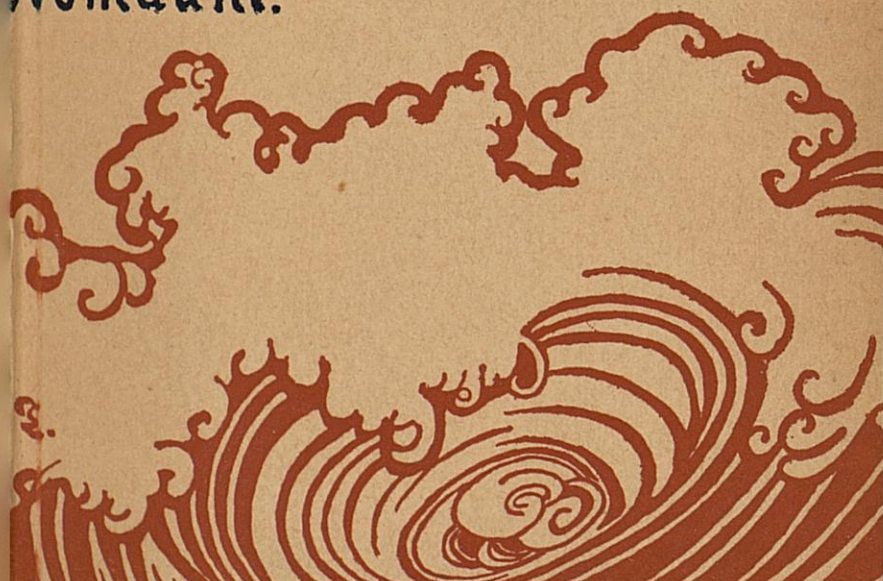

Eino Leino.

Euomas
Witikka.

Romaani.

EINO LEINO

TUOMAS VITIKKA

ROMAANI

HELSINGISSÄ
KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA

HELSINGISSÄ 1906
HELSINGIN UUSI KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ

1.

Pehmeällä, apilankukkaisella nurmipenkereellä, jalat ojassa, kädet ristissä takaraivon alla, loikoi leväperäisesti selällään Tuomaan isä, arvoltaan molempien oikeuksien kandidaatti ja protokollasihteeri Keisarillisessa Suomen Senaatissa. Hän oli avo-jaloin ja paitahihasillaan. Korkea, huikaisevan valkea kaulus oli edestä auki, paljastaen syntiinlangenneelle luomakunnalle pätevän, ankaran aatamiomenan sekä tärkkipaidan jalokivillä koristetut kultanapit. Kalvostimet seisoivat virkavapaina hänen vierellään. Takki oli taitettu huolellisesti kokoon, vuori päällepäin, ja muodosti nyt mukavan pään-alaisen. Tuonnempana aitovarrella viittasi keveiden, keltaisten puolikenkien paikan ohut, eebenpuinen kävelykeppi, puoli tuumaa maahan pistettynä. Harmahtava, englantilainen turistilakki oli sen päässä löytänyt tilapäisen tyyssijansa. Hetken täydellisen epävirallisuuden ja kaikkien kallisarvoisimpienkin yhteiskunta-siteiden lopullisen löyhtymisen merkiksi olivat kultasankaiset, valtioviisaat silmälasitkin tällä kertaa karkoitettut perustuslailliselta paikaltaan, rohkealta, roomalaiselta kotkan-nenältä, ja siirtyneet

valkeiden liivien päälle, jotka pyöristyivät pyhäksi lepokunnaaksi tukevan, lukemattomilla puhemiespäivällisillä viattomasti vainotun marttyrivatsan yli. Autuas, likinäköinen katse siristelihe epämääräisenä, ihanteellisempia ja parempipalkkaisia isänmaita uneksuvana, kohti sinisen taivaan korkeuksia, mistä keskikesän hymyilevä aurinko lähetti siunaavan, seppelöivän sädekehänsä hänen kaljulle, kimaltelevalle päälaelleen. Niin lepäsi hän siinä levällään kuin päätetty, pykälittäinen ja pitkälauseinen pöytäkirja, jonka yleinen leima on lempeä, kirkastettu ja oikeudenmukainen objektivisuus, mutta ainoa personallinen lisä asianomaisen allekirjoittajan oma vaatimaton ja lainkuuliainen nimi: Antti Vitikka.

Ojan varrella, jonkun matkaa edellisestä, istui Tuomaan äiti, nimeltään Maria Antoinette, omaa sukuaan Videnius, ja merkitsi miehensä uusia nenäliinoja punaisilla, taitehikkailta alkukirjaimilla. Hän oli kookas, komea, noin 45-vuotias nainen, kaula pitkä ja joustava, kasvot marmoriset. Yksivärinen, harmaa kesäpuku, jonka ainoa koriste oli pieni hopeainen rintasolki, kiertyi tiukasti täyteläisen, mutta jäntevän ruumiin ympärille. Tukka, lainehtiva tummanruskeissa suortuvissa, oli koottu edestä kultaisella otsalehdellä ja solmittu niskaan soreaksi puoli-palmikoksi. Varren viivat piirtyivät täsmällisesti kuin kupariin. Jalorotuinen leuka kaartui voimakkaana, ylpeänä ja ylenkatseellisena. Suu, säännöllinen kuin sukkula, kertoi tyyntä, teräksistä itse-tietoisuutta. Pitkien, majesteetillisten ripsi-uutimien

alta seijastuivat silloin tällöin suuret, viisaat, tähtikirkkaat silmät, niinkuin kaksi merta öisissä mainingeissaan. Toinen polvi lepäsi toisen päällä. Niska taipui tasasuhtaisesti eteenpäin. Hänen viileästä, vellamoisesta olennostaan ei uhonnut kesäkuun kirkas päivänpaiste, ei heinäkuun helle eikä elokuun haaveellinen kuudan, vaan syksyisen, korkean kuusimetsän mykkä murhe, siinä maassa, minkä alla on harmaa graniitti.

Kyljellään, vasemman kyynärpäänsä nojassa, lepäsi heidän takanaan Marian isä ja Tuomaan äidin-isä Konrad Napoleon Videnius, entinen senaattori ja salaneuvos. Pieni, pippurinen, mustanpuhva herra, silmät vilkkaat ja eloisat, hapsset ohimoilta harmentuneet. Viiksiniekka ylähuuli oli aina hiukan halveksivasti koholla; alahuulen ohut, teräs-harmaa haivenpiikki taas niinkuin heittokeihäs murhaavasti eteenpäin ojennettu. Aika ajoittain napsautti hän ymmyrkäistä, hiirenherneen kokoista suumalooan niinkuin mauserpistoolia. Hänessä eli kaikki, sieraimet, korvat, niska, päanahka. Kulmakarvojen seutu väreili alituista, pirteätä, mutta ärtynyttä ja kiusaantunutta älykkäisyyttä. Laiha, luisuva vartalo oli jännitetty energiseen puolikaareen, niinkuin sotajousi, vireessä kantapäihin saakka. Nenä, joka ei ollut ainoastaan kyömy, vaan kerrassaan kukkulainen, kiversi isiltä perityn, ylenluonnollisen kokkapuunsa korkealle ilmaan, niinkuin muinaisskandialainen käärmelaiva täysissä varustuksissaan, valmiina ajan etäisenkin myrskyjä halkaise-

maan. Hän käytti rillejä sekä niiden lisäksi vielä liivinnapissa riippuvaa monokkelia. Tällä kertaa hän oli syventynyt ruotsinkielisen äänenkannattajansa perusteelliseen tutkimiseen.

Tasaisen maakiven ääressä, jolle sakkilauta nappuloineen oli levitetty, istui edellisen veli Kaarle Juhana, lumitukkainen, valkopartainen vanhapoika, yhteiskunnalliselta arvoltaan virasta eronnut hovioikeuden presidentti. Mitään vastapelaajaa ei näkynyt. Mutta korkea otsa säteili tyyntä, keskitettyä ajatustyötä. Hän oli jo vähintään 90-vuotias. Harmaa, leveälierinen huopahattu päässään, suu lempeästi muhoilevana ja poskipäät vanhuuttaan punertavina, istui hän siinä niinkuin muistomerkki menneiltä ajoilta, kumma kansalle kasuavalle. Mutta kun hän silmänsä kohotti, loisti niistä katse niin kirkas ja nuori, että välttämättä täytyi lukea hänet nykyisimpään nykyhetkeen kuuluvaksi.

Korkean kuusen juurella, likinnä setäänsä, lepäsi vatsallaan salaneuvoksen nuorin tytär Anna, 17-vuotias, reput saanut ylioppilaskokelas, puettu keikailevaan taalalaispukuun. Toisessa kädessään oli hänellä pitkä heinänkorsi, jolla hän teki julmaa kiusaa yksinäistä havutietään taivaltavalle muurahaiselle. Toinen käsi oli puristettu päättäväisesti nyrkkiin ja viety kauniin, itsepintaisen leuan alle. Kulmakarvat, jotka olivat kuin siveltimellä sipaistut, olivat tällä kertaa tuikeasti yhteen rypistetyt. Työn tärkeys ja sitä seuraava mielenkiinto näyttivät kokonaan hänen ajullisen järjenjuoksunsa vallanneen. Mutta

aivojen äyllisistä maailmoista vähääkään välittämättä heilahtelivat takanapäin hänen piukat, peuramaiset säärivartensa, näyttäen punaisia sukkiaan, vuoroin toista, vuoroin toista, molempia yhtä huoltomasti ja hajamielisesti.

Vaalean päivänvarjostimen taakse, sinne, missä nurmi vihersi vehmimmillaan, oli ojentanut rehevän ruumiinsa Aline, 25-vuotias, livertelevä leski, salaneuvoksen keskimäinen ja kaunein tytär. Tukka, joka oli kostea vielä äskeisestä uimaretkestä, oli sitaistu vaan keskeltä kiinni. Väljän kesäpuseron toinen hiha oli valahtanut alas ja paljastanut kyy-närpähän saakka pyöreän, valkean käsivarren. Hänen hempeä kukkeutensa erosi tykkänään toisten sisarien mittaellusta muototyylisestä. Hän ei ollut myöskään tumma hipiältään niinkuin he, vaan valkea ja punainen, tukka ja kulmakarvat kullankellahtavat. Edessään oli hänellä Paul Bourget'n romaani. Hän oli kuin lukeva Maria Magdalena. Silloin tällöin ylensi hän syyttömät, taivaansiniset silmäteränsä, luoden tutkistelevan katseen perheen valtavaan kahvipannuun, joka kiehui kahden kuumuudesta haljenneen kiven kolossa, nokisen kepin haarukassa.

Tämän tärkeän välikappaleen toisessa päässä seisoj Annan kotiopettaja, nuori maisteri Aavasaksa, liinatukkainen, pystynokkainen, vuohensilmäinen isänmaan-ystävä, joka oli viehättävään oppilaasensa heti ensi hetkestä silmittömästi, vaikka toivottomasti rakastunut. Hänen leveä, rehellinen, täysikuinen

naamataulunsa ilmaisi ihanteellista maailmankatso-
musta. Isänmaallisesta kultuuritehtävästä kertoi kul-
tainen kravattineula, jonka päässä kimalteli Yliop-
pilas-laulajain mainehikas lyyra; periaatteellista
pontta taas tiesi sininen raittiusnauha napinlävessä,
samoin kuin alaleuan vaalea, huonosti ajettu par-
ransänki. Hänen arvokas toimensa oli tällä kertaa
nostaa ja laskea pannua, sikäli kuin tulen voima
ja väkevyys näytti tekevän sen tarpeelliseksi. Hän
otti hyvin totisesti tehtävänsä, kannatti kahvipan-
nua niinkuin synnyinmaan kohtaloa kädessään, var-
mana, vapisemattomana, jalka tanassa. Ainoa, mikä
jossakin määrin pyrki häiritsemään hänen ylevää
velvollisuutensa täyttämistä, oli punasukkaisen An-
nan ärsyttävä ja tuiki epäkansallinen läsnäolo, joka
ei suinkaan ollut omiaan nuoren maisterin polttavassa
povessa ihmiskunnan kaikkein korkeimpia ihanteita
herättämään.

Mutta korkealla, litteällä paasikivellä, niinkuin
pylväspyhimys ylhäällä yli muiden kuolevaisten,
istui isänmaa itse, Antti Vitikan isä ja Tuomaan
iso-isä, vanha Paavo Vitikka, arvoltaan kunnallis-
neuvos ja valtiopäivämies. Hänen ulkomuotonsa
oli suomalaisen heimonhengen suurin apoteosi.
Lyhyenlanta, vanterra ukko, yhtä selkää kantapäihin
saakka, eikä sääriä muuta kuin kaksi pientä kalik-
kaa, vain muodon vuoksi, jossakin siellä alipäässä.
Otsa ei ollut korkea, mutta sitä leveämpi, silmän-
terä kova, nenä suora, mutta hiukan ryhmyinen ja
ikäänkuin työkirveellä tehty. Tuuheat, kuusennaavaiset

kulmakarvat antoivat hänen hahmolleen ankan kunnian-arvoisuuden. Alaleuan lyhyt, isänmaallinen jäkäläparta, itsekin nähtävästi omat suuret traditioninsa tietäen, kähertyi paidankaulusta vasten niinkuin katajainen kansallisuus. Ohuet huulet olivat tiukasti yhteen puristetut. Pukuna pitkä sortuuki, joka ei suinkaan ollut eilispäivän lapsi, päässä ruskea koppahattu, jalassa tylppäkärkiset anturakengät, liian leveät varret housunlahkeiden alla. Kädessä vihdoin kansallismielinen sanomalehti. Painetusta tekstistä paremmin selvää saadakseen hän oli istutanut nenälleen merkilliset, muinaissuomalaiset kakkulat, pyöreät kuin viisauden pöllön silmät. Tuossa istui hän korkeana niinkuin Suomen jumala laulu-paadellaan tahi niinkuin kivettynyt, elävältä kuollut kansanhenki, joka ennen aikojaan oli kavunnut muistopatsaalleen.

Maantien toiselle puolen oli pystyttänyt maa-laustelineensä muukalainen tiedemies Friedrich Gottlieb Meyer, ylimääräinen estetiikan professori ja taidehistorioitsija Heidelbergin yliopistosta, jonka oikea kotipaikka tosin oli Hessen-Nassau, mutta joka ihastuneena tuhatjärvisen maamme luontoon ja sen voimakkaasen, alkuperäiseen kansan-elämään vietti jo kuudetta kesäänsä Vitikkalan vierasvaraisilla laitumilla. Hän oli mies parhaassa iässään. Jalo tyyneys asui hänen valistuneilla Goethe-kasvoillaan. Suuren olkihatun alta valuivat pitkät, kastanjanruskeat suortuvat tammipuisille hartioille ja tumma, kiharainen täysiparta, kaikkien pohjan

impien ihastus, liittyi kuvankauniisti tarmokkaasen, eteenpäin työntyvään alaleukaan. Hänen silmistään loisti viisaus, lempeys ja intohimoton itsehillitseminen. Samat kauniit ominaisuudet puhuivat jokaisesta hänen liikkeestään, jotka olivat sopusuhtaiset ja täsmälliset. Hän oli tällä kertaa puettu samettitakkiin, polvihousuihin ja silkkisukkiin, kuten aina silloin kuin hän suvaitsi ottaa käteensä siveltimen. Tietopuolisesta kasvatuksesta huolimatta ja uuterien, uupumattomien taidehistoriallisten opintojensa ohella hän oli nimittäin saanut aikaa myöskin käytännöllisiin taideharjoituksiin, suorittaen kunnialla useamman kuin yhden akatemian täydelliset oppikurssit. Nyt koki hän hiki päässä kiinnittää kankaalle sitä kesäistä, pittoreskia kuvaelmaa, joka yllämainittujen henkilöiden muodossa säteili kuusten tummaa taustaa vasten, kirkkaan iltapäivä-auringon ihannoimana, heleän kahvisavun henkevöimänä ja hänen oman sopusointuisen maailmankatsomuksensa kauniiksi tekemänä.

Tämä oli seura, joka nähtiin Vitikkalan tiehaarassa eräänä leutona, lämpimänä suvilauantaina, kun päivä paistoi vinoon puiden latvain yli ja yksinäinen, myöhästynyt käki kukahteli kullalleen etäällä vaaran toisella puolen, metsän sinertävissä saleissa.

2.

Äkkiä kohotti Anna silmänsä ja sanoi:

— Tuomas tulee.

Rattaat ratisivat ojelmuksen päässä. Tuomas tuli.

Hän oli kesägeologi, jolla oli työnsä saman pitäjän pohjoiskulmalla; nuori, tuskin parissakymmenissä oleva mies, mutta jonkun verran kypsyneemmän näköinen ulkomuodoltaan, varhaisvanhan mietiskelyn rypy kulmakarvojen välissä. Joskus voi se näyttää myöskin tuiman päättäväisyyden rypyltä. Isältään hän oli perinyt korkean, valistuneen otsan ja äidiltään hienopiirteisen suun ja jäntevän, hiukan ylenkatseellisen alaleuan. Vankat, tanakkatekoiset hartiat ja nelisnurkkaiset kasvot kulmikkaine poskipäineen olivat nähtävästi taas ukko Paavon itse-pintaista perintöä. Hänen oma vielä kehittymätön personallisuutensa pilkisti kenties enemmän esiin silmistä, jotka olivat teräsharmaat väriltään ja vaihtelivat ilmeeltään kivikovan uhman ja korskean, ilkamoivan elämän-iloisuuden välillä.

Hän viihtyi hyvin metsissään. Jos hän sieltä joskus lauantai-iltoina saapui sukulaistensa luona pikimmältään pistäytymään, tuli hän päivettyneenä,

parroittuneena ja kokonaan villiytyneenä ulkomuodoltaan, hyvinkasvatetun äitinsä suurimmaksi kauhistukseksi, mutta nuorten, kauniiden tätiensä äänekääksi iki-ihastukseksi. Tällä kertaa hän oli jo kuitenkin edeltäpäin ilmoittanut tulostaan, jonka vuoksi Vitikkalasta oli lähetetty mies ja hevonen häntä noutamaan, niin pitkälle kuin kruunun valta- maantietä riitti. Loput matkaa sai hän rämpiä vetisiä kinttuteitä, miehekkäissä, haaroihin saakka ulottuvissa pieksusaappaissaan.

Rattaiden ratina ja tulijan tuttu, lippaniekka masinistilakki sai aikaan jonkinlaisen häiriön yllämainittujen henkilöiden muodostamassa ja professori Meyerin hyvin järjestämässä ryhmäkuvaelmassa. Anna ja Aline riensivät molemmat riemusta huhuillevina häntä vastaan; äiti tyytyi nenäliinaansa heiluttamaan. Protokollasihteeri venyttelihe flegmaattisesti istualleen eikä aluksi löytänyt unenpöpperöisistä aivoistaan yhtään toimeenpantavaa ajatusta. Sitten rupesi hän haukotellen pujottelemaan jalkaan keveitä puolikenkiään. Salaneuvos taittoi kärtyisänä sanomalehtensä kokoon; vanha presidentti taas kohotti ritarillisesti huopahattuaan. Maisteri Aava-saksa, joka huolellisen virkatoimensa takia oli nauhattu paikalleen, osoitti toverillista mielenkiintoaan räpyttämällä innokkaasti vaaleita silmäripsiään. Professori Meyer teki kunniaa siveltimellään. Ainoa, joka ei vähääkään häiriytynyt, oli ukko Paavo: hän ei edes päättään sanomalehdestä kohottanut.

Mutta Anna ja Aline olivat äkkiä pysähtyneet ja osoittivat nyt molemmat äänettömän hämmästyksen merkkejä. Tuomas ei tullut yksin. Joku nainen näkyi istuvan hänen vierellään.

Kuka se mahtoi olla?

Nainen oli nuori ja tuntematon. Kenties oli se joku odottamaton kesävieras?

Maria Antoinette sipristi tyytymättömänä silmiään. Hän ei pitänyt moisista äkkiarvaamattomuuksista.

Mutta samalla olivatkin kärryt jo heidän kohdallaan. Tuomas hyppäsi keveästi maahan, auttoi alas oudon seurakumppaninsa, kohotti lakkiaan ja lausui kääntyen koko seuran puoleen:

— Päivää. Saanko luvan esittää morsiameni? Yleinen kivettyminen.

Se oli n. s. salama kirkkaaalta taivaalta. Suku seisoi jähmettyneenä niinkuin suolapatsahisto. Kukaan ei kättään ojentanut, kukaan ei tullut sanaa sanoneeksi. Asia oli kaikille yhtä suuri yllätys.

Seurasi mykän ihmettelyn ja typerän avuttomuuden tuokio, pitkä kuin nälkävuosi.

Ei auttanut asiata sekään, että Anna löi kätensä yhteen nuorikoiden nenän alla ja lausui syvän ällistyksen äänenpainolla:

— Hän on ajanut partansa!

Aline purskahti ensin nauramaan, mutta tuli heti hyvin totiseksi. Protokollasihteeri katsoi neuvottomana puolisoonsa. Tämä taas seisoi liikkumattoman murheen olennoituna muistomerkkinä. Sala-

neuvos oli ottanut esiin monokkelinsa ja mittaeli nyt sen läpi uutta naissukulaistaan kiireestä kanta-päähän. Vanha presidentti oli noussut juhlallisesti ylös ja ottanut askeleen tulijoita kohden, hattu kädessä. Mutta nähdessään, ettei kukaan seurannut häntä, oli hänkin pysähtynyt ja siveli nyt hajamiehisesti pitkää, valkeata partaansa, luoden apua etsiviä silmäyksiä ympärilleen.

Tuomas puri hermostuneena huuliaan. Tämä ei ollut se vastaanotto, jota hän oli heimon puolelta odottanut.

Tyttö punastui ja kalpeni hänen vierellään. Se oli turvaton, tutiseva kyyhkynen taikka toisin sanoen nuori, vaatimaton kansakoulun-opettajatar naapuripitäjästä, Emmi Alhola nimeltään. Puettu hetken merkityksen vuoksi mustiin kiireestä kanta-päähän, kaulassa kultaiset kellonperät. Ainoa, mikä hänen ulkomuodossaan oli mainittavaa, oli silmät. Ne olivat nimittäin suuret, siniset ja säikähtyneet.

Kukaan ei Tuomaan sukulaisista tiennyt, oliko hän kala vai lintu.

Ukko Paavo toipui ensimmäisenä töperryksestään. Hän oli heti kuullessaan Tuomaan turmiota ennustavat sanat käsittänyt hetken pelottavan vakavuuden ja kavunnut kiireesti alas muistokiveltään. Nyt heitti hän vahingon-iloisen syrjäkatseen minänsä ylimykselliseen isään ja saapasti hyvätahoisena esiin nuorelle parille ajallista onnea ja autuutta toivottamaan.

— Ka, noh, lausui hän näppärästi, kaikkea mies katuu, vaan ei nuorna naimistansa. Olkoon onneksi kivenkalkuttajalle!

Hänen jälkeensä tulivat toisetkin, tosin epäröiden, mutta tulivat kaikissa tapauksissa. Äiti kosketti huultensa päillä Emmin otsaa; Anna pisti vain nopeasti kättä hänelle. Aline teeskenteli suurta hellyyttä, syleili ja suuteli häntä suulle. Tuomas pyöräytti ympäri nuorta tättiään. Salaneuvos heitti vielä viimeisen perusteellisen silmäyksen morsiameen ja ojensi sitten kaksi sormeaa hänelle.

Professori Meyer, jolle ei mikään inhimillinen ollut vierasta, ilahtui tavattomasti, kun kuuli kysymyksen olevan kihlajaisista.

— Nuori ystäväni, lausui hän kätellen herttaisesti Tuomasta, vain sen, joka pyrkii, voi taivas pelastaa. Te olette tällä kertaa saavuttanut rakkauden, joka onkin ihmisen ensimmäisiä ja kaikkein luonnollisimpia päämääriä. Seuraavalla keralla te saavutatte kauneuden, totuuden ja hyvyden. Sallikaa, että onnittelen teitä.

Kohteliaisuus ei ollut juuri valittu nuoreen morsiameen nähden. Mutta se oli epäilemättä rehellisesti tarkoitettu ja omiaan sellaisena omalta pieneltä osaltaan hetken jo itsessäänkin suurta merkitystä ylentämään.

— Gratulor, sanoi maisteri Aavasaksa.

Hänen molemmat kätensä olivat yhä edelleen kiinni kahvipannun kepakossa. Hän tyytyi sentäh-

den jälleen tulkitsemaan tunteensa vain räpyttämällä sydämellisesti vaaleita silmäripsiään.

Seurasi jälleen kiusallinen vaitiolo, jonka tällä kertaa katkaisi professori Meyer siirtyen takaisin maalaustelineittensä taa ja pyytäen seuraa hyvantahtoisesti ottamaan äskeiset asentonsa. Niin tapahtuikin. Tuomas ja Emmi istuivat tulen läheisyyteen, joka antoi aihetta pieneen kokkapuheeseen ukko Paavon puolelta. Sitten katkesi keskustelu tykkänään. Salaneuvos otti esiin sanomalehtensä. Kunnallisneuvos seurasi pian hänen esimerkkiään.

Kukaan ei näyttänyt sen enempää nuoresta parista välittävän.

Tuomas oli tavannut tiellä jonkun pappilan kesävieraista, jolla oli ollut pari uutta valtiollista juorua kielellään. Hän turvautui nyt niihin saadakseen edes jotakin sananvaihtoa aikaan ja näkikin ilokseen, että molemmat neuvokset heti tarttuivat syöttiin.

— Siinä se nyt on seuraus perustuslaillisten politiikasta, lausui katkerasti ukko Paavo, laskien sanomalehden polvelle.

Tämä oli suora sodanjulistus.

Oli oikeastaan Vitikkalan kesävierasten kesken ikäänkuin hiljainen sopimus siitä, ettei kunnallisneuvoksen kuullen puhuttu politiikkaa. Siten saatiin nimittäin läheisten sukulaisten välillä säilymään edes jonkinlainen heikko ja hauras aselepo. Mutta ukko Paavo rikkoi itse usein kaikki kainostelevan sopivaisuuden siteet, esittäen milloin tahansa ja

missä tahansa tuiki epäperustuslaillisia mielipiteitään, joita hän tietysti omasta puolestaan piti kaiken maallisen valtioviisauden korkeimpana ennätyksenä.

— Saanko luvan kysyä, mitä herra kunnallisneuvos sillä tarkoittaa? kuului heti salaneuvoksen taistovalmis ääni ärähtävän.

— Minä tarkoitan, mitä minä sanon. Passiivinen vastarinta päättyy aina, samoin kuin aktiivinenkin, poliisikamarin tutkintopöydän taa. Sitäpaitsi tuo se mukanaan maahan joko sotatilan taikka yleisen anarkian. Sallikaa minun kysyä teiltä, hyvät herrat: oletteko nyt tyytyväiset?

Järkevä kysymys oli tietysti etupäässä tähdätty ukko Paavon vanhalle kielipoliittiselle vastustajalle salaneuvokselle, mutta sivusi myöskin ohimennen tämän perustuslaillista vävyä protokollasihteeriä, jota entisten sukusiteiden lisäksi nyttemmin liitti salaneuvokseen myöskin sama käsitys maata uhkaavasta vaarasta ja venäläisen virkavallan vastustamisesta. Tätä liittoa ruotsinmielisten kanssa ei ukko Paavo voinut koskaan antaa anteeksi pojalleen. Se oli hänen mielestään suoranainen valtiopetos, paljon pahempi laadultaan kuin se, mistä hänen omia puoluetovereitaan syytettiin.

Salaneuvos oli kimmonnut ylös kuin sähkö-iskun saanut. Myöskin protokollasihteeri katsoi velvollisuutensa vaativan kohota protesteeraavasti istuvaan asentoon. Hän oli nyt täysissä tamineissaan, silmälasit nenällä ja alaleuka korkean kauluksen arvokkaasti pönkittämänä. Yleensä esiintyi hän jon-

kinlaisena hyväntahtoisena ja tasapuolisena rauhan-tuomarina riitelevien neuvosten välillä, mutta kun tuli kysymys Suomen perustuslaeista, ei hän ymmärtänyt leikkiä ollenkaan. Silloin oli hänen hahmonsa virallisen kanneviskaalin.

— Jos suomenkieliset hallitusmiehet, loihe hän voimakkaasti lausumaan, olisivat heti alussa panneet jyrkästi vastaan, olisi pelastettu ainakin se, mitä pelastettavissa oli . . .

— Nimittäin? kysyi ukko Paavo painavasti, kohottaen samalla puoli otsaan kuusennaavaiset kulmakarvansa.

— Kunnia, kuului salaneuvoksen ääni kumeasti niinkuin Manalan alantehesta.

Hän mursi hiukan suomea puhuessaan, ääntäen e:n r:n edellä joskus ä:ksi ja u:n milloin o:ksi milloin ruotsalaiseksi u:ksi. Hän sanoi esim. „konnia“ (pro: kunnia). Tämä voi välistä antaa hänen sanoilleen hiukan hullunkurisen vivahduksen, vaikka hän muuten hallitsikin täydellisesti kansan valtaavan enemmistön kieltä.

Ukko Paavo nauraa pähäytti lyhyttä, käheää ja kyynillistä vanhanmiehen-nauruun.

— Teidän kunnianne! sanoi hän. Se on germaninen käsite, jonka kanssa Suomen halveksitulla kansanheimolla on hyvin vähän taikka ei mitään tekemistä. Sillä on toistaiseksi ainoastaan yksi tarkoitus maailmassa, nimittäin elää. Ainakaan ei se aio kuolla omien sortajiensa kunnian tähden.

Tämä oli tuiki kova pähkinä purra salaneuvokselle. Hän pyörähti ympäri yhdellä paikallaan, niinkuin paarma, joka on saanut piikin takapäähänsä, mutta ennen kuin hän ehti intohimoisen vastauksensa linkoamaan, tuli esiin protokollasihteeri järeän juridisen tykistönsä kera.

— Ellei kunnian, niin lain ja oikeuden tähden, lausui hän ankarasti, samalla oikaisten valkeita liivejään ja kiinnittäen kunnallisneuvokseen musertavan katseen kultasankaisten silmälasiansa takaa. Onkos isä tutkinut tunnossaan, mitä merkitsee, jos kansan siveellinen oikeuskäsitys hämmennetään ja johdetaan harhateille?

Kunnallisneuvos rykäsi pari kertaa kiusaantuneena. Hän oli esivallan uskollinen alammainen, joka jos kukaan oli valmis lakia ja oikeutta pyhänä pitämään. Mutta eikö esivalta juuri edustanut ylintä s. o. jumalallista oikeutta maailmassa? Ainakin hän itse oli lapsesta pitäen kasvanut tähän käsitykseen. Pitikö hänen nyt, oman personallisen järkensä nimessä, joka jo inhimillisen luontonsa takia oli erehtyväinen ja sellaisena altis perivihollisen pahimmillekin houkutuksille, mennä ratkaisemaan, mikä oli oikein, ja nousta vastustamaan sitä, joka ei itse kristillisen kirkon tunnustuksen mukaan turhaan miekkaa kantanut? Jos tämä oli hänen velvollisuutensa, niin oli katkismus ensin kumottava. Eikä hän ollut varma siitä, kuinka sitten oli käypä sanan ja sakramentinkaan.

Siinä pulma, joka oli hänen, samoin kuin koko Suomen kansan valtaavan enemmistön aivoja viime vuosina ankarasti askarruttanut. Monet tunnetut kansallismieliset miehet, joiden nimillä oli hyvä kaiku ukko Paavonkin korvissa, olivat vaatineet selvää vastarintaa väärän esivallan käskyjä ja ase-
tuksia vastaan. Mutta suurin osa papistoa, arkki-
piispa etunenässä, neuvoi alistumista, vaikka tosin oli vakavia hengen miehiäkin, jotka eivät esimies-
tään seuranneet. Mitä oli näin ollen vaivaisen syn-
tisen tehtävä? Mille kannalle oli yksityisen lain-
kuuliaisen kansalaisen tässä ajan myrskyssä asetut-
tava, joka jakoi kahtia sekä paimenet että lammashuoneet?

Ukko Paavon mielestä oli tehtävä niinkuin arkki-
piispa teki. Hän oli sittenkin se ylin paimen, jonka
yläpuolella ei hengellisissä asioissa ollut muuta
mahdollista virkakuntaa kuin kolmi-yhteinen jumala
itse. Sitäpaitsi oli tehtävä niinkuin teki kansallis-
mielisen puolueen ylin johtomies, jonka yläpuolella
taas maallisissa asioissa ei ollut muuta ehdotonta
auktoriteettia kuin menneen vuosisadan suurten vai-
najien kuolematon kolmi-yhteys: Snellman, Lönnrot,
Runeberg. Jos kerran nämä kaksi ylintä paimenta
neuvoivat alistumista, oli kaikesti alistuttava, tosin
raskaalla ja raadollisella sydämellä. Sellainen edel-
lytys taasen, että myöskin ylin paimenisto olisi
voinut erehtyä, olisi musertanut kunnallisneuvoksen
koko maailmankatsomuksen, jota paitsi se olisi joh-
tanut suoraan kerettiläisyyteen.

Hän oli sentähden valinnut alistumisen. Kuinka hän olisi muuta voinutkaan? Suuret vainajat pysyivät vaiti niinkuin hiiret eikä kolmi-yhteinen jumalakaan ollut katsonut pienen Suomen kansan ahdinkoa minkään pettämättömän merkin tai tunnustähden arvoiseksi. Hädänalainen kansalainen oli näin ollen pakotettu turvaamaan vain näkyviin ja tässä ajallisessa elämässä eläviin jumaluus-olennoihin. Ne taas olivat selvästi lausuneet esivallan käskyille kuuliaisen mielipiteensä. Tuliko hänen, Paavo Vitikan, pitää itseään omantunnon asioissa valistuneempana miehenä kuin Suomen arkkipiispa? Oliko hän taitavampi tiplomaatti mennäkseen kansansa kohtaloita ohjailemaan toisin kuin kansallismielisen puolueen ylin johtomies? Mahdotonta. Paras, mitä kansallismielinen ja iankaikkisesta autuudestaan kiinnipitävä kansalainen näinä huolestuttavina aikoina voi tehdä, oli luottaa korkeimman olennon varjelukseen ja seurata silmät ummessa niitä isänmaan ja Suomen kansan kunnioittamia merkkimiehiä, joille hän ennenkin oli tottunut vaikeina päivinä luottamuksensa antamaan.

Hän vastasikin sentähden lyhyen vaitiolon jälkeen varmasti, tyynesti ja voitollisesti:

— Tulee antaa keisarille, mitä keisarin on, mutta jumalalle, mitä jumalan on.

— Tulee kuulla jumalaa enemmän kuin ihmisiä, jyrähti protokollasihteeri.

Tämä oli ukko Paavonkin mielestä toinen yhtä pulmallinen kysymys, joka kyllä ansaitsi ajattelemista.

Tietysti oli hänenkin mielestään ihmeellistä, että pyhä ja vanhurskas jumala voisi olla niiden puolella, jotka tahtoivat Suomen kansan koko henkisen ja aineellisen elämän tukahduttaa, olkoonpa vaan, että nuo tukahduttajat olivat hänen omia korkeimpia käskyläisiään tässä murheen laaksossa. Mutta asian voi selittää sitenkin, että jumala, vaikka ei itse personallisesti ollutkaan väärintekijäin puolella eikä puhunut heidän suunsa kautta, oli sallinut esivallan väärinkäytökset, valinnut ne juuri omiksi aseikseen, koetellakseen Suomen kansan sydämiä ja selkämunia, kurittaakseen ja rangaistakseen meitä. Toinen yhtä otaksuttava hypoteesi oli, että koko mullerrus olikin pimeyden pääruhtinaan lähettämä, saatanan itsensä keksimä juoni, jolla hän tahtoi houkutella hurskaan ja lainkuuliaisen kansan pois kristillisen autuuden selkeältä kalliolta omiin rupaisiin lätäköihinsä. Molemmissa tapauksissa oli Suomen kansan paras pitää kieli keskellä suuta ja olla hyvin varoillaan.

Pääasia ei nimittäin ukko Paavon mielestä suinkaan ollut se, että lakia ja oikeutta maassa rikottiin. Pääasia oli, että kansa itse ei rikkonut sitä omasta alotteestaan eikä varsinkaan ryhtynyt mihinkään varomattomaan vastarintaan, ei passiviseen eikä aktiviseen, sillä juuri siten voi se helpoimmin pahan hengen panemiin ansapuihin lipsahtaa. Jos taas koettelemus oli kaikkivaltiaan Jumalan itsensä asettama, silloin vasta olikin myönnyttävä. Kuitenkin oli samalla aina silloin tällöin, olosuhteiden mukaan

ja kaikkea kohtuutta noudattaen, protesteeraamalla huomautettava, että kansa, vaikka väistyikin väkivallan edestä, ei suinkaan silti ollut yhtä mieltä Herransa kanssa sen salatusta ja ylenluonnollisesta oikeutuksesta. Tämä protesteeraaminen voi parhaiten tapahtua puimalla nyrkkiä housuntaskussa. Siitä ei ollut vaaraa kenellekään, ei kansalle eikä esivallalle, kaikkein vähimmän asianomaiselle housunkantajalle itselleen, jota ei siinä tapauksessa ollut kohtaava ei jumalan eikä maallisten vallanpitäjien viha. Molemmat olivat ne nimittäin, vaikkakaan eivät yhtä pyhät, kuitenkin yhtä peljättävät eikä kummankaan niiden kanssa ollut ukko Paavon mielestä järkevän ja täysipäisen ihmisen lähtemistä sormikoukkua vetämään.

Mutta perustuslaillinen puolue oli sokealla ja jumalattomalla vastarinnallaan nuo molemmat suurvallat, maallisen ja taivaallisen, syvästi suututtanut ja siten saattanut koko isänmaan perikadon partaalle, josta ainoastaan uhrautuvaisten, kansallismielisten miesten viisaus ja maltti voi sen enää pelastaa parempia päiviä odottamaan. Siksi hän ei, jälleen lyhyen vaitiolon jälkeen, epäillytkään tuoda julki erästä toista ydinlausettaan:

— Joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu.

Väittely jatkui näin edelleen. Kallein asia poliittiselle kansakunnalle ei ukko Paavon mielestä ollut sen laki, oikeus, kunnia tai vapaus, vaan yksinkertaisesti sen ajallinen elämä. Sen taas voi kansakunta säilyttää melkein rajattomiin saakka, jos

se vaan piti kiinni kansallishengestään, samoin kuin yksityinen ihminen oli arka yksityishengestään. Kaikki nuo muut kadotetut asiat voitiin parempien aikojen kerran koittaessa jälleen saavuttaa takaisin, mutta jos kansakunta kadotti henkensä ja kuoli, niin oli se korvaamaton tappio, ellei muille niin ainakin kysymyksessä olevalle edesmenneelle itselleen.

Protokollasihteerin mielestä taas oli tämä hänen isänsä käytännöllinen, vaikkakin kristillisen metafysiikan syvimmistä onkaloista kumpuava kanta kerassaan kauhistus. Se oli hänestä siveellisessä suhteessa kansallishengen ilmeistä myrkyttämistä, jota paitsi se lainopillisessa suhteessa saattoi kansan osalliseksi valtiopetokseen ja samalla sellaista hirveätä rikosta ennemmin tai myöhemmin välttämättä seuraavaan kuritushuone-rangaistukseen. Riipui ainoastaan lain miekan tilapäisestä voimattomuudesta, ettei tätä rangaistusta vielä oltu toimeenpantu, mutta se häälyi jo uhkaavana koko Suomen kansan pään päällä, odottaen vain laillisten olojen palaamista tehdäkseen totta ja salamoidakseen. Laillisuus taas ei protokollasihteerin mielestä koskaan ollut oleva täydellisesti palautettu, ennen kuin kaikki rikolliset taikka toisin sanoen puoli Suomen kansaa oli vankilan rautaristikkojen takana. Niitä kaikkein suurimpia rikollisia, jotka oikeastaan olivat koko tämän sekasorron aiheuttaneet, hänellä tosin ei ollut mitään toivoa saada tiilenpäitä lukemaan, mutta se ei suinkaan vähimmässäkään määrin hä-

nen tukevaa perustuslaillista vakaumustaan horjuttanut. Hän merkitsi yksinkertaisesti tosiasiaksi, että lain koura ei heihin ulottunut. Täytyi sentähden menetellä niin kuin inhimillinen oikeus aina tällaisissa tapauksissa menetteli, nimittäin ottaa kiinni ne, jotka olivat kiinni otettavissa, kohdistaa heihin lain koko loukattu ankaruus ja toimeenpanna heidän suhteensa esimerkiksikelpaava tuomiopäivä. Epäilemättä oli kaikin puolin valitettavaa, että juuri pienet varkaat tulivat tätä menettelytapaa seuraten hirtetyiksi, kun sen sijaan suuret tavallisesti jäivät vapaalle jalalle. Mutta se asia ei ollut maallisen oikeuden muutettavissa. Se kuului kerta kaikkiaan siihen salattujen tarkoitusten piiriin, jota yhteisellä nimellä sanottiin korkeammaksi maailmanjärjestykseksi.

— *Fiat iustitia, pereat mundus*, toisti hän jälleen järkähtämättömän vaalilauseensa.

Salaneuvos kannatti täydellisesti vävyään, mikäli keskustelu koski kallisarvoista perustuslakikysymystä. Mutta sen ohella ja sen lomassa sai hän samalla tilaisuutta kiinnittää seuran huomiota siihen aasialaiseen, siihen tshuudilaiseen valtiotaitoon, jonka kansallismielinen puolue oli mongolilaiselle luonteelleen uskollisena omaksunut, samoin kuin siihen tyypilliseen orjamoraaliin, joka puhui ukko Paavon suun kautta. Kumpaakin oli hänen mielestään kynsin hampain vastustettava, joka taas tapahtui parnaiten siten, että Suomen suomalais-

ugrilainen rahvas, säilyttäen ruotsinkielisen vallas-
säätyensä, mikäli mahdollista saatettiin osalliseksi
indogermanisen kulttuurin kunniakäsitteellisistä siu-
nauksista.

3.

Keskustelu lähestyi nyt kieli- ja kansallisuuskysymystä. Samalla kävi se yhä kiihkeämmäksi ja mieskohtaisemmaksi. Puhtaan oikeudellisen näkökannan alta, joka joutui yhä enemmän syrjään, alkoivat vähitellen ilmestyä puolueiden vanhat keskinäiset riidan-idut, jotka koko 19:n vuosisadan jälkimmäisen puoliskon kuluessa olivat mieliä maassa kuohuttaneet. Kiistan aiheena ei ollut enää niin paljon Suomen suurruhtinaskunnan valtio-oikeudellinen asema eikä paras mahdollinen menettelytapa sen puolustamiseen nähden kuin suhde suomenkielisen rahvaan ja ruotsinkielisen vallassäädyn välillä. Tässä törmäsivät molemmat ukot nuoruuden innostuksella vastakkain. He olivat kumpikin harmaantuneita, pinttyneitä kielipukareita, jotka eivät olleet isänmaan yhteisestä ahdingosta mitään oppineet eivätkä mitään unohtaneet, käyttäen mielellään jokaista tarjoutuvaa tilaisuutta kaivaakseen esille entisten kielipoliittisten puolueryhmitysten vanhoja helmasyntejä. Protokollasihteeri edusti välittävämpää ja sovinnollisempaa, mutta juuri sen vuoksi sangen epäkiitollista kantaa, saaden, kuten rauhantuomari

tavallisesti, katkeria letkauksia kummaltakin taistelevalta toreadorilta.

Sillä aikaa istui Tuomas nuoren morsiamensa kera yhä edelleenkin syrjässä, ikäänkuin koko seuran ulkopuolella, ilman että kukaan jouti taikka tahtoi heihin sen enempää huomiota kiinnittää. Professori Meyer käytteli sivellintään, välittämättä tuon taivaallista siitä alhaisempain elämän aaltojen myrskystä, joka riehui niin lähellä hänen kirkastettua kauneusmaailmaansa; paitsi että hän oli ulkomaalainen, oli hän mielipiteiltään kosmopoliitti. Vanhan presidentin ajatukset taas hallitsi sakkilauta. Mitä naisiin tuli, olivat he kaikki yleensä salaneuvoksen ja protokollasihteerin puolella, mutta kunnioitus, pelko ja perheen yhteinen kesärauha, joka vähä väliä oli vaarassa, esti heitä tarmokkaammin tällä kertaa keskusteluun osaa ottamasta. He tyytyivät vain kuuntelemaan sitä yhä kasvavalla jännityksellä.

Emmi Alhola tunsi itsensä tuiki orvoksi ja yksinäiseksi. Hänen pienessä, peljästyneessä metsäkyyhkyn-sydämessään herättivät kaikki nuo vihaiset, ankarat sanat satakertaisen vastakaiun, hän oli hämmästyksellä kuullut protokollasihteerin jylisevän tuomaripäätöksen eikä hän enää voinut olla vavah taen itseltään kysymättä, mihin seuraan hän oikeastaan oli joutunutkaan. Jos oli noiden kahden neuvoksen vaihtamiin kohteliaisuuksiin vähintäkään luottamista, ei toinen heistä ollut paljon parempi maansa myönyttä ja rahansa syönyttä valtiopet-

turia eikä toinen parempi kansainvälistä, hirttämätöntä hevoshuijaria, jonka vieras turmiollinen aalto oli Suomen rauhallisille rannoille kuljettanut. Kumpikin olivat he toistensa mielestä ilmeisiä kolmen markan miehiä ja kuritushuone-kandidaatteja, jotka ainoastaan maamme riippuvainen valtio-oikeudellinen asema ja Suomen kansan suuri kärsivällisyys esti joutumasta tekemisiin uuden rikoslain ankarimpien määräysten kanssa.

Tietysti oli hänkin, Emmi, joskus tuuminut noita asioita. Oli hänkin huoannut isänmaan kohtaloa, oli hänkin lukenut kirvelevin sydämin sanomalehtien surusanomia, vieläpä niiden johdosta innostunut opettamaan kahta suuremmalla lämmöllä koulunsa oppilaille Vänrikki Stoolin tarinain vaskeen valettuja sankarikuvia. Mutta koskaan ei isänmaan hätä ollut astunut häiritsevänä hänen levolliseen tietoisuuteensa. Se oli ollut aina hänelle vain etäinen asia, ikäänkuin jossakin kaukana taivaan rannalla, jota sopi joskus muistella sydämen suurina sunnuntaihetkinä, mutta joka oli varsin vieras hänen pienelle, pehmoiselle todellisuuspiirilleen. Nyt sen sijaan seiso i isänmaa äkkiä hänen lähimmässä läheisyydessään. Nuo korkeat, viisaat ja mahtavat miehet puhuivat jokainen siitä niinkuin se olisi ollut heidän yksityinen maatilansa, riitelivät niinkuin olisivat riidelleet Vitikkalan viljelyksistä ja soimasivat vastustajiensa puoluetovereita niinkuin olisivat omia alustalaisiaan opettaneet. Hänen huolensa isänmaan kohtalosta oli ennen ollut vain hämärää

ja epäselvää ahdistusta niinkuin lukiessaan sanomalehtien kertomuksia outojen valtakuntien maanjäristyksistä ja tulivuorenpurkauksista. Nyt jyrisi ukkonen hänen päänsä päällä. Ensimmäisen kerran elämässään tunsi hän, että tässä oli taistelu, jossa kenties hänenkin heikot voimansa olivat tarpeelliset, ja siksi kiertyi hänen sydämensä ennen tunte mattomasta tuskasta ja omantunnon pakotuksesta.

Myöskin hänen oma yksityinen kohtalonsa huoletti häntä. Hän tunsi itsensä irti temmaistuksi omasta kotoisesta ja tuttavallisesta maaperästään, viskatuksi vieraiden, kylmien ja ylpeiden ihmisten joukkoon, jotka nyt äkkiä olivat tulleet hänen sukulaisikseen. Vitikkala ja sen mahtavat asukkaat, sekä kunnallisneuvos että hänen hienot, helsinkiläiset kesävieraansa, olivat aina täyttäneet hänen samoin kuin muidenkin seudun asukkaiden mielet pyhällä pelvolla ja vavistuksella, milloin hän sattumalta oli nähnyt vilauksen heidän vaunuistaan tai kuullut heistä kansan keskuudessa puhuttavan. Tokko he koskaan tulisivat häntä, köyhää kansakoulun-opettajataria, vertaisekseen tunnustamaan? Hän oli kyllä joskus ilmaissut tämän epäilyksensä Tuomaallekin, mutta tämä oli vain hymyillyt kevytmielisesti hänen huolilleen, väittänyt, että Vitikkala oli talo niinkuin kaikki muutkin talot ja vakuuttanut, että suuri suku oli ottava hänet avosylin ja ilomielin vastaan. Emmiin pelko oli Tuomaan mielestä ollut vain noita tyypillisiä pikkumaisia en-

nakkoluuloja, joiden hän toivoi tulevan mitä pikimmin Suomen kansasta perinjuurin kitketyiksi.

Nyt ei Tuomas hymillyt enää. Hän istui päinvastoin sangen synkkänä ja pimeänä nuoren morsiamensa vierellä eikä hän edes kertaakaan katsah-
tanut Emmiin. Seurasiko hän samalla jännityksellä kuin muutkin herrojen keskustelua vai huomasiko hän nyt itsekin, että Emmi oli epäilyksissään tulevien sukulaistensa suhteen ollut oikeassa? Sitä oli vaikea päättää hänen ulkomuodostaan, mutta hänen kasvonsa olivat tuiki tuimat ja totiset ja hänen kulmakarvansa kiinteästi yhteen rypistetyt. Silloin tällöin puristi hän vain sanaa sanomatta Emmiä kädestä, — ikäänkuin jäähyväisiksi, tuntui Emmiin mielestä. Ei, ei koskaan voisi hän tottua tähän jäätävään ilmakehään.

Kunnallisneuvos kehitteli juuri erästä mieliajastustaan suomalaisen kansanluonteen muodostumisesta, jota hänkään ei suinkaan ollut valmis niin aivan kultaiseksi kehumään.

— Herra Salaneuvos, sanoi hän, voi olla mahdollista, että te olette oikeassa siinä, mistä te syytätte Suomen suomalais-ugri-laista asutusta. Mutta kuka on opettanut meidät käyttämään sitä valtiotaitoa, jota te tshuudilaiseksi nimitätte? Eikö juuri se 700-vuotinen orjuus, jossa te, Ruotsin herrat, olette tätä kansaa pitäneet?

— Ruotsin kansa, vastasi salaneuvos äkäisesti, on uljas, ritarillinen ja oikeutta rakastava kansa, jota ei suinkaan voida syyttää suomalaisen kansan-

luonteen pilautumisesta. Se on päinvastoin valanut rautaa ja terästä tämän kansan vereen, joka alkuperäiseltä luonteeltaan on heikko, vetelä ja hervoton. Ilman Ruotsin voimakasta ja valistunutta hallitusta olisi se jo aikoja sitten uponnut omiin suoperäisiin erämaihinsa.

Todistuksien sijasta pyysi salaneuvos vain viitata suomensukuisten kansojen kohtaloon Venäjällä.

— Minä en tarkoittanutkaan niin paljon itse Ruotsia kuin meidän ruotsinkielistä vallassäätyämme, huomautti ukko Paavo. Mitä sen suonissa virtaavaan vereen tulee, johtaa se sangen monessa tapauksessa alkunsa juuri noista samoista halveksituista sydänmaa-hettehistä.

Tämä oli myrkyllinen hyökkäys salaneuvoksen omaa sukuperää kohtaan, joka ei suinkaan ollut niin indogermaninen, miksi hän itse tahtoi sitä mielellään kuvitella. Mutta salaneuvos ei tällä kertaa joutanut kiinnittämään huomiota oman mieskohtaisen kunniansa ylläpitämiseen.

Sitävastoin kävi hän innolla puolustamaan maamme ruotsinkielisen vallassäädyn menneisyyttä.

— Tässä maassa on vallinnut vapaus, sanoi hän. Eikö herra kunnallisneuvos itse ole vapaa suomalainen talonpoika? Eikö samoin teidän isänne ja iso-isänne ja niin edespäin aina harmajaan muinaisuuteen? Eivätkö he kaikki ole olleet vapaita odaalitalonpoikia, herroja omalla tilallaan, siihenkin aikaan, jolloin feodalijärjestelmä vielä painoi kaik-

kien muiden Europan kansojen maataviljeleviä säätyluokkia?

— Tässä maassa on vallinnut oikeus, vahvasti protokollasihteeri juhlallisesti. Sama oikeus kaikille, niin herralle kuin talonpojallekin . . .

— Ei koira koiran hännälle polkaise, pisti väliin ukko Paavo.

— Eikä korppi korpin silmää puhkaise, sähähti salaneuvos. Minä tunnen teidän pärkkeleen supisuomalaiset sananlaskunne, joilla te muka tahdotte todistaa, ettei tässä maassa talonpoika ole saanut oikeutta. Mutta tämä todistus on väärä. Suomen tuomarisääty on aina ollut lahjomaton ja kunnioitettava sääty, samoin kuin Ruotsin laki inhimillisin ja oikeudenmukaisin koko Europassa.

Keskustelu, joka hetkisen oli liikkunut tyynemillä vesillä, kiihtyi nyt jälleen niinkuin vuolas virta ennen koskennikamaa. Salaneuvos syytti suomalaista kansanluonnetta kiittämättömyydestä Ruotsia ja ruotsinkielistä vallassäätyään kohtaan, joka kuitenkin oli niin epätsekkäästi ja omanvoitonpyytämättömästi sen hyväksi työskennellyt. Mutta juuri tämä kiittämättömyys todisti paremmin kuin mikään, että vanhat ruotsalaiset virkamiehemme olivat oikeassa ottaessaan vaalilausekseen: „Tee talonpojalle oikein, mutta älä koskaan hyvää!“ Sillä nyt oli sama kansa valmis kivittämään taikka, mikä vielä pahempi, ilmiantamaan venäläiselle byrokralialle omat entiset hyväntekijänsä.

— Mitä hyvää te sitten olette tehneet meille? kysyi taipumaton kunnallisneuvos.

Salaneuvos katsoi häneen ylenkatseellisesti, ikäänkuin miettien, vastaisiko.

— Me olemme tuoneet teille kulttuurin, lausui hän sitten painokkaasti ja mahtipontisesti.

Asian todellinen laita oli kuitenkin niin, että salaneuvos itse puolestaan tuskin oli koskaan tähän maahan tullut, eipä edes omien esi-isiensä hahmossa, eikä siis myöskään johdonmukaisesti ollut koskaan ollut tilaisuudessa tänne „tuomaan“ mitään. Olipa niitäkin, jotka väittivät hänen sukusensa olevan lähtöisin tästä samasta Vitikkalasta ja että Videnius vain oli ikivanhan Vitikka-nimen muukalainen muodostelma. Kunnallisneuvoksen kielellä pyörikin sentähden jälleen ilkeä salavihjaus tämän kiusallisen kulttuuriseikan johdosta, mutta samalla sai hän äkkiarvaamattoman avun taholta, jonka kaikki läsnäolijat olivat hetkeksi unohtaneet.

Nuori maisteri Aavasaksa oli jo jonkun aikaa sydämen karvaudella ja korvanlehdet mielenliikutuksesta tulipunaisina kuunnellut tätä hänestä sangen pintapuolista näkökohtien vaihtelua Suomen tärkeästä kansallisuuskysymyksestä. Hänen olisi jo monta kertaa tehnyt mieli aktivisestikin ottaa osaa siihen, mutta hänen kätensä olivat yhä edelleen kiinni kahvipannun kepakossa eikä hän tuntenut itseään oikein vapaaksi ennen kuin hän sai kultaisuisen kaunopuheliaisuutensa avuksi käyttää sekä ala- että yläraajojaan. Mutta nyt kuullessaan

Suomen kultuuria mainittavan, jonka syvät syntysanat hän katsoi omaksi yksityiseksi monopolikseen, ei mikään voinut enää estää hänen sisällisen jännityksensä ilmi puhkeamista. Hän asetti kahvipannun, joka jo olikin tarpeeksi kiehunut, kiireesti maahan, pyyhkäisi päättävästi vaaleata otsatukkaansa, kohotti kunnioittavasti kultatähtistä ylioppilaslakkiaan ja oli valmis. Hänen mielestään tarjoutui tässä ikäänkuin itsestään mitä kaunein tilaisuus pienelle kansaa-valistavalle esitelmälle, tilaisuus, jota ainoastaan isänmaallisen innostuksen puute ja halveksittava kansallinen välinpitämättömyys voi jättää käyttämättä.

Hän loihe lausumaan:

— Tiedot Suomen suvun muinaisuudesta ovat vaillinaiset ja peitetyt monessa suhteessa historian-takaiseen hämärään. Sen verran voimme me jo kuitenkin tutkimuksen nykyisellä kannalla seisten sanoa, että esivanhemmillamme oli jo oma kukoistava kulttuurinsa silloin kuin Ruotsi maahan tuli. Heillä oli omat kansalliset jumalansa, omat uhri-menonsa, omat tapansa, lakinsa ja laitoksensa, vieläpä omat tuomio-istuimensakin taikka n. s. kansankäräjät. Heillä oli myöskin oma isiltäperitty yhteiskuntajärjestyksensä, joka kenties ei ollut yhtä korkea ja kehittynyt kuin skando-germanien, mutta sitä vapaampi ja yksilöllisempi. Sen ainoa tunnettu kulmakivi olikin oikeastaan juuri yksilön täydellinen vapaus, jota ei mikään pikkumainen, ihmisen alkuperäisiä taipumuksia tukehduuttava lainsäädäntö ra-

joittanut. Heillä oli myöskin omat isänmaalliset ru-noilijansa, joista Väinämöinen lienee tunnettu tällekin etäisen ajan kriittiselle kuulijakunnalle. Heillä oli myöskin omat kansalliset suurmiehensä, kuten Kul-lervo, Ilmarinen ja Lemminkäinen, jotka kaikki samalla olivat vapaita taiteilijoita, vaikka toimivatkin jouto-hetkinään myöskin heimonsa päämiehinä sodassa, rauhassa ja toverillisessa seurustelussa. Heillä oli myöskin omat mainehikkaat merkkinaisensa, kuten esim. Aino ja ne monet erinomaiset äidit, jotka olivat nämä suuret sankarit synnyttäneet. Ettei edes nykyajan edistynein emansipatsiooniliike ollut heille vieras, siitä on Louhi, pohjolan yksinvalti-assoni-emäntä, meille verraton esimerkki. Silloin niin-kuin nytkin näyttää liike naistasa-arvon saavutta-miseksi päättyneen naistyrannian saavutukseen.

Tämän henkevän sanakuvion jälkeen, joka, sa-moin kuin puhujan esitys yleensä, oli tarkoitettu leikillistä ylemmyyttä lähentelemään, piti hän pie-nen taidepaussin, sekä vetääkseen henkeään että valmistaakseen valistuneelle kuulijakunnalleen tilai-suutta mahdollisiin suosionosotuksiin. Kun ei niitä kuitenkaan heti kuulunut, tyytyi hän vain täyttämään ilmalla paisutetut keuhkopussinsa ja jatka-maan mieltäkiinnittävää esitystään, jota toiset oppi-neen ja humanisesti sivistyneen miehen arvoa kun-nioittaen kuuntelivat:

— Mutta, kuten jo sanottu, tiedot näistä esi-historiallisista ajoista ovat hämärät ja monella har-haluulolla sekoitetut. Kansainvaellusten myrskyt ja

epäilemättä myöskin raakojen ruotsalaisten ristinsoturien maahantulo on hävittänyt useimmat näkyväiset jäljet esim. muinaissuomalaisten kukoistavasta kuvaamataiteesta. Muiden parempien opetusvälineiden puutteessa pyydän minä tällä kertaa viitata vain siihen palaseen esisuomalaista arkkitehtuuria, jota n. s. Hiiden kirkot edustavat, vaikka ne kenties ovat vieläkin vanhemman ajan rakennustaiteelliseksi muistomerkeiksi luettavat. On nimitäin hyvin mahdollista, että maassamme jo ennen nykyistä suomalais-ugrilaista asutusta on elänyt voimakas ja alkuperäinen autoktonirotu tai n. s. jotunit, joiden tuoreista ja luonnonraittiista tavoista, kuten kivenheitosta ja kiekonlyönnistä, monet kansantarinat vielä tänäkin päivänä kantavat valtavaa todistusta. Tahtomatta tälle valistuneelle ja korkeasti oppineelle kuulijakunnalle mitään ennenaikaisia ja helposti haihtuvia hypoteeseja esittää, voidaan kuitenkin erinäisten löytöjen ja arkeologisten tutkimusten perustuksella jo nyt sanoa, että nämä Suomen ensimmäiset, jäntevät alkuasukkaat ovat kenties olleet lähinnä verrattavat Kreikan kyklooppeihin, Italian pelasgeihin ja Keski-Europan luola-ihmisiin.

Mahdollisesti voisimme vieläkin etäisemmän historian salaperäistä huntua kohottaa. Mieliimme johdattaen, että maassamme kerran, ennen järisytäviä jääkausia, on vallinnut lauhkea, kenties trooppilinen ilman-ala ja kiinnittäen huomiotamme erityisesti siihen mammut-hampaasen, joka lienee

löydetty aikakirjojen lähemmin mainitsemasta pitäjistä, voimme enemmän kuin uskottavalla todennäköisyydellä päättää, että täällä, palmupuiden alla, jo ennen ensimmäistä suurta vedenpaisumusta, on asunut lauhkeita, lempeitä ja kauneutta etsiviä ihmisiä. Silloisten onnellisten olosuhteiden vallitessa he epäilemättä ovat saavuttaneet samalla erittäin korkean ja kehittyneen sivistyskannan. Mutta kenties olen poikennut jo liian kauaksi aineestani.

Luottaen siihen erikoiseen mielenkiintoon, jonka tiedän Suomen vähän tutkittua viljelyshistoriaa kohtaan aina tässä valitussa seurapiirissä vallitsevan, eikä vähemmän siihen suureen suvaitsevaisuuteen, jota arvaan oman puutteellisen esitystapani niin täysin määrin osakseen tarvitsevan, uskallan kuitenkin jo edellisen pohjalla merkitä tosiasiaksi, että meillä tuhatjärvisen maamme kultuuriin nähden on sangen monta eri aikakautta olemassa. Tahallani olen vielä jättänyt mainitsematta lappalaiset, samoin kuin kainulaisetkin, etupäässä sentähden, että heidän edustamansa sivistyskaudet kuuluvat yhtä paljon nykyisyyteen kuin menneisyyteen, jatkuen yhä edelleenkin vähentymättömällä voimalla eräissä maamme pohjoisissa paikkakunnissa.

Kaikki nämä erilaatuiset ja -aikaiset kansalliset viljelykset olivat jättäneet jälkensä muinaissuomalaisten kukoistavaan kultuuriin. Siinä oli havaittavana ensiksikin lauhkea, buddhalainen maailmankäsitys, joka niin ilmi elävänä astuu eteemme Kalevalassa, toiseksi jotunilainen hyve ja jättiläinen tapojen

puhtaus, josta jo yllä luulen esittäneeni kyllin sitovia esimerkkejä. Lopuksi lappalainen shamanivii-saus ja kaunis, kainulainen pidättyväisyys ruumiillisista nautinnoista, joka vieläkin elää niin sekoitumattomana meidän syrjäisemmillä nälkäseuduillamme. Mutta suurimman osan tätä korkeata ja itsetietoista kultuuria hävitti ruotsalainen kansanvaellus, joka on Suomen viljelyshistoriaan nähden lähinnä verrattava vain siihen raakaan, rautaiseen barbariherruuteen, minkä muinainen Rooma aikoinaan perusti heleän Hellaan raunioille.

He hävittivät meidän tieteemme, joka tosin ei ollut länsimaisessa merkityksessä eksaktinen, mutta sitä syvempi ja salatumpi. He hävittivät meidän taiteemme, jonka tulokset, jos ne olisivat tässä meidän edessämme, epäilemättä hämmästyttäisivät maailmaa. He hävittivät meidän kansalliset muistomerkkimme, pyhät puut ja jumaliemme kuvat, vieläpä oman, vapaan ja isiltäperityn yhteiskuntajärjestyksemme. Kaiken muun siunatuksi lopuksi tuhosivat he meidän laajaperäisen ja epäilemättä varsin korkealle kehittyneen kivikirjastomme, taikka, mikä on luultavampaa, siirsivät sen huonosti kopiaituna omiin kallioihinsa.

Täten tultuansa jo niihin kallisarvoisiin lehtiin Suomen kansan sivistyshistoriassa, joita tutkimuksen täysi päivä valaisee, pyysi puhuja enää vain viitata muutamiin tunnetuihin tosiasioihin. Ruotsalaiset olivat ottaneet meiltä kaikki ja mitä he olivat meille vastalahjaksi tarjonneet? Kristin-uskon? Ikään-

kuin ei meillä olisi ollut oma paljon pyhempi ja puhtaampi luonnon-uskontomme, jonka juuret menivät Brahmaan, Vishnuun ja Sivaan ja jonka pohjana juuri oli se esoterinen Sana, jolla Johannes alkaa evankeliuminsa. Aapisen? Ikäänkuin me emme jo ammoisista ajoista saakka olisi osanneet lukea, joskaan emme painettua tekstiä, niin sitä selvemmin luonnon salattuja alkuluottehia! Yliopiston? Ikäänkuin meillä ei olisi ollut musiikki-akatemia jo Väinölässä ja tiede-akatemia Vipusen vatsakalvossa! Tämä viimeainittu, hiukan uskallettu sanakuva oli puhujan mielestä kuitenkin attikalaisen suolan kanssa ymmärrettävä.

Jäi näin ollen kuulijain vastattavaksi enää vain yksi kysymys: kuinka oli mahdollista, että näin voimakas ja monipuolinen kulttuuri voi niin helposti joutua vieraan valloittajan saaliiksi? Eikö intialainen viisaus, jotunilainen kunto, lappalainen noituus ja kainulainen itsehillitseminen, kaikki yhdessäkään, olleet riittäviä varjelemaan tuhansien järvien maata lännen hiipivien vihollisten salahyökkäyksiltä?

Ei! Puhuja vastasi yksinkertaisesti: ei! Asia oli ylipäänsä selitettävissä ainoastaan siten, että hienous häviää, kauneus katoaa maailmasta. Suomen kansa oli sanalla sanoen ollut liian sivistynyt, kyetäkseen tarpeellisella tarmolla torjumaan päältäään Birger-jaarlien ja Torkel Knuutinpoikien tulta, rautaa ja heiluvia kypärtöyhtöjä. Suhde oli heidän välillään ollut juuri sama kuin muinaisen Rooman

ja Hellaan, josta puhujalla jo yllä oli ollut kunnia huomauttaa.

Suhde oli ollut myöskin sama kuin sittemmin sivistyneen Rooman ja raakalaisen Germanian välillä. Myöskin myöhäisemmiltä ajoilta voitiin esittää monta yhtä musertavaa yhtäläisyyttä. Kuinka oli esim. käynyt Perun ja Meksikon lempeiden, päivää palvelevien kansakuntien, kun sinne olivat saapuneet Pyreanean röyhkeät löytöretkeläiset? Taikka mikä oli tullut Provencen kohtaloksi aikoinaan, mikä Cordovan kalifikunnan? Mitä oli tapahtunut vihdoin v. 1871, jolloin Moltken ja Bismarckin Preussi dikteerasi rauhan-ehtonsa suloisen Ranskan pääkaupungissa? Eikö ne kaikki ollut musertanut raa'emman ja juuri sen vuoksi voimakkaamman valloittajan kantapää?

Niin oli aina käynyt ja niin kävi. Mutta tämä oli kuitenkin ainoastaan jotakin näennäistä, niinkuin kaikki paha maailmassa. Täällä alhaalla oli tosin kaikki tuskaa, pettymystä, kadotusta ja kuolemaa. Mutta tuolla ylhäällä, yli maisten murheiden, ihmiskunnan ihanteiden pyöräyttävässä sinessä, kulkivat n. s. korkeamman maailmanjärjestyksen kultaiset ja iankaikkiset johtolangat.

— Historian genius, lausui puhuja säkenöivin silmin, on oikeudenmukainen genius, joka etsiskelee isäin pahat teot lasten päälle kolmanteen ja neljänteen polveen, mutta tekee laupeuden monelle tuhannelle, jotka eivät ole sen katoamattoman hyvyden ja jalouden prinssiipejä loukanneet. Mitä

opettaa meille tässä suhteessa maailman ajantieto? Eikö raiskattu, raunioitettu Hellas kulttuurillaan läpätunkenut roomalaisia valloittajiaan? Eikö voitettu ja pirstaleiksi lyöty Rooma jälleen laskenut kanta-päättään nöyrtyvän ja sivistyvän Germanian selkäpiille? Aikojen aamuhämärästä on astuva jälleen esiin Väinämöisen lempeä ja humaninen kansallishenki, niinkuin kerran renässansin kultainen aurinko koitti jälkeen keski-ajan tähtikirkkaan yön, ja polvistava alttarinsa ääreen Erik Pyhän ristinsoturien ylpeät jälkeläiset. Pois epäily, pois yön varjot! Yksilöt sortuvat, kansat kukistuvat, mutta ihmisyyden edistyy, oikeus voittaa, totuus triumfeeraa ja jalous riemuitsee iankaikkisesta niin iankaikkiseen.

4.

Tämän suuremmoisen ja lämmöllä lausutun esitelmän vaikutus oli valtaava, kuten saattoi odottaa-kin sekä puhujan valoisaan, isänmaalliseen päätökseen että kuulijain valistuneesen mielenlaatuun nähden. Ukko Paavo esim. oli aluksi kuunnellut suu auki nuoren maisterin sulavia sanoja, mutta niin pian kuin hän oli huomannut, että kysymys oli hänen perivihollisistaan vikingeistä, oli hän osoittanut mitä vilkkaimpia suosion ja hyväksymisen merkkejä. Mutta vihdoin kuullessaan korkeammasta maailmanjärjestyksestä ja oikeuden lopullisesta voitosta mainittavan oli hän tukahduttanut kaikki maalliset kostontunteensa ja kohottanut ajatuksensa eräänlaiseen kirkastuksen korkeuteen. Samalla hän oli kiireesti pukenut päälleen oman lerppahuulisen sunnuntainaamansa, jota hän muuten käytti vain kirkossa ja joskus säädyn keskusteluissa. Erityisesti oli hänen vanhaa sydäntänsä lämmittänyt nuoren maisterin dualistinen optimismi, joka hänen mielestään oli täysin sopusoinnussa myöskin kristin-opin päätötuuksien kanssa.

Protokollasihteeri ei ollut seurannut esitystä aivan yhtä jakamattomalla suosiolla. Hän oli tosin suomenmielinen mies niinkuin isänsäkin, mutta hänen mielestään oli valitettavaa, että tärkeimmätkin uuden ajan kysymykset, kuten esim. kansanvaltaiset reformipyrinnöt ja tällä kertaa perustuslaki-taistelu, meillä aina sotkettiin kuluksi jauhettuun kieli- ja kansallisuus-asiaan. Sitäpaitsi hän, vaikkakin nuoruudessaan monen myrskyisen ja pilventakaisen ihanteen ajaja, oli nyt täysin järkipäisen, kuivan ja käytännöllisen todellisuuden mies, jota eivät maisteri Aavasaksan muinaistieteelliset harharetket suurestikaan miellyttäneet. Kuitenkin oli hänenkin tyytymätöntä mieltään jonkun verran lepyttänyt puhujan kaunis ja lämmin vakaumus korkeammasta maailmanjärjestyksestä, jonka hänkin puolestaan hyväksyi ja joka oli pohjana hänen omalle, täysin epäitsekkäälle taistelulle Suomen valtio-oikeudellisen aseman puolesta. Mutta tämä olikin ainoa arkipäiväisestä virasto-maaperästä ylenevä utuisen ihanteen tynkä, minkä karu elämä oli jättänyt hänen kerran niin nuoreen ja keväiseen protokollasihteeri-sydämeensä.

Myöskään salaneuvos ei ollut mikään korkeamman maailmankatsomuksen vihollinen. Uskoi hänkin iankaikkiseen oikeuteen täällä murheen laaksoissa ja luotti hänkin siihen vanhurskaasen kaitsemukseen yksilöiden ja kansojen kohtaloissa, jota milloin jumalan sormeksi, milloin historian geniukseksi sanottiin. Mutta luonnollisesti hän ei

indogermanisille periaatteilleen uskollisena mitenkään voinut hyväksyä maisteri Aavasaksan ylitsekuohuvaa, suomalais-natsionalistista innostusta, jonka vuoksi hän jo useampia kertoja oli suuttuneena yrittänyt keskeyttää puhujaa. Nyt keskitti hän kipunoivan kritiikkinsä pariin jäätävään ivan ja yliolkaisen ojennuksen lauselmaan, jotka hän heitti ikäänkuin ohimennen protokollasihteerille:

— Herra Himalaya on, kuten me kaikki tiedämme, runoilija. Mutta juuri runoilijana pitäisi hänen tietää, että on olemassa jotakin, jota vastaan itse jumalat turhaan taistelevat. Mitä se on, sen sanon minä hänelle joskus toisti, sitten kuin hän on rauhoittunut.

Ja maisteri Aavasaksa itse? Hän seisoi yhä edelleen oman dityrambisen ajatusjuoksunsa huumamana, hänen poskensa hehkuivat pyhien ihanneiden tulta ja hänen pyöreä, pystynokkainen naamataulunsa säteili punertavalla valolla, niinkuin keski-yön aurinko sen vuoren päältä, joka oli hänet nimittänyt. Hän oli tosin ensin alottanut pienen juhlapuheensa keveällä, leikillisellä ylemmyydellä, mutta pian oli hän tempautunut itse täydellisesti mukaan ja samalla kadottanut kaiken itsehillitsemiskyvyn. Sanat olivat vierineet tulivirtana hänen huuliltaan, hän oli ollut suuren aatteensa haltioima, korkeampi henki oli ottanut häneen asuntonsa. Hänen laupiaat, vaaleanharmaat silmäteränsä syleilivät ylenluonnollisina etäisiä, näkymättömiä taivaanrantoja ja hänen oikea kätensä, jonka hän oli uh-

kaavasti ojentanut kohti kuustenlatvoja, häilyi niinkuin Damokleen miekka kaikkien kansansortajien ja hengen tyrannien poloisten päiden päällä. Hän oli tuntenut olevansa Johannes Kastaja korvessa, Moses Israelin lasten edessä. Mikään mahti maailmassa ei voinut häntä kerran viitotulta uraltaan järkähyttää.

Nyt, kun hän kuuli salaneuvoksen loukkaavat sanat, hervahti hänen kätensä voipuneena alas.

Samalla heräsi hän takaisin julmaan ja ankaraan todellisuuteensa. — Maisteri Aavasaksa oli muuttanut nimensä, (se oli alkuperäisesti ollut Lindström), „rehellisen, isiltäperityn nimensä“, kuten salaneuvoksen oli tapa sanoa, joka ei koskaan voinut sitä antaa anteeksi hänelle, vaikka hän muuten suuresti kunnioittikin kotiopettajansa vakavaa ja ihanteellista mielenlaatua. Kuitenkaan ei tämä tärkeä askel nuoren maisterin elämässä, jonka salaneuvos puolestaan katsoi kaiken pyhän häväisemiseksi ja neljännen käskyn säädyttömäksi ylitsekäymiseksi, suinkaan ollut johtunut mistään huonoista taikka halpa-arvoisista vaikuttimista, yhtä vähän kuin se oli otettu kevytmielisessä taikka äkkipikaisessa isänmaallisen innostuksen puuskauksessa. Se oli päinvastoin ollut pitkän ja kypsytteen harkinnan tulos, jonka vähittäinen esillepuristaminen oli monet tuskalliset yöt silloista herra Lindströmiä hänen orjantappuraisella vuoteellaan valvottanut. Ollen jo silloin kotiopettajana ruotsinmielisen salaneuvoksen perheessä ja rakastunut alaikäiseen An-

naan, hän oli kuvitellut olevansa sorretun kansallisuuden edustaja, jolle elämä äkkiä oli asettanut tuon julman vaalin luopua joko periaatteellisesta vakaumuksestaan taikka huolettomasta toimeentulostaan ja sydämensä utuisesta unelmasta. Periaate oli voittanut, hän oli kestänyt kunnialla kiusauksen. Tosin hän ei suinkaan ollut menettänyt paikkaansa, kuten hän oli pelännyt, eikä siis ollut ollut tilaisuudessa uhraamaan myöskään onnetonta rakkauttaan köyhän ja kurjan isänmaan alttarille — joka siitä epäilemättä olisi paljon rikastunut — mutta jokainen salaneuvoksen pistosana herätti hänessä aina edelleen tuon miellyttävän, povea paisuttavan marttyyritunteen. Hän kuuli itseään nimitettävän milloin minkin kukkulan tai maantieteellisen merkkipaikan mukaan, kuuli usein hammasta purren ja verta vuotavin sydämin, sitä suuremmasta syystä, koska se tapahtui usein hänen oman armaan Annansa läsnäollessa. Mutta hän kärsi vainon, yhtä paljon palavan lempensä kuin kalliin kansallisuusaatteensa tähden. Eikä tuo enemmän kuviteltu kuin todellinen vaino suinkaan häirinnyt hänen näistä kumpaisestakin onnenlähteestä pulppuavaa tunne-elämäänsä. Se päinvastoin ikäänkuin pyhitti hänelle ne molemmat ja asetti hänet omien saavuttamattomien ihanteidensa arvoiseksi, sekä sen ajallisen, jota Anna edusti, että sen iankaikkisen, joka isänmaan nimellä oli jo varhaisesta lapsuudesta saakka piirretty hänen sydämensä syvimpään.

Tavallisesti vastasi hän varsin arvokkaasti salaneuvoksen pikkumaisiin nimittelyihin. Niinpä esim. viime viikolla, jolloin salaneuvoksen päähän äkkiä oli pistänyt ruveta kutsumaan häntä hra Niagaraksi, hän oli reippaalla, vaikka hiukan kömpelöllä leikinlaskulla kääntynyt nauravan Annan puoleen ja kaikkien kuullen pyytänyt häneltä lupaa saada kutsumaa häntä Caramiaksi. Tosin hän oli heti itsekin punastunut omaa rohkeuttaan, mutta ainakin sillä kertaa oli typerä pila tyrehtynyt hämmästyneen salaneuvoksen huulilta.

Tällä kertaa oli nuori maisteri Aavasaksa kuitenkin vielä liiaksi omien suurten ajatuksiensa kuohtuttama voidakseen suoriutua leikistä yhtä menestyksellisesti. Hänen äänessään soinnahti sentähden huonosti salattu katkeruus, kun hän lausui, samoin ikäänkuin ohimennen protokollasihteerille:

— Herra salaneuvoksella on tietysti oikeus nimittää minua miksi häntä suinkin huvittaa. Minä pyydän vain kiinnittää arvoisan seuran huomiota siihen seikkaan, että jos tässä seurassa jokaista henkilöä mainittaisiin hänen omalla alkuperäisellä nimellään, voisi siitä syntyä suurta sekaannusta. Sillä lukuunottamatta professori Meyeriä ja minua, ei täällä kenties siinä tapauksessa olisikaan läsnä muita kuin Vitikoita.

Ukko Paavo nyökäytti päätään hyväksyvästi. Siinä sai salaneuvos muukalaispäätteisestä nimestään! Mutta tälläkin oli heti vastauksensa valmiina.

— On ero nimellä ja nimellä, lausui hän kii-vakiskoisesti. Jos joku minun tuntematon esi-isäni satoja vuosia taaksepäin todellakin on liittännyt latinalaisen päätteän alkuperäiseen Vitikka-nimeensä, jota sivumennen sanoen ei koskaan ole todistettu, niin siitä sievistyksestä en ole vastuunalainen minä eivätkä minun perilliseni. Mutta jos meidän päivinämme joku herra Pyrenea muuttaa nimensä herra Sulitelmaksi, niin kysytään, eikö asianomainen vuorenhuippu ole jäänyt satoja vuosia jällelle omasta ajastaan?

Nyt katsoi kunnallisneuvos olevan syytä kannattaa kansallismielisten periaatteiden puolesta tais-televaa nuorta maisteria.

— Herra Aavasaksa, lausui hän, on tehnyt aivan oikein, kun ei ole hävennyt omaa suomalaista sukuperäänsä, vaan on karistanut ainakin omilta niskoiltaan sen vieraskielisen ikeen, joka niin ras-kaana painaa vielä kansamme kalleimpiakin sivi-tyspyrintöjä. Mielestäni voisi meidän maassamme yhdellä ja toisella epäkansallisella herra Schaff-hausenilla, jos niin saan luvan sanoa, olla hänestä tässä suhteessa oppimista.

Protokollasihteeri ei lausunut mitään. Häntä ylipäänsä vain kiusasivat tämäntapaiset nalkutukset.

Professori Meyer tahtoi välttämättä puristaa pu-hujaa kädestä.

— Nuori ystäväni, lausui hän lämpimästi, teillä on eheä, hyvin eheä maailmankatsomus. Vahinko,

ettette ole runoilija, sillä siinä tapauksessa voisi teistä todellakin tulla jotakin suurta.

Maisteri Aavasaksa tunnusti punastuen kirjoittelevansa runojakin joskus joutohetkinään.

— Sitä parempi, lausui professori Meyer ihastuneena, sitä parempi! Pääasia jokaiselle tosirunoilijalle on kirkas ja ihanteellinen maailmankatso-mus. Kaikki muu, kuten tunne, järki, fantasia tai elämänkokemus, tulevat kysymykseen vain tois'arvoisiin kykyihin nähden. Sallikaa, että vielä ker-ran onnittelen teitä.

Enin kaikista ihastunut oli kuitenkin Emmi Al-hola, joka oli seurannut maisteri Aavasaksan lei-muavia sanoja mitä vilkkaimmalla mielenkiinnolla. Hän tunsu vaistomaisesti ja vielä aivan itsetiedotto-masti, että tässä oli luu hänen luustaan, liha hänen lihastaan, ainakin aivan toisessa määrin kuin se kylmä ja ylpeä sukulaispiiri, johon hänet tänään vasten tahtoaan oli johdatettu. Maisteri Aavasaksan suuresta ja suitsuavasta nuorukaissydämeestä uho-si häntä vastaan se herrtainen, kotoinen uuninlämmin, johon hän oli tottunut ja jota hän ei tällä kertaa löytänyt edes oman umpimielisen sulhasmiehensä rinnalta. He kaksi kuuluivat tässä seurassa yhteen. Luonnollisesti ei kumpainkaan heistä vielä tajun-nut sitä, ei Emmi, joka olisi yksinkertaisesti kau-histunut, jos hänelle olisi sanottu, että hän jo nyt tietämättään teki itsensä syyppääksi salaiseen uskot-tomuuteen, eikä maisteri Aavasaksa, joka katsoi olevansa uskollisuus itse oman sydämensä toivotonta

unelmaa kohtaan. Mutta kohtalo kutoi näkymättömiä lankoja heidän välilleen. Tästä nuoren maisterin hurmahenkisestä juhlapuheesta, jota kauniimpaa Emmi ei muistanut kuulleensa koko elämässään, päiväysi kahden jalon ja toistaan janoavan sydämen side, jotka nyt vielä kumpainenkin erotettuina omia teitään hapuilivat ja harhailivat.

Emmi nousi, poimi ojanvarrelta päivänkukan ja ojensi sen oman sulhonsa silmäin edessä puhujalle.

— Kiitos, lausui hän kainosti ja suloisesti. Epäilemättä te olette tällä hetkellä tulkinut koko Suomen kansan pyhimät tunteet.

Hänkin puhui aivan vaistomaisesti, samoin kuin ukko Paavo, koko kansan nimessä. Itse asiassa ei siinä ollutkaan mitään ihmeteltävää, sillä Emmi Ahola ei todellakaan tällä hetkellä ollut enää mikään yksityinen henkilö; hän oli pikemmin kansallinen, kalevalainen heimonhengetär, joka tervehti säteilevin silmin sankarillista vapauttajaritartaan.

Maisteri Aavasaksa kiinnitti kukan mielihyvällä napinläpeensä.

Tuomaan otsa oli yhä yöllisemmäksi synkistynyt. Hän oivalsi kurkussaan omituisen karvastelun, jonka hän vain vaivoin sai painumaan pahansuovaksi keräksi syvälle sydänalaansa. Hän huomasi olevansa lyöty auttamattomasti laudalta, vieläpä tänään, hänen omana juhlapäivänään. Hän tunsi vihaavansa tällä hetkellä kaikkia läsnäolijoita: sukulaisiaan, siksi että nämä olivat ottaneet niin kylmästi vastaan hänen kihlatun morsiamensa, maisteri

Aavasaksaa, siksi että tämä oli kaunopuheisuudellaan saattanut hänet kokonaan varjoon, ja vihdoinkin Emmiäkin, siksi että Emmi oli tuon hänen mielestään tuiki joutavanpäiväisen sanatulvan silminnähävästi hyväksynyt. Mutta samalla, vaikka hän uuden kilpailijansa avuja vilpittömästi halveksuikin, tunsikin sydämessään salaisen katkeruuden siitä, että hän itse ei osannut noin puhua. Tuomas paralla ei nimittäin ollut yhtään sellaista valtavaa, ylitsevuotavaa ajatusta, josta hän olisi voinut edes itse haltioitua, saati sitten muita tuleen ja liekkiin sytyttää. Hän oli yksinkertaisesti vaan Tuomas, täydellisemmin merkittynä Tuomas Vitikka, aivan yksityinen ja vähäpätöinen henkilö, vailla mitään yleisempää merkitystä isänmaalle taikka ihmiskunnalle. Omasta mielestään hän oli Tuomas-epäilijä. Mutta se oli vain ikäänkuin pieni korvaus hänelle kaikesta siitä, mitä hän ei ollut ja jota hän tällä hetkellä olisi tahtonut olla, puolustaakseen vaatimatonta paikkaansa elämän taistelussa. Hän sai itsensä täten edes jonkun yleisemmän henkisen arvon alle lajitelluksi.

Kuitenkaan ei ollut yksinomaan Tuomas Vitikan oma syy, ettei hänen ollut onnistunut luoda itselleen mitään pysyvää ja järkähtämättömiin, iankaikkisiin totuuksiin perustuvaa maailmankatsomusta. Hän oli kyllä hänkin rehellisesti yrittänyt. Hän oli heikkojen voimiensa mukaan kokenut harrastaa kaikkia mahdollisia hyviä asioita, toivoen että niiden pohjalta lopultakin löytyisi sen murenematto-

man maailmankatsomuksen kulmakivi, jota hän milloin ihaili, milloin halveksi, useimmiten kadehti ympärillään elävissä ja häärivissä ihmisissä. Mutta hän ei ollut koskaan onnistunut pyrkimyksessään. Parhaatkin aatteet olivat muuttuneet tomuksi, kun hän oli niitä kohden oman, nähtävästi kirotun ja epäpyhän kouransa kurottanut, ihmiskunnan jaloimmatkin ihanteet olivat näyttäneet hänelle vain nurean puolensa ja niin oli hänelle kaikista puhtaimmistakin ponnisteluistaan huolimatta jäänyt vain hänen oma, pieni, yksilöllinen minänsä, joka ei merkinnyt tuon taivaallista siinä maassa ja maailmassa, missä ihmis-arvo määrättiin vain vakaumuksien, mielipiteiden ja käsitteellisten ajatussarjojen perustalla. Niin oli hän lopuksi lohduttautunut sillä, että hän oli oman tuntemattoman jumalansa edessä julistanut itsensä Tuomas-epäilijäksi.

Nyt hän oli esim. viime talvena liittynyt Suomen aktivisen vastustuspuolueen jäseneksi, revolverihousun takataskussa. Hän oli tehnyt sen mitä vilpittömimmässä vakaumuksessa, että hänelle vihdoinkin oli auennut oikea toimi-ala. Hän oli ottanut tehokkaasti osaa kielletyn kirjallisuuden levittämiseen, oli ominpäin suunnitellut erään suuripiirteisen dynamiittivarkauden, joka valitettavasti oli epäonnistunut, ja ollut mukana lataamassa eräitä synkän valtiollisen vanhurskauden pommeja, jotka sittemmin eivät tahtoneet sytyttämälläkään räjähtää. Kun hän sen lisäksi oli halveksinut kaikkia pikkumaisia varovaisuus-toimenpiteitä ja esiintynyt aivan

julkisesti omassa osakunnassaan sotilaskiväärien välittäjänä ja jalon, isiltäperityn ampumataidon jälleen-elvyttäjänä, olikin hän jo ilokseen saanut kuulla salaperäisiä huhuja mahdollisesta vangitsemisesta ja kotitarkastuksesta. Toistaiseksi olivat nuo huhut tosin vielä osottautuneet perättömiksi, mutta jo se seikka, että hänen yhteiskunnalle vahingollisena henkilönä oli kenties onnistunut kiinnittää korkeiden viranomaisten huomiota, oli suuresti lisännyt hänen arvoaan ainakin hänen oman itsensä silmissä. Mutta ikävä kyllä ei hän ollut tätäkään epäilemättä aivan oikein valittua tietä jaksanut päästä mihinkään pysyvään ja sopusointuiseen maailmankatsomukseen. Hän oli siinä suhteessa yhä edelleen yhtä typerä kuin ennenkin eikä hän suinkaan ollut ruvennut aktivistiksikaan sen vuoksi, että hän olisi ollut tuon liikkeen takana piilevästä ajatuksesta niin varmasti vakuutettu, vaan yksinkertaisesti siksi, että se oli häntä huvittanut. Kesän tullessa hän olikin tuntenut intonsa jo melkoisesti laimenevan.

Mutta kahvi oli nyt valmista ja vaati pian yleisen huomion osakseen.

Siirryttiin kehään nurmikentälle. Maria Antoinette kaasi kuppeihin ja Aline tarjosi, kullekin omansa, ensimmäiseksi päivän sankarille, joka hänenkin mielestään oli ehdottomasti maisteri Aava-saksa.

— Herra maisteri, lausui hän hurmaavimmalla hymyllään, teidän isänmaalliset sananne ovat aate-

loineet meidän arkipäiväisen läsnäolomme. Sallikaa minun tarjota teille sitä, mitä meillä on tarjottavana; vain ruumiillista virkistystä.

Ukko Paavo kohotti arvelevaisesti kulmakarvansa, uumoillen nuoren lesken imartelevassa kohteliaisuudessa piilevän jotakin salattua ivaa isänmaan pyhimpiä ihanteita kohtaan.

— Kaunis sukulaiseni, lausui hän vakavasti, on tällä kertaa sanonut sanan paikalleen, joka on harvinaista. Suomen kansan suurten vainajien henget näyttävät todellakin syntyneen uudelleen maisteri Aavasaksan miellyttävässä personassa. Suokaa anteeksi, herra Maisteri, että sanon sen teille niin suoraan, mutta se on nyt kerran minun tapaistani. Tahtomatta silti esiintyä minään merkkillisenä profeettana omalla maallani, pyydän minä vain omana yksityisenä mielipiteenäni julki lausua, että teillä kaikesta päättäen on suuri ja siunauksellinen tulevaisuus edessänne. Maljanne, herra Maisteri!

Yksi henkilö oli seuralta kokonaan unohtunut. Se oli Pertti, Vitikkalan tuskin täys-ikäinen renkipoika, joka oli kyydinnyt Tuomaan lähimmästä majatalosta. Hän oli tähän saakka nuokkunut velttona ja hervottomana kärryissään, odottaen hyvällä omallatunnolla isäntäväkensä lähempiä määräyksiä. Mutta kun ei kukaan näyttänyt hänestä vähääkään välittävän, sai hän nyt äkkiä tilapäisen tarmonpuuskan, kiskasi voimansa takaa kaksin käsin suitsista

hepoaan, joka pyrki tien varrelta heinänkorsia suuhunsa hamuilemaan, ja lausui jotenkin karskisti:

— Hakaanko minä sen vien vai tähänkö minä sen riisun?

Kysymys oli tietysti tarkoitettu lähinnä kunnallisneuvokselle, joka tässä seurassa oli Vitikkalan isäntä-auktoriteetin yksinvaltiainen edustaja. Mutta samassa muisti Tuomas oman kesävieras-velvollisuutensa, löysi hopearahan liivintaskustaan, löi sen pojan käteen ja komensi:

— Heh! Ja nyt näytä, kumpi on ennen kotona, sinä vai ruuna.

Hänen ei tarvinnut sanoa sitä kahta kertaa.

— Kiitoksia. Keke, perkele, sitäkö saatanata sinä siinä telkkuat!

Kiviseltä kujalta kuului vielä piiskanläjähdys ja pari mojovaa voimasanaa. Kärryt hävisivät niin kuin maanjäristys.

5.

Pari vuotta oli vierähtänyt.

Ne eivät olleet ohi menneet jättämättä syviä jälkiä koko Suomen kansan kohtaloihin, yhtä vähän kuin yllämainittujen henkilöiden elämänjuoksuun. Salaneuvos ja protokollasihteeri olivat molemmat olleet karkoitettut Tukholmaan, palanneet sieltä takaisin riemukulussa, silloin kuin venäläinen virkavalta teki kokokääntein, ja saaneet jälleen, monien kansalais-kunnianosotusten ohella entiset virkansa ja asemansa. Silti ei kuitenkaan rauha ollut suloiselle Suomenniemelle palautunut. Pitkät sortovuodet olivat paljastaneet syvälleikäisiä epäkohtia maan omassa yhteiskuntarakenteessa, samoin kuin ennen arvaamattomia mätähaavoja ihmisten sydämissä ja munaskuissa. Molempia parantamaan oli tuntenut itsensä velvoitetuksi monen muun ohella nuori maisteri Aavasaksa, joka ei suinkaan enää joutanut pitelemään kahvipannun kepakkoa Vitikkalan kesävierasten yhteisissä kekkereissä.

Hän matkusti nyt maita ja mantereita sovinnollisen ja samalla tuiki taistokelpoisen suomalaisuuden asioissa, piti yhdessä kylässä esitelmän rait-

tiudesta, toisessa osuustoiminnasta, kolmannessa sukupuoli-puhtaudesta, neljännessä nimenmuuttojen kansallisesta merkityksestä. Kaikkialla antoi hän samalla kertaa innostunutta yksityisopetusta suhteellisista vaalitavoista, joita ymmärtämään monet olivat kutsutut, mutta harvat valitut, sekä perinpohjaisten yhteiskunta-uudistusten silminnähtävästä tärkeydestä. Eheän ja ihanteellismielisen maailmankatsomuksensa mukaan, joka halveksi kaikkea puolinaista, hän oli samalla kertaa täysverinen kansainvälinen sosialisti ja yhtä täysverinen kielikiikoinen natsionalisti, samalla harras kristitty ja tuiki pakanallinen muinaissuomalainen. Hänen ainainen mielilauseensa, jolla hän pyysi yhdistää kaikki puolueet ja joka jo oli saavuttanutkin usean oikein ajattelevan kansalaisen innostuneen hyväksymisen, oli se, että uusi, kansanvaltainen ja vapaamielinen Suomi oli rakennettava Kalevalan, kansallisuusaatteen ja Mikael Agricolan ensimmäisen suomalaisen raamatunkäännöstoiminnan taivaalliselle perustalle, mihin samalla olisi kaikkien mahdollisten kommunististen mulleruksien varalta, neljänneksi, murenemattomaksi kulmakiveksi, liitettävä myöskin tuo ihmisen ajallisempaa autuutta turvaava oppi yksilöllisen omistusoikeuden loukkaamattomasta pyhyydestä. Hänelle ei ylipäänsä ollut olemassa enää mitään vastakohtia. Hän sulki syliinsä kaikki, mitä maan ja taivaan välillä oli, ja sulatti sen oman suureen, leimuavaan apostolisydämeensä.

Luonnollisesti ei maisteri Aavasaksa yksin tehnyt tätä työtä. Hän oli saanut uskollisia liittolaisia kaikista kansankerroksista, erittäinkin nousevan ylioppilasnuorison keskuudesta, jossa hänen epäämätön kykynsä sekä aatteellinen auktoriteettinsa oli jo entisiltä osakunta-ajoilta tunnettu ja tunnustettu. Kun hän samalla oli fanaattinen nais-tasaarvon puolustaja, m. m. tulevan yksikamarisen eduskunnan kokoonpanoon nähden, jonka jäsenistä ainakin puolet, mutta mieluummin $\frac{2}{3}$ osaa hänen mielestään piti olla puustavillisestikin hameväkeä, hän oli saavuttanut myöskin kauniimman sukupuolen vilpittömän kiitollisuuden ja kunnioituksen. Kansalliskiihkoiset neitokset pääkaupungissa suorastaan jumaloivat häntä eikä heidän joukossaan maaseudullakaan ollut olemassa muuta kuin yksi mielihyvä siitä, että juuri hän, maisteri Aavasaksa itse, oli sopivin ehdokas parlamentin naispuolisen enemmistön lukua vahvistamaan.

Enin kaikista ihaili häntä kuitenkin Emmi. Hänen ja Tuomaan kihlaus oli purkautunut jo puoli-toista vuotta sitten koko Vitikkalan vallasväen suurimmaksi mielihyväksi. Heti sen jälkeen hän oli hakenut ja saanut opettajatarpaikan eräässä vastaperustetussa kansakoulussa Helsingin ruotsalaisella, laiminlyödyllä lähistöllä, jonka harvalukuisen suomalaisen asutuksen heikot sivistysharrastukset hän heti oli ottanut omaan tarmokkaaseen käteensä ja ryhtynyt innokkaasti ajamaan sekä raittiutta että siveyttä että etenkin juuri siinä pitä-

jässä tuiki tarpeellista kansallisen itsetunnon elvyttämistä. Jumalan ja oman alttiin, uhrautuvaisen työnsä avulla oli hänestä täten tullut niiden samojen jalojen ihanteiden vaatimaton esitaistelija, joiden olennoidun ilmestysmuodon hän maisteri Aava-saksassa näki, hänen työnsä oli kruunattu menestyksellä ja hänen oli onnistunut saada aikaan voimakas herätys omassa rajoitetussa piirissään; sitäpaitsi täydellisesti voittaa myötäsytynyt ujoutensa. Hän esiintyi jo puhujalavalla sangen tottuneesti, voi milloin tahansa ja missä tahansa pitää pienen kansallisen hartaushetken eikä olisi enää hämmästynyt kriitillisemmänkään kuulijakunnan, kuten esim. Vitikkalan kesävierahiston edessä. Päinvastoin tunsii hän jo omien aatteellisten harrastustensa nojalla seisovansa koko joukon ylempänä tavallista tyhjäätoimittavaa vallassäättyä, jonka ihanteetkin hänen mielestään olivat epäkansalliset, länsimaiset ja mädänneet. Tämän hän oli useammin kuin kerran lausunut jo julkisissa kokouksissakin sekä pitäjän nuorisoseuran käsinkirjoitetussa sanomalehdessä. Painettuun sanaan saakka hän vielä ei ollut suuremmissa määrin yhteiskunnallista toimintaansa tosin ulottanut, mutta kyllä jo sen sijaan kaunokirjallista, julaisten siellä täällä sanomalehtien alikerroissa, nimimerkillä „Salon tyttö“, pieniä tarkoituspärisesti väritettyjä pätkiä luonnosta ja kansan-elämästä, juoppouspaheen poistamisesta sekä ruman yöjuoksun siveydellisistä vaaroista nousevan nuorison kehitykselle. Kerran oli hänellä jo

sitäpaitsi ollut tilaisuus nähdä tekeleensä pääkaupungin kansallismielisen äänenkannattajan yleisö-osastossa. Se oli silloin kuin hän oli tuonut julki omasta puhtaasta povestaan pulpahtaneen mielipiteensä erään päiväntapauksen johdosta ja pannut värjäjävästä vastalauseensa sitä kamalaa valtiollista harha-oppia vastaan, ettei rikos olisi rikos eikä murha murha kaikkialla ja joka tapauksessa.

Tuomas oli jäänyt auttamattomasti jällelle ajastaan. Hän oli tosin tällä välillä suorittanut kandidaattitutkintonsa ja ylennyt geologisen kesäretkikunnan päälliköksi, mutta se olikin miltei ainoa positiivinen tulos, minkä ajan myrskyt olivat hänelle tuoneet mukanaan. Hän ei kuulunut enää aktiiviseen vastustuspuolueeseen, jonka nykyiset päämäärät olivat aivan liian syvät hänen pintapuoliselle mielenlaadulleen, mutta oli sen sijasta liittynyt vapaamielisen ylioppilasnuorison vastaperustamaan Prometheus-yhdistykseen ja harrasti, noin ylimalkaan ja yhtä ulkopuolisesti kuin ennen vallankumouksellisia pyyteitään, nyt hengen vapautta, yksilön oikeutta, uskontojen tasa-arvoa sekä kirkon ja valtion erottamista toisistaan. Mitään pysyvää, murenematonta maailmankatsomusta hänen ei kuitenkaan ollut vielä onnistunut löytää itselleen, eipä edes mitään syvempää, järkyttävää mielenliikutusta, joka olisi hänen henkiseen rakenteeseensa välittömästi vaikuttanut. Hän oli sama Tuomas kuin ennenkin, kenties hiukan iloisempi ja kevytmielisempi, mutta aina edelleen ulkopuolella ajan ja yhteiskunnan. Ero Emmistä oli

vaikuttanut häneen pikemmin virkistävästi kuin masentavasti ja hän oli joltisellakin mielentyyneydellä kuullut huhuna mainittavan maisteri Aavasaksan olevan salakihloissa hänen entisen morsiamensa kera. Hän oli vain välinpitämättömästi hymähtänyt sille, samoin kuin useimmille ajan harrastuksillekin, erittäinkin sellaisille, joiden takana hän ei omasta mielestään nähnyt mitään erikoista ja vaivalla hankittua yksilöllistä vakaumusta.

Oli nimittäin ylimalkaan tapahtunut suuri ja äkki-pikainen muutos vallitsevissa käsityskannoissa. Kaikki puolueet olivat äkkiä muuttuneet hillittömiksi edistyspuolueiksi, jokainen niistä oli kirjoittanut pisimmälle menevät kansanvaltaiset uudistukset ohjelmaansa eikä ollut oikeastaan enää erimieliä muusta kuin siitä, kuka ehti niitä toisten edellä käytännössä ja julkisuudessa ajamaan. Innokkain kaikista oli tässä suhteessa kansalliskiihkoinen puolue, johon myös ukko Paavo itsensä luki ja jota tähän saakka oli monessa kysymyksessä pidetty rutivanhoillisena. Jotkut viittailivat myrkyllisesti, että venäläisen virkavallan sijaan, jonka edessä puolue äsken oli taipunut taittumatta, oli nyt tullut uusi hirmuhallitsija, nimittäin Hänen Majesteettinsa Kansa, jonka suosiota tavoittelemalla kunnallisneuvoksen puoluetoverit jälleen toivoivat hetken herroiksi pääsevänsä. Mutta moiset puheet olivat arvattavasti vain pelkkää panettelua. Ainakin julisti ukko Paavo ne sellaiseksi, huomauttaen samalla, että kansanvaltaiset yhteiskunta-uudistukset jo ajan alusta olivat

kuuluneet suomalaisuuden ohjelmaan, joskin ne siitä joskus olosuhteiden pakosta olivat valitettavasti syrjäytyneet. Hänen mielestään oli Suomen nuori sosialidemokraattinen puolue, jonka pääagitaattoreita nykyään oli Pertti, Vitikkalan entinen renkipoika, sentähden kaikkien todellisten kansallismielisten luonnollinen liittolainen. Kuitenkin oli hänen mielestään sangen sopimatonta, että Pertti, joka taas oli paikkakunnalle ilmestynyt, oli kohdistanut sosialidemokraattisen toimintansa juuri Vitikkalan torpparien keskuuteen.

Muuten oli ukko Paavon ja salaneuvoksen perheen väli yllämainittujen valtiollisten erimielisyyksien tähden, ollut jo kokonaan rikkoutunut, mutta tullut jälleen ainakin näennäisesti solmituksi, kiitos olkoon protokollasihteerin hiljaisen ja intohimottoman valtiotaidon. Olipa molemminpuolinen hyväntahtoisuus, merkillistä kyllä, mennyt vielä niinkin pitkälle, että perheet jälleen mahtuivat kesäksi samalle maatilalle, kuitenkin vasta sitten kuin ukko Paavo oli poikansa tähden kirjoittanut asiasta pitkän ja kohteliaan kirjeen salaneuvokselle. Protokollasihteerä ei yleensä mielellään viettänyt kesiään muualla kuin vanhassa isänsä kodissaan Vitikkalassa ja niin olivat myöskin Videniukset seuranneet häntä sinne, ottaen haltuunsa suuren, komean ylärakennuksen, jonka ainoa tarkoitus olikin juuri palvella talon varsinkin ennen takavuosina viljavia vieras-tarpeita. Kunnallisneuvos itse majaili, kuten ennen-

kin, oman vaatimattoman alarakennuksensa päätykamarissa.

Oli jälleen kesäinen lauantai-ilta. Jälleen oli Vitikkalan vallasväki saapunut kahvinkeittoon talonsa tiehaaraan ja jälleen oli Tuomas koteutunut työpaikoiltaan, jotka tällä kertaa olivat kymmennunnan peninkulman päässä toisen läänin rajalla. Jälleen istui vanha presidentti äänettömänä sakkilautansa ääressä, jälleen ukko Paavo itse-ottamallaan kunnia-istuinella, tietysti syventyneenä oman kansallismielisen äänenkannattajansa perinpohjaiseen tutkimiseen. Myöskin muut seuran jäsenet olivat professori Meyerin pyynnöstä, jonka mielenkiintoa tuhatjärvisen maamme luontoon eivät mitkään valtiolliset myrskyt voineet järkähyttää, ottaneet entiset, traditsionellit asentonsa, kuitenkin sillä pienellä poikkeuksella, että kahvipannun kepakkoa hoiteli tällä kertaa protokollasihteri itse omassa leveäperäisessä personassaan. Professori Meyer viimeisteli nimittäin yhä edelleenkin epätoivon innolla suurta tauluaan suomalaisesta kansanelämästä, samaa, jota hän jo oli seitsemisen kesää pensselöinyt ja jota hän ei mielestään koskaan saanut suuren aiheensa arvoiseksi.

Siitä piti tulla nimittäin klassillinen teos, samalla yksityiskohtainen ja samalla ylevästi tyyli- tely, samalla mahdollisimman realistinen kuva elämästä eikä kuitenkaan ilman suurta, aatteellista merkitystä. Sen tuli sovittaa kaikki vastakkaiset taidesuunnat ja samalla myöskin ajan ristiriitaiset

ajatukset. Helppotajuinen oli se oleva, niin että sylilapsikin sen käsittäisi, mutta kuitenkin humiseva inhimillisen hengen korkeimmissa ilmakerroksissa. Henkilöiden tuli siinä astua esiin valokuvauksellisen varmasti, jokaiseen hiuskarvaansa saakka, mutta silti he eivät suinkaan saaneet peittää taulun tava-tonta ja päivänpaisteista romantiikkaa. Siitä piti tulla mallitaulu kaikille tuhatjärvisen maan nuorille taiteilijoille, monumentalinen kooltaan ja kansallinen luonteeltaan, mutta samalla oli sen tulkittava koko ihmiskunnankin ijäisyyden pyrkimyksiä. Sen piti puhjeta syvästi, personallisista sieluntaisteluista, mutta samalla olla suomalaisuuden suurin epepeia.

Eipä ihme siis, jos professori Meyer hikoilikin. Milloin oli hän ottanut asiansa aivan liian ihanteellisesti, milloin taas astunut liian lähelle raakaa todellisuutta. Milloin oli vika väreissä, milloin henkilöiden ryhmityksessä. Silloin täytyi hänen taas alottaa kokonaan alusta. Joku toinen olisi jo aikoja lannistunut, jättänyt työn kesken tahi siirtynyt uuteen, kiitollisempaan. Niin ei professori Meyer. Hän oli päättänyt tehdä sen valmiiksi, vaikka hänen olisi siihen ollut kulutettava puoli elämänsä, koko elämäkin sai mennä, aika ei ylipäänsä hänen mielestään tullut kysymykseen taiteessa, joka olemukseltaan oli iankaikkinen. Siksi hän ei hätiköinyt, ei pilannut kiireellä asiaa, teki tosin työtä ahkerasti, mutta ei myöskään rasittanut itseään liialla tuotannolla. Jokaisen turhaan rauenneen yrityksen jälkeen oli hän taas kahta toivorik-

kaampi ja iloisempi. Sen täytyi vielä kerran onnistua. Kuka olisikaan paremmin tainnut sen tehdä, koska ei kukaan paremmin tiennyt, mitkä olivat oikean ja pysyvän taideteoksen vaatimukset! Näin jatkoi hän työtään lujassa, valoisassa luottamuksessa, huolimatta siitä että kesät keikkuen menivät ja iltalinnut yhä useammin lauloivat hänen ympärillään.

Tämän pysyvän muiston tahtoi hän jättää oleskelustaan Suomessa, toisessa isänmaassaan, kuten hän sitä nimitti. Hän oli luvannut sen lahjaksi omalle ystävälliselle isäntäväelleen, asetettavaksi Vitikkalan kansalliseen galleriaan taikka n. s. „Suomalaisuuden latoon“, joka tosin ensi katsannolta oli vain tavallinen näyttelylato kivenheiton päässä uimarannasta, mutta jonka merkitys Suomen kansan sivistyshistoriassa oli syvä ja symbolinen. Elias Lönnrot oli maannut siinä yön, J. V. Snellman kurkistanut sen ovesta sisälle ja eräs suuri, sittemmin autuaasti nukahtanut, suomenkielinen kaunokirjailija oli siinä puolen kesää paitahisailaan kirjoittanut. Siksi oli sen seinälle ripustettu tuohitorvi ja viisikielinen kannel, siksi oli sen jokaiseen kolmeen nurkkaan asetettu suurten vainajien kipsiset rintakuvat; paikkakunnan nuorisoseurat tekivät sinne haltioituneita toivioretkiään, Suomalaisuuden Liitto oli syntynyt sen edustalla eräänä pyhän innostuksen iltana ja nuoret, kansallispukuiset neitokset koristivat sen joka juhannus lemuavilla lehdillä ja kukkasilla.

Neljäs nurkka oli vielä tyhjä professori Meyeriä varten. Että hän oli saksalainen syntyperältään, ei varsinkaan senjälkeen kuin hän oli oppinut maan kielen voinut olla minään esteenä hänen astumiselleen tuohon Suomen kansallissankarien ijäiseen pyhäkköön, sillä olisihan siinä tapauksessa niin suuri osa muutakin suomalaiskuosista kultuuria ollut leimattava tavaramerkillä „tehty Germaniassa“. Hänen taiteellista toimintaansa seurattiin yleisellä jännityksellä, vaikka aika välistä alkoikin käydä liian pitkäksi odottavalle kansakunnalle. Kuitenkin oli sen arvostelu jo ennakolta mahdollisimman ihaileva.

Tuomas oli juuri päässyt puolipiloillaan kysymästä, kuinka edistyi professorin työ.

— Nuori ystäväni, lausui puhuteltu laatusasti. Kaunis on vaikeata. Minulle erityisesti on se hyvin vaikeata. Mutta minun lohduksenani on tieto siitä, että helposti tehty helposti katoaa. Vain jokapäiväisen ahkeroimisen ja itsepintaisen ponnistelun kautta me voimme joskus onnellisina hetkinämme leikata palasen kauneuden jumalattaren iankaikkisesta manttelista.

Hän levähti tyytyväisenä työstään ja ilmoitti samalla, että hänellä juuri tänään oli ollut sellainen onnellinen hetki. Kaikki keräytyivät piiriin professorin ympärille.

— Minäkin tahtoisin tulla taiteilijaksi, lausui Anna, joka nyt oli ylioppilas eikä tiennyt vielä mitään varmaa elämänrataa itselleen. Paremman puutteessa hän oli tämän kesää keimaillut kauniille,

pitkätukkaiselle professorille, tosin sangen huonolla menestyksellä.

Professori Meyer hymyili lempeästi ja anteeksi antavasti.

— Taide on pitkä, elämä lyhyt, lausui hän huoah- taen. Jos armollinen neiti tuntee pyhän kipinän polttavan siveässä povessaan, tahdon minä puoles- tani olla viimeinen sitä tukahduttamaan. Mutta ellei teillä taas ole kipinää, en minä tahdo olla ensimmäinen teitä taiteilijan orjantappuraiselle tielle kehoittamaan.

Hän puhui tynesti, viisaasti ja valistuneesti. Oli todellinen nautinto kuulla häntä. Salomon itse kaikessa korkeudessaan ei olisi osannut ajatuksiaan sen soreampiin sanoihin sovittaa.

Anna arveli punastuen, että hänellä sittenkin mahtoi olla kipinä. Hän ei ollut vain oikein varma siitä, oliko se pyhän taiteen kipinä.

— On niin vaikeata nuoren tytön tietää sellai- sia, lausui hän ujossa avuttomuudessaan. Milloin polttaa sieltä, milloin täältä. Kenties professori kuitenkin voisi antaa hyvän neuvon minulle?

Professori Meyer rohkaisi häntä ystävällisellä pään-nyykähdyksellä.

— Juuri teidän jalo epäilyksenne, armollinen neiti, lausui hän, antaa aihetta luulemaan, että te kenties sittenkin olette syntynyt taiteilijaksi.

— Taiteilijan unelmaksi hän on syntynyt, huohti Tuomas.

Anna puri punaisia huuliaan estääkseen itseään julki nauruun purskahtamasta.

Professori Meyer kumarsi käsi sydämellään, mutta jatkoi alkamaansa ajatusjuoksua. Hän puolestaan ei sanonut rakastavansa näitä nykyisen ajan taiteellisia hirviöitä, jotka eivät epäile milloinkaan, vaan syöksyvät kauneuden pyhitettyyn yrttitarhaan niinkuin murhamiehet, ikenet irvissä ja silmät veripunaisen entusiasmin samentamina. Myöskin monessa tämän maan taiteilijassa hän oli ollut huomaavinaan saman turmiollisen harhasuunnan. He sanoivat silloin ottavansa taiteensa totisesti.

— Elämä on totinen, jalot naiset ja herrat, julisti professori Meyer, mutta taide hilpeä. Todelliseen taiteelliseen hilpeyteen päästäksemme on meidän juuri itseämme elämän murheilla muokattava.

— Hänen periaatteensa ovat selkeät ja suloiset kuin Herran sana, kuiskasi Tuomas äidilleen. Vaihinko vaan, että hän niin vähän taitaa sovittaa niitä käytäntöön.

— Ole vaiti! kuiskasi äiti.

— Jumaliste, väitti Tuomas. Minä selailin eräänä kesänä hänen taidehistoriallisia teoksiaan. Ne ovat mahdottomia niinkuin hänen maalauksensakin.

— Tämän maan taiteilijat ovat sivistymättömiä, huomautti ohimennen salaneuvos.

— Samoin kuin suomalaiset kirjailijatkin, lisäsi protokollasihteeri ylenkatseellisesti. Kuinka moni heistä on esim. suorittanut mitään tutkintoa?

— He eivät lue mitään muita kirjoja kuin omiaan, nauroi Aline.

— He ovat nälkätaiteilijoita, ilvehti Tuomas.

— Epäkansallisia, lausui lakoonisesti ukko Paavo.

Salaneuvos päristeli sieraimiaan. Hän vainusi sotaa.

— Jos Suomen kirjailijat olisivat epäkansallisia, tuhahti hän, niin he epäilemättä olisivat enemmän sivistyneitä. Mutta heidän vikansa on juuri se, että he ovat liian kansallisia. He matelevat liiaksi maaperässä. Heiltä puuttuu se korkeampi hengen lento, jonka kosmopoliittinen maailmankatsomus yksin on omiaan antamaan.

Kunnallisneuvos hymyili pirullisesti.

— Kaikki todellinen sivistys, alotti hän hitaasti ikäänkuin kärventääkseen vastustajansa hiljaisella tulella, on mahdollinen ainoastaan vankalla kansallisella perustalla. Jokainen, niin kansa kuin yksilö, joka ei ole rakentanut sille pohjalle omaa hengenviljelystään, jää siten itse teossa koko elin-ikäkseen sivistymättömäksi.

Professori Meyer puhui parhaiten silloin kuin hän sai puhua yksin, ilman vastaväittäjiä, ikäänkuin omalle akateemiselle auditoriolleen. Hän odotti sentähden kärsivällisesti, siksi kuin muut olivat sanottavansa sanoneet, ja loihe lausumaan tyynesti, suvaitsevasti ja sopusointuisesti:

— Monessa muodossa viihtyy kauneus, sattuvat hänen sanansa, monessa myöskin inhimillinen

hengenviljelys. Suomalaisen kulttuurin päävika on mielestäni kuitenkin se, että siltä puuttuu hengen salamoita. Niitä taas ei ole omiaan synnyttämään muu kuin raskas, filosofinen ja mieluummin metafysillisillä kaasuilla ladattu ilmakehä.

— Luulenpa todellakin, että saamme pienen Herran-ilman, lausui ukko Paavo huolestuneena, tarkastellen taivaan toolauksia.

— Hiottamaan tässä rupeaakin tavallista kuo-levaista, lisäsi Tuomas. Mikäs se on tuo muu kuin ukkospilvi?

Luoteisella ilmalla näkyikin mustan, uhkaavan longan laita. Se herätti yleistä levottomuutta. Joku ehdotteli jo kotiin lähtöä.

— Se kiertää järven puolelta, vakuutti protokollasihteeri asiantuntijan arvokkaisuudella. Minä tunnen nämä Vitikkalan pilvet. Niillä on juuri se merkillinen ominaisuus, että ne aina purjehtivat ympäri taloa.

— Voi olla, myönsi ukko Paavo. Tulisi muuten koko ropsaus talolle.

Mutta hän ei vielääkään tuntenut itseään täysin levolliseksi. Hänellä oli monta lato-alaa tänään heiniä hajallaan eikä hän ollut oikein varma siitä, tekisivätkö torpparit velvollisuutensa. Ne olivat viime aikoina, varsinkin tuon silmittömän sosialistisen agitatsionin johdosta, käyneet tuiki kelvottomiksi ja uppiniskaisiksi.

Professori Meyer oli jälleen tullut ikävällä tavalla keskeytetyksi. Hän ei saanut enää kiinni alku-

peräisestä ajatuslangastaan ja tyytyi sen takia vain yksinkertaiseksi tosiasiaksi merkitsemään, että tässä maassa kilpaili luonto liiaksi taiteilijain kanssa. Siksi ei hänen mielestään täällä taide kukoistanut.

— Niinkuin esim. kritiikki, pisti Tuomas. Se kukoistaa!

Professori Meyer katsoi häneen pitkään ja surumielisesti.

— Suomalaiset arvostelijat, lausui hän, eivät ole koskaan vakavasti selvittäneet itselleen tieteen ja taiteen pääperusteita, eroa niiden välillä ja samalla niiden syvää yhteenkuuluvaisuutta. Mikään muu ei nimittäin voi olla taitamista kuin se, mikä ennen kaikkea on tietämistä. Sillä mitä on taide muuta kuin korkeinta totta s. o. tietoa. Tieto tulee taiteeksi, silloin kuin se esiintyy meille kauneudessa. Taide on tietämisen läpätunkema ja jalostama aistinlaatu, toisin sanoen tietämyksen ja aistimuksen yhteys, sellaisena kuin se ilmestyy ihmisille välittömästi havainnollisen muodon täydellisyydessä. Ihminen, joka kaikelle, mitä hän ajattelee ja tuntee, voi käytännössä antaa sellaisen täydellisen aisti-ilmaisun, taikka niinkuin me sitä nimitämme *decorum*, on tosi s. o. taiteellinen. Jos hän tekee sen esteettisessä ymmärteessä, hän on taiteilija. Sillä kaikki, mikä on taidetta, ei vielä ole kaunista taidetta, jonka suurin voima ja sulo on ylevän sielun koko arvokkaisuus, hänen tapansa tuntea ja ajatella. Siitä seuraa siis, että taide, joka objektiviselta luonnoltaan on aistimilla havaittavassa muo-

dossa ilmestyvää kaunista taitoa, ei subjektiviselta luonnoltaan ole muuta kuin kaunista tietämistä. Epäilemättä on taiteen näin ollen kaikissa luomis-
saan ennen muuta tunnustettava ja ylistettävä tie-
teen s. o. totuuden majesteettia.

Se oli täydellinen pikku estetiikan luento, joka palkittiin yleisellä hyväksymisen sorinalla. Anna loi silmänsä häveliäästi maahan. Aline katsoi uneksien kohti puiden latvoja. Protollasihteeri pyyhki silmälasejaan, kuten hänen tapansa oli juhlatunteellisissa tuokio-tiloissa. Salaneuvos julki lausui ilonsa saada kerrankin, meidän ahtaissa oloissamme, kuulla niin valistuneita ja yleis-inhi-
millisiä mielipiteitä. Kunnallisneuvoksen mielestä oli professori Meyerin taidekäsityksellä vielä sekin etu, että se silminnähtävästi oli yhtä pitävä myös kristin-opin päätötuuksien kanssa.

Aline oli poiminut tien-ohesta päivänkukan, jonka hän nyt keimailen Annan kiusaksikin kiin-
nitti professori Meyerin napinläpeen.

— Herra Professori, lausui hän hurmaavimmalla hymyllään. Te olette kerrassaan aateloanut meidän arkipäiväisen läsnäolomme. Sallikaa minun tarjota teille sitä, mitä meillä on: vain luonnon antimia.

— Luonto onkin minun ensimmäinen rakkau-
teni, lausui professori kohteliaasti.

— Mutta ei toivottavasti viimeinen? hymyili Aline.

— Asia ei riipu ainoastaan minusta. Professori Meyer suuteli häntä kädelle. Anna kalpeni lemme-
kateudesta.

Tuomas muisti elävästi tuon lauantai-illan pari vuotta sitten, jolloin hänen oma morsiamensa oli maisteri Aavasaksan niin äkkiarvaamatta kukittanut.

— Vahinko, kuiskasi hän puoli-ääneen äidilleen, etteivät kauniit tätini ole tilaisuudessa tarjoamaan hänelle vielä luonnollisempia antimiaan. Professori Meyer ei nimittäin välitä naisista. Hän on kirkas. Hän on idea.

Mutta äiti käski ankarasti hänen pitää suunsa kiinni ja olla puhumatta tuhmuuksia. Professori Meyer oli hyvin oppinut ja etevä mies, jonka kesävierailut tuottivat suurta kunniaa niin Vitikkalalle kuin koko Suomen maalle ja kansakunnalle. Jospa meillä vaan olisi omassa maassamme ollut sellainen kauniiden taidetten professori!

6.

Kahvia juotaessa tuli Pertti Vitikkalan torpparien puolesta pyytämään kunnallisneuvokselta työpäivän lyhennystä.

— Perkele, kirosi ukko Paavo, kokonaan tavallisen tekopyhyytensä unohtaen. Parhaana heinäaikana?

— Heinät ne ovat proletariaatinkin heinät.

— Mikäs neuvottelija sinä olet? Et sinä ole minun torpparini.

— Minä olen Suomen sosialidemokraattisen puolueen valtuuttama.

Sanat vaikuttivat salaperäisesti ja kammottavasti kunnallisneuvokseen. Hän oli kyllä kuullut Pertin jälleen tienoolla kiertelevän, mutta ei ollut uskonut, että tämä toki tohtisi tulla vanhalle isännälleen hävyttömyyttään jakamaan. Nyt tiesi hän, mistä tuuli puhalsi. Suomen sosialidemokraattinen puolue! Sen kanssa ei ollut kansallismielisen miehen riitaan antautumista. Kuka muuten toteuttaisi kansan musertavan tahdon ruotsalaisiin sortajiin s. o. herroihin nähden?

— Täytyy kaikesti siihen myöntyä, lausui hän hymähtäen, ikäänkuin kääntyen koko seuran puoleen. Mutta kyllä se on kovin vaikeata näin kesäkiireellä. Enpä tässä joutaisi itsekään oikein kahvittelemaan.

— Kyllä niillä aikaa on, jotka kansalta veren imevät.

Se lurjus ei näkynyt pitävän kunnallisneuvostokaan juuri herraa parempana. Ukko Paavo yritti jo kimmastua, mutta muisti samassa oman puolueensa radikaalin torppari-ohjelman, jonka hän itsekin oli muiden mukana hyväksynyt. Se lupasi myönnytyksiä, joiden toteuttamisen hän kaikesta kansallismielisyydestään huolimatta toivoi lykkäytävän epämääräisimpään tulevaisuuteen. Kuitenkin olivat vaalit tulossa eikä nyt ollut sopiva aika ruveta rettelöimään.

— Minä suostun, lausui hän lyhyesti.

— Se on sitten sanottu niinkuin vierasten miesten kuullen?

— On. Mutta sillä ehdolla, että he eivät anna tuon pilven kastella kulmaniittua.

— Kukapa sen voi estää pilven satamasta.

Hän meni menojaan, tärkkikaulus vinossa, toinen housunlahe toista ylempänä, heiluttaen leveästi valkoista kävelykeppiään, jonka samoin kuin tulipunaisen kravatinkin hän oli hankkinut uuden arvonsa eittämättömäksi tunnusmerkiksi. Kunnallisneuvos huusi hänet takaisin ja ilmoitti, että hän päivän merkityksen johdosta pitää pienet illalliset

alustalaisilleen Vitikkalan pihamaalla. Jos Perttiä halutti, voisi hänkin katsoa itsensä kutsutuksi.

— Minä tahdon antaa esimerkin Suomen maanviljelijöille siitä, miten työriidat ovat ratkaistavat, lausui ukko Paavo ikäänkuin tunnustellakseen maaperää. Toivon, että porvarilliset puolueet tulevat minut oikein ymmärtämään.

— Kiitoksia, sanoi Pertti raapaisten jalallaan ja samalla vilkuttaen silmäänsä keskinäisellä ymmärryksellä. Siitä tulee raportti annettavaksi Suomen sosialidemokraattisen puolueen pää-äänenkannatta-jaan.

Mutta Pertin käynti antoi aiheita laajaan keskusteluun aikamme yhteiskunnallisista virtauksista yleensä sekä Suomen sosialidemokraattisesta liikkeestä erittäin.

Salaneuvoksen mielestä oli työtätekevän säädyn tila yleensä hyvä meidän maassamme, mutta kansa itse ei ollut vielä kypsynyt vasta saavutettua vapauttaan oikein käyttämään. Tarvittiin sentähden hallituksen puolelta valistuneita, mutta voimakkaita toimenpiteitä.

— Suomen sosialidemokraattinen liike on suureksi osaksi vain viranomaisten leväperäisyyttä, julisti hän juhlallisesti.

— Meidän maassamme ei ole mitään oikeita, todellisia sosialisteja, valitti protokollasihteeri, joka tukholmalaisen maanpakonsa jälkeen piti itseään länsimaisten yhteiskunta-liikkeiden erikoistuntijana. Meillä on vain suunpieksäjiä, roistoja ja anarkis-

teja. Jospa meillä olisi edes yksi Jaurés, Bebel tahi Milleyrand!

Oikea sosialismi ei salaneuvoksenkaan mielestä ollut mikään vaara valtiolle ja yhteiskunnalle. Ikävä vaan, että oli niin paljon väärää sosialismia.

— On tehtävä jyrkkä ero oikean ja väärän sosialismin välillä, vakuutti protokollasihteeri innokkaasti. Oikea sosialismi henkii lujaa ja valoisaa luottamusta valtiota ja valtion ainoata autuaaksi-tekevää vaikutusta kohtaan. Virkamiehenä ja erittäinkin Suomen Keisarillisen Senaatin virkamiehenä minä en voi olla oikeata sosialismia lämpimimminkin kannattamatta.

Salaneuvos myönsi vävynsä osittain olevan oikeassa.

— Oikea sosialismi, pisti Tuomas, henkii todellakin aivan tervettä ja perusteltua epäilystä yksilön omien kykyjen, alotteen, uskalluksen ja eritoten hänen järjenjuoksunsa suhteen. Tämä epäily on maailman alusta asti ollut yksi kaiken hallinnollisen toiminnan pyhimpiä kulmakiviä.

Erittäinkin nykyisenä riihattomana ja vallankumouksellisena aikakautena voi oikea sosialismi Tuomaan mielestä olla juuri se jumalan lähettämä apu, joka oli luotu valtiolaitoksen horjuvaa auktoriteettia tukemaan. Meillä se tosin oli ottanut väärää ja levottomuutta herättäviä muotoja, mutta niin kauan kuin hallituksen ohjat olivat nykyisen perustuslaillisen ja kansaansa rakastavan virkamiehistön

käsissä ei hän puolestaan epäillyt puhua luottamuksella rakkaan isänmaansa tulevaisuudesta.

Hän puhui taas puita heiniä, kuten tavallisesti. Salaneuvos loi häneen myrkyllisen silmäyksen ja protokollasihteeri tuijotti häneen niinkuin lehmä uutta konttia, tietämättä, mitä hänen tuli tästä poikansa äkkinäisestä isänmaallisesta mielenmuutoksesta ajatella.

— Valtiolaitos horjuu siksi, lausui ukko Paavo painokkaasti, että usko jumalaan ja hänen pyhään sanaansa on horjahtanut. Mitä taas perustuslailliseen hallitukseen tulee, niin on se kylläksi jo oikean virkavaltaisen karvansa osoittanut.

Salaneuvoksella oli vastauksensa jo valmiina ja myrsky olisi epäilemättä mylvähtänyt. Mutta protokollasihteeri riensi taitavasti uhkaavaa vaaraa torjumaan.

— Se juuri on oikeassa sosialismissa jaloa ja suuremmoista, lausui hän, että se ei tee mitään eroa hyvän ja huonon hallituksen eikä myöskään hyvän ja huonon virkamiehistön välillä. Se antaa luottamuksensa valtiolle kokonaisuudessaan, joka on aate ja sellaisena sekä ikuinen että erehtymätön.

Professori Meyer nyykäytti hyväksyväisesti päätään. Se oli hänen mielestään niinkuin naulan päähän osattu.

— Oikea sosialismi, uskalsi Tuomas jälleen huomauttaa, ei tee myöskään mitään eroa huonon ja hyvän työmiehen välillä, saati sitten viisaan ja

tuhman. Se ei ylipäänsä tee eroa kenenkään välillä, joka juuri todistaa, että se on jumalasta. Mutta koska se on jumalasta, tulee se epäilemättä voittamaan ja valloittamaan maailman, niinkuin kaikki, mitkä johtaa alkuperänsä tuosta ainoasta autuaaksitekevästä ja tyhjentyttömästä armolähteestä, joka paistaa niin piruille kuin vanhurskaille.

— Tuomas, varoitti äiti.

Tuomas oli taas mykkä niinkuin hiiri. Olikin aika jo, sillä vanhempien herrojen vakavuus ei tällä kertaa jättänyt tilaa keveälle leikinlaskulle.

Kunnallisneuvos oli Tuomaan puhuessa kohottanut kulmakarvojaan. Lampaanpäässä oli hänen mielestään hyviäkin paikkoja eikä ollut mahdotonta, että sokeakin kana voi joskus löytää terveen järjen jyvän. Täytyi olla läsnä vain oikea mies onkimaan se esille tuosta vilisevästä typeryyden virrasta.

— Myöskin valtio-aate, alotti hän hartaudella, oli kerran jumalasta. Sentähden se myöskin on voittanut ja valloittanut maailman. Mutta sittemmin on se omassa itsekkäässä yltiöpäisyydessään kieltänyt korkean ja ylevän kotiperänsä. Siksi horjuvat nykyään kaikkien valtioiden rakennukset. Niitä ei järkytä sosialismi eikä kapitalismi eikä anarkismi, vaan yksinkertaisesti se vallaton, uskon, harhaan mennyt ja maailman-mattilainen vaapaamielisyys, jota ne nykyään muka kauniimmalla nimellä sanovat humaniteetiksi. Myöskin meidän

rauhallisille rannoillemme on tämä länsimaisen sivistyksen myrkkö nyttemmin tunkeutunut.

Kaikki mätä tuli ukko Paavon mielestä läntiseltä ilmansuunnalta. Sieltähän olivat ensiksikin kotoisin hänen perivihollisensa sveessit ja lipilaarit, sieltä olivat perustuslailliset maanpakolaiset palanneet ja siellä oli myöskin sen mystillisen murhaajapuolueen tyyssija, jonka salaperäisistä aselähetyksistä hän oli juuri äskettäinkin kuullut kamalia asioita mainittavan. Jossakin samalla taivaanrannalla, mutta vielä kauempana, olivat vielä ne n. s. Parisin lokaviemärit, jotka tässä takavuosina olivat realistista kirjallisuutta y. m. aivan päättä-viemaavaa löyhkää Suomenkin etäisille sydänmaille huokuneet. Nykyään oli niiden valta, jumalan kiitos, jälleen murrettu ja uusi, terve ja isänmaallinen henki oli jälleen ruvennut raittiisti puhaltamaan pahimpienkin entisten lantakirjailijain teoksissa. Tietysti ne eivät vielääkään täyttäneet kaikkea kunnallisneuvoksen kansalliskirjallista mittapuuta, mutta kuitenkin oli niissä hänen mielestään ilmeinen ja vilpitöntä tunnustusta ansaitseva edistys-askel sekä yleensä muodon kristillis-siveelliseen siivouteen että erittäinkin isänmaallis-ihanteelliseen sydämen hartauteen nähden tapahtunut.

Keskustelu teki nyt pienen partioetken korkeamman valtio-opin alalle. Tuomas ilmaisi nimittäin totisen epäilyksensä siitä, että nykyaikainen valtio ei antanut aina tarpeeksi turvaa kansalaisvapaudelle.

Protokollasihteeri ojensi häntä hyväntahtoisesti.

Koko tuo n. s. kansalaisvapaus oli hänen mielestään tyhjä mielikuva. Sitä ei toisin sanoen ollut koskaan ollutkaan olemassa. Yksityinen kansalainen oli, niin kauas kuin nykyaikaisen valtion juuret ulottuivat, aina enemmän tahi vähemmän kuulunut valtiolle. Hänellä oli valtioon nähden eräitä oikeuksia ja eräitä velvollisuuksia, mutta ei vapautta. Hänellä oli esim. oikeus vaatia, että hän sai vapaasti puhua, kirjoittaa, kokoontua ja lisääntyä. Että hänellä taas oli tämä oikeus ainoastaan niin kauan kuin hän ei sillä vahingoittanut valtiota, se lankesi luonnostaan niinkuin Manulle illallinen. Mikään hyvin järjestetty valtio maailmassa ei nimittäin voinut sallia itseään solvattavan. Se oli rangaistavaa. Juuri sitä varten oli kokoontumis- ja painovapauslaki olemassa.

Yksityinen kansalainen voi protokollasihteerin mielestä monella muullakin tapaa vahingoittaa valtiota. Hän voi esim. olla periaatteellisesti myöntämättä, että jokainen verisolu hänessä kuului valtiolle. Silloin hän epäilemättä periaatteellisesti varasti valtiolta. Kaikkein hirvittävin ja roistomaisin rikos, mitä yksityinen kansalainen voi valtiotaan kohtaan harjoittaa, oli itsemurha. Se oli suorastaan ryöväys valtiolta. Jos sellaiset rikokset voittaisivat alaa, josta kaikki pyhät meitä varjelkoot, kadottaisi valtio-aate ennen pitkää kaiken maallisen merkityksensä. Tosin ei yksityinen kansalainen ollut tilaisuudessa tavallisesti harjoittamaan sitä useammin

kuin kerran elämässään, mutta katsomatta ollenkaan tämän teon periaatteelliseen konnamaisuuteen oli se protokollasihteerin mielestä jo personallisesti niin tuiki röyhkeä ja raaka, että sen pelkkä yrityskin olisi tulevaisuuden ihanne-yhteiskunnassa kuritushuoneella, kenties myöskin häpeällisellä kuolemalla rangaistava.

— Roomalainen valtio-aate, lausui hän, joka on kaikille kansoille ja kaikille ajoille esimerkiksi kelpaava, ei kukkaansa kehitettynä tuntenut mitään yksityisen kansalaisen vapautta. Yksityinen kansalainen kuului kokonaan valtiolle. Hänellä oli oikeus tästä vastalahjaksi vaatia, että valtio syötti, juotti, pesi ja vaatetti hänet. Sitäpaitsi oli valtion velvollisuus hankkia hänelle huvituksia, tehdä teitä hänelle, rakentaa taloja ja temppeleitä, vieläpä pitää huoli hänen kuolemattomasta sielustaankin ja toimittaa se, ellei juuri kaikkein korkeimmille kunniasijoille, niin kaikissa tapauksissa välttävään ja laatuunkäypään asemaan myöskin haudan tuonpuolisessa maailmassa.

Samaan korkeaan päämäärään oli hänen mielestään myöskin aikamme yhteiskunnallinen liike, oikein käsitettynä, pyrkimässä. Siksi oli sitä jokaisen valistuneen ja aikaansa seuraavan valtion, vaikka tosin aluksi varovasti, kannatettava. Yksilöt, jotka kuuluivat katoavaisuuden maailmaan ja olivat pääasiallisesti vain ajallisia ilmiöitä, eivät tosin sellaisinaan merkinneet mitään valtiolle, joka olemukseltaan oli iankaikkinen. Mutta koska valtio

samalla oli pakotettu elämään myöskin ajassa, oli sen turhan tyytymättömyyden välttämiseksi myöskin omien alamaistensa onnesta mahdollisimman isällistä ja monipuolista huolta pidettävä.

Protokollasihteeri oli mennyt viime keväänä juomalakkoon, näyttääkseen muille heikommille sieluille hyvän esimerkin, ja katsoi sentähden uhraaneensa viimeisenkin yksilöllisen vapautensa yhteisen isänmaan alttarille. Siitä saakka hän oli myös ruvennut puhumaan eräänlaisella jalolla, värähtelävällä ja epätsekkäällä marttyyripaatoksella, jota hän nytkin käytti ja joka aina teki syvän vaikutuksen kaikkiin oikein-ajatteleviin kuulijoihin.

Salaneuvos oli ylimalkaan yhtä mieltä valistuneen vävynsä kanssa.

— Aikamme yhteiskunnallinen liike, lausui hän, on syntynyt juuri siksi, etteivät nykyaikaisen valtion virkamiehet ole kaikkialla täyttäneet velvollisuuttaan. Siksi on havaittavissa laajalle levinnyt tyytymättömyys kaikkien sivistyneiden kansojen pohjakerroksissa. He eivät usein tiedä itsekään, mitä he positivistisesti tahtovat, mutta negativisesti tietävät he liiankin hyvin, että he eivät tahdo täyttää niitä velvollisuuksia, mitä nykyaikainen valtio vaatii heiltä. Kysytään sitten, mitkä ovat yksityisen kansalaisen velvollisuudet?

Vastauksen asemasta pyysi salaneuvos vain viitata muinais-egyptiläisiin pyramideihin, joiden pystyttäminen oli vaatinut miljonnia ihmishenkiä, myrjadia kyyneleitä ja verenpisaroita, mutta jotka

nyt kantavat kaikille ajoille jaloa todistusta faraoiden hallituksen verrattomasta voimasta ja kunniaista. Mitä merkitsivät tämän kivisen, vuosituhansien takaa puhuvan kulttuurimuodon rinnalla kaikki yksityisten kansalaisten kärsimykset ja kyyneleet? Ei ollut kenenkään tarvis sääliä eikä surra heitä. He olivat päinvastoin kadehdittavia, sillä he olivat kärsineet ja kuolleet edestä isänmaansa.

— Valtiorakennus, jatkoi salaneuvos, itsekin ihastuneena onnistuneeseen vertaukseensa, on tehtävä lujaksi ja loistavaksi. Se on muurattava niin kiinteäksi, ettei mikään yksilöllisen itsekkäisyyden kyykäärme pääse sen raosta sisään luikertamaan, ja se on kohotettava niin korkeaksi, ettei mikään pärsonallisen pyyteen haaskalintu ylety sen räystäiden ylevyyttä häpäisemään. Lausun tämän eritoten silmälläpitäen oman kallisarvoisen syntymämaani valtiorakennusta. Kenties on aikamme yhteiskunnallinen liike luotu juuri tekemään tämän suurtyön. Mutta sitä ennen on yksityisten kansalaisten meidän maassamme opittava alttiiksi antautumista ja uhrautumista. Heidän on otettava esimerkkiä siltä jalolta ja yksinkertaiselta kansakunnalta, joka on Kufun, Kafran ja Totmes-Ramseiden pyramidit pystyttänyt. Yhtä paljon kuin me nyt rakastamme ja kunnioitamme niiden Spartan pyhien poikien muistoa, jotka kaatuivat Thermopyleen vuori-ahtaissa, kalpeessa kamppaillen vastaan päälle-ryntäävän vihollisen ylivoimaisia laumoja, yhtä paljon tulevat syntymättömät sukupolvet kerran siu-

naamaan niiden jalojen miesten ja naisten kirkastettuja henki-olennoita, joille on suotu onni kantaa niin sanoakseni savea ja tiiliä Suomen suurrutinasunnan tulevaan, loistavaan, olkoonpa vaan vaikka sosialidemokraattiseen valtiorakennukseen. On turha sääliä ja surkutella heitä. He ovat täyttäneet vain velvollisuutensa, pyhimmän, mikä yksityisellä kansalaisella tässä maailmassa on, taikka n. s. kansalaisvelvollisuutensa.

Salaneuvos oli liikutettu. Tämä ei tapahtunut hänelle usein eikä oikeastaan enää muulloin kuin joskus muistaessaan oman maanpakonsa surullista ja sydäntäsärkevää aikakautta. Hän ei pitänyt omaa vaatimatonta passivista vastarintaansa suinkaan minään suurtyönä, eikä edes millään erinomaisemalla tavalla isänmaan kiitollisuutta ansaitsevana. Hän tunsikin olevansa vain yksi noista tuhansista, nimettömistä ja uhrautuvista isänmaan-ystävistä, joiden valjenneista luista niin monen valtakunnan kalleimmat kansalliset muistomerkit olivat kohotetut.

Protokollasihteeri pyyhki silmälasejaan. Samat muistot yhdistivät heitä.

Kunnallisneuvos oli istunut kotvan äänetönnä, harkiten omaa mieskohtaista suhdettaan siihen yhteiskunnalliseen liikkeeseen, joka niin äkkiarvaamatta oli puhjennut hänen omalla maatilallaan. Nopeasti hän oli kuitenkin mielessään tullut siihen rauhoitettavaan tulokseen, ettei siitä käytännössä ainakaan tälle kesälle enää mitään suurempaa vauriota olisi. Keventynein mielin tunsikin hän itsensä kykeneväksi

ottamaan osaa asian tietoperäisempäänkin tarkasteluun.

— Aikamme yhteiskunnallinen liike, lausui hän, on kristin-oppi elämään sovitettuna. Mutta niinkuin usein lapsi nousee isäänsä vastaan ja muna rupeaa kanaa neuvomaan, niin on myöskin Suomen sosialidemokraattinen puolue, sen pahempi, ryhtynyt parhaamaan kirkkoa ja papistoa. Kuitenkin on juuri kansankirkko ja evankelis-luterilainen seurakunta niin meillä kuin muuallakin enemmän kuin mikään valmistanut jalansijaa heidän tasa-arvoisuuden vaatimuksilleen.

Nyt ei Tuomas enää mitenkään voinut hillitä itseään.

— Aikamme yhteiskunnallinen liike, lausui hän, matkien varsin sopimattomasti iso-isänsä hurskasta äänenpainoa, ei minunkaan mielestäni suinkaan sodi vastaan valtion ja kirkon ijäisiä, pyhinä pidettäviä periaatteita. Se päinvastoin täydentää niitä. Samoin kuin pappi ja nimismies meidän maaseudullamme nykyään toimivat rinnakkain kansallisen viljelyksemme siunauksellisina etuvartioina, samoin tulevat vastaisuuden sosialidemokraattisessa valtiossa viihtymään veljellisesti vierekkäin maallinen ja taivaallinen oikeus, molemmat yksinvaltiaan työpehtorin personassa edustettuina. Silti ei tämä suinkaan tee tarpeettomiksi pappeja eikä nimismiehiä. Ne tarvitaan kyllä kaikki kolmekin valtion ja valtiokirkon horjuvaa auktoriteettia tukemaan.

Koska kaikki hyvät asiat olivat kolmi-yhteiset, kuten evankelis-luterisen uskontunnustuksemme jumalalliset personatkin, ei hän puolestaan tahtonut asettaa epäilyksen alaiseksi, ettei yllä-esitetylle kolmijaolle rakennettu valtiolaitos vastaisi myöskin n. s. korkeamman maailmanjärjestyksen kaikkia koh- tuullisia vaatimuksia.

Naiset eivät ylipäänsä ottaneet osaa keskuste- luun. Nyt katsoi Anna kuitenkin velvollisuudekseen huomauttaa, että aikamme yhteiskunnallinen liike epäilemättä tulisi poistamaan sodat maailmasta.

— Ja niiden mukana sotaisen kunnon, valitti Aline.

Hän ei suinkaan ollut vähemmän vilpitön ikui- sen rauhan ystävä kuin nuorin sisarensa, mutta hän oli viime talvena eräissä tanssiaisissa Uusmaalaisen osakunnan talolla tutustunut muutamaan lakkautus- palkkaa nauttivaan, kiveräviiksiseen luutnanttiin, nimeltä Måns Müller, joka sittemminkin oli osoitta- nut tavallista suurempaa mielenkiintoa hänen kau- nista ja kaihomielistä leskeyttään kohtaan. Siitä saakka katsoi Aline ikäänkuin viralliseksi velvolli- suudekseen olla solidarinen sotilassäädyn kanssa.

— Sosialismi, lohdutti Tuomas, ei suinkaan tule hävittämään sotia, vielä vähemmän seisovia armeijoja. Se tulee muuttamaan ne vaan kansan- miliisiksi taikka n. s. punakaarteiksi, joiden uljaasta ja rohkeasta mielenlaadusta meillä omassa maas- sammekin lienee jo kyllin sitovia todistuksia.

Protokollasihteeri huomautti arvokkaasti, että erontaisen feodalisen valtion ja nykyisen kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen välillä oli juuri sotaisen kunnan saattaminen etuoikeutetulta aatelissäädyltä kansan kaikkien asekelpoisten nuorukaisten yhteisomaisuudeksi. Hänkään ei lainkaan ollut mitään seisovien armeijojen ihailija. Hänen mielestään oli valtiollinen ja yhteiskunnallinen elämä esim. meidän maassamme parhaiten turvattavissa vapaehetoisilla kansalaisjärjestöillä. Siten oli kaikkialla meidän maassamme, tuhanten vetten partailla ja läpipääsemättömmimmässä viidakoissa, ylenevä uljas, rohkea ja sotakuntoinen heimo, jota ei mikään ulkomainen vihollinen maailmassa uskaltaisi hätyyttää.

— Sotakunto, lausui hän jalolla, värähtävällä vatsapaatoksellaan, on jokaisessa hyvin järjestetyssä valtiossa myös kaiken todellisen rauhankunnan oikea pohja ja perustus. Tulevaisuuden sosialidemokraattinen valtio-ihanne, jota minä puolestani en pidä mahdottomana, on ottava nämä molemmat kunnat palvelukseensa. Minun ei tarvitse huomauttaa, mikä arvaamaton etu tästä tulee olemaan juuri kysymyksessä olevalle valtio-ihanteelle.

— Siitä on kaikesta päättäen muodostuva hyvin sotainen valtio-ihanne, ivasi Tuomas. Yksityiset kansalaiset, niin miehet kuin naisetkin, tulevat kaikki jalossa kilvoittelussa rakentamaan tämän uuden Jerusalemin muureja, toisessa kädessä miekka, toisessa muurauslasta. Mutta jokaisessa Pyhässä kaupungissa pitää, ollakseen oikein pyhä, olla

myöskin Pyhä hauta. Jokainen kansa voi sellaisen vähällä vaivalla itselleen kustantaa. Yksi voi haudata siihen faraonsa, toinen faraon kissan. Minä puolestani ehdotan, että me hautaamme sinne yksilön vapauden.

Kukaan ei katsonut hänen sanojensa enää edes mitään ojentamista ansaitsevan.

Kahvi oli juotu ja kukin ottanut jälleen paikkansa nurmipenkereellä. Herrat olivat sytyttäneet sikaarinsa. Professori Meyer siirtyi takaisin maalaustelineittensä taa. Ainoa juomaton kahvikuppi oli enää vanhan presidentin, joka edellisen aikana ei ollut katsettaan edes kertaakaan sakkilaudasta kohottanut. Aline luki, Maria Antoinette teki käsi-työtä. Anna oli jälleen löytänyt kesäisen mielihuvituksensa, erään suuren muurahaiskeon, jonka läheisyyteen hän oli istahtanut harjoittaakseen julmia ja sydämettä tutkimuksia sen kaikkien kansalaisten työlle perustetusta, terveestä ja yksinkertaisesta yhteiskunta-elämästä.

7.

Tuli puhe huomisen päivän ohjelmasta. Tuomas ehdotteli huviretkä saareen, Aline taas, että heti eineen syötyä lähdettäisiin kaikki yhdessä marjoja poimimaan. Jälkimmäinen ajatus sai yleistä kannatusta osakseen.

— Jaa, ei minun sovi, sanoi ukko Paavo.

— Miksei sovi? kysyttiin.

— Minulla on huomenna rippikirkko.

Tuomaan silmät välähtivät veitikkamaisesti.

— Eikö iso-isä pelkää syövänsä ja juovansa päälleen kuolemaa? kysyi hän hyvin huolestuneella äänenpainolla.

— Häh?

— Ettei pitäisi riskeerata niin vanhan miehen. Kuka tietää, ei satu sielu olemaan oikeassa tämmingissä.

— Haista hapan!

Kunnallisneuvos nauraa pähäytti lyhyttä, kynnillistä vanhanmiehen-nauruaan. Hän oli tuntenut itsensä viime aikoina hiukan raihnaiseksi ja syventynyt sentähden entistä enemmän sielunsa autuutta ajattelemaan. Kuitenkaan hän ei silti laiminlyönyt

maallisempiakaan meininkejään. Niinpä hän oli esim. tänään aamupäivällä tehnyt testamenttinsa, jossa hän oli juhlallisesti luvannut Vitikkalan talon täysi-ikäisen päivineen vanhimhalle pojalleen protokollasihteerille. Toinen poika, Jussi-niminen, joka oli pappina Itä-Pohjanmaalla, oli hyvitetty vastaavalla rahamäärällä, joka ukko Paavon viisaan ja toime-
 liaan huoneenhallituksen kautta oli vähin erin kart-
 tunut Kansallis-Pankin helsinkiläiseen pääkortteeriin.

Talonsa toimitettuaan tunsu vanha kunnallisneuvos itsensä tänään ylimalkaan tavallista reippaamaksi ja iloisemmaksi. Hän oli ikäänkuin palannut takaisin niiltä taivaallisilta torpanmailtaan, joilla hänen aatoksensa oli viime aikoina liiaksikin askarrellut, ja tarrautui jälleen kaksin käsin sen maan kamaraan, jolla hän niin hyvin viihtyi ja josta hän ei suinkaan aikonut vielä vallan ensi hädässä erotakaan. Testamentin teko oli nyt hänelle enää vain muodollinen toimitus, jonka hän tosin oli päättänyt Herran pyhällä ehtoollisella vahvistaa, kuten hän vahvisti kaikki muutkin tärkeämmät maalliset te-
 konsa, m. m. poliittiset, mutta jonka silti ei suin-
 kaan tarvinnut hänen puoleltaan sisältää mitään
 ennen-aikaista autuaaksi tulemistä. Päinvastoin oli
 hän päättänyt elää vielä kauan eikä tuntenut
 ketterissä kantapäissään vielä vähintäkään halua
 astua ajasta iankaikkisuuteen.

Hän esitti sentähden jotenkin pakanallisella hilpeydellä, joka oli ukko Paavon pahin perisynti, mielipiteensä Herran armopöydästä.

— No, minä häntä olen syönyt ja juonut jo kohta puolen vuosisataa, lausui hän, niin enpä hän ole kuollut kertaakaan. Parempana ihmisenä minä aina olen palannut sieltä.

Jos joku muu esim. Tuomas olisi lausunut nämä kerettiläiset sanat, olisi ukko Paavo ja hänen mukanaan epäilemättä muukin seura heti julistanut sen kaiken pyhän herjaamiseksi. Mutta nyt lausui hän ne itse eikä kenelläkään ollut asian johdosta mitään muistuttamista. Muuten kohdeltiinkin häntä tänään, jo tuon testamentin takia, tavallista suuremmalla kunnioituksella.

Tuomas yksin nauroi kohti kurkkuaan. Mutta hänen erikois-ominaisuutensa oli juuri nauraa mitä sopimattomimmilla hetkillä ja mitä juhlallisimmissa tilaisuuksissa. Siksi ei hänen taitamaton iloisuutensa tälläkään kertaa mitään enempää huomiota herättänyt.

— Ehtoollispakko olisi kuitenkin poistettava, lausui protokollasihteeri varovaisesti.

— Ja kirkko erotettava valtiosta, lisäsi salaneuvos.

Hänkään ei ollut vieras uskonnollisille kysymyksille, vaikka hänen parhaalla tahdollaankaan ei ollut onnistunut löytää lohdutusta Suomen evankelisluterisen kirkon helmasta eikä Herran pyhän seurakunnan yhteydestä. Hän oli sentähden tyydyttänyt ijäisen ikävöimisensä tarpeet Svedenborgilla, spiritismissä ja okkultismissä, joita hän oli käynyt tutkimaan Englannissa saakka, tunsii personallisesti

useimmat ajan mainehikkaimmista medioista ja oli heidän avullaan onnistunut kerran tapaamaan oman rakastetun vaimo-vainajansa, joka oli ilmoittanut olevansa jo puoleksi kirkastettu. Ukko Paavon mielestä hän oli varoittava esimerkki siitä taikauskosta, mihin joutuu inhimillinen järki, jos se hylkää uskon ainoan vankan ja todellisen kallion ja lähtee omien voimiensa myrskyisälle merelle rimpuilemaan.

— Kyllähän se pappien palkkauksen kannalta hyvä olisi, myönnytteli ukko Paavo. Kovin käypi kalliiksi tämänkin seurakunnan sielunhoito. Mutta toisakseen, eivät ne rahat silti ole kankkusen kairoon heitettyjä. Tosin on Herran sana meille kyllin selkeä ja syvä raamatussa, jota ei mikään pappinsaarna voi parantaa, ja luulisinpa minä puolestani samoin kuin muutkin varakkaammat talolliset tulevani toimeen pelkällä kappalaisellakin, ilman kirkkoherraa, joka on paha perustuslaillinen. Mutta noita itsellisiä, mäkitupalaisia, torppareita ja piikaletukoita, niitä ei pirukaan voisi pitää kurissa ilman kahta pappia. Näkyypä siinä olevan täysin tekemistä itse kolmi-yhteiselle jumalallekin, joka kuitenkin on sekä kaikkiviisas että kaikkivaltias.

— Täytyy saarnata enempi helvettiä, pisti Tuomas. Nykyaikaiset sielunpaimenet ovat käyneet liian lauhkeiksi ja lammasnahkaisiksi. Tulinen järvi ei pelota enää ketään, tuskin edes varakkaampia talollisia, ja samalla on myöskin Abrahamin helma kadottanut kaiken houkuttelevan merkityksensä.

Nykyaikaiset teologit puhuvat vain uskosta, rakkaudesta ja lunastuksesta. Pitäisi puhua enemmän vanhan testamentin liitosta, Jehovasta ja Faraon vaunuista, Sinain vuoresta ja Punaisesta merestä. Jos tällaista tapainturmelusta saa jatkuva, järkkyvät kaikki isiltäperityn yhteiskunnan perustukset, köyhälistö rupeaa palvelemaan Mammonaa ja koko kolminaisuus jää rikasten miesten ainoaksi yksityisomaisuudeksi!

Kunnallisneuvos kiinnitti häneen tuiki merkillisen katseen kuusennaavaisten kulmakarvojensa alta.

— Ei sinun tarvitse tulla minulle isiesi uskon pää-artikkeleita tikuteeraamaan, lausui hän kuivasti. Ja mitä taas rikkaisiin miehiin tulee, on heillä tässä matoisessa maailmassa jo niin paljon huolta ja murhetta, että jos heidän kuolemansa jälkeen vielä täytyy mennä hyvässä lykyssä neulansilmän läpi, niin ei, eipä piessa ollen, pitäisi heidän kohtalonsa olla kenellekään juuri kadehdittava.

Tämä raamatun paikka oli ukko Paavo aina syvästi huolettanut. Hänen ainoa lohdutuksensa oli, ettei se kuitenkaan mahtanut olla niin aivan puustavillisesti ymmärrettävä.

Protokollasihteeri, joka ylipäänsä vältti kaikkea metafysiikkaa, huomautti ohimennen, että ennen oli olemassa myöskin kirkonkäynti-pakko. Vanha Ruotsin laki ei ymmärtänyt leikkiä ollenkaan sellaisen suhteen, joka jumalanpalveluksen aikana matkusti Herran tempelin ohi sinne sisälle poikkeamatta.

Rangaistiinpa vielä jalkapuulla jokainen, joka ennen aamukirkkoa oli polttanut piipullisen tupakkaa.

— Ne pitäisi saada jälleen voimaan nuo määräykset, kannatti vilkkaasti kunnallisneuvos. Minulla oli tässä viime talvena kunnia puhella arkkipiispan kanssa, joka hänkin valitti, että kirkkokuri on arveluttavasti löyhtynyt meidän aikoinamme.

— Mutta jos ei tee mieli kirkkoon? kuului Anna muurahaiskekonsa luota viattomasti virkattavan.

Tämä oli loukkaus neljännen käskyn pyhyyttä vastaan.

— Anna, kuinka sinä puhut? lausui salaneuvos ankarasti.

Hän ei itse suinkaan ollut mikään ankan kirkkokurin mies, tuskinpa edes kotikurinkaan, mutta hän ei sallinut lastensa puhuvan kevytmielisesti ijäisyyden asioista, varsinkaan vanhempien ihmisten läsnäollessa.

Anna painoi päänsä katuvaisena alas. Mutta samalla päästi hän pidätetyn huudahduksen. Joku tavallista äkäisempi keon asukas oli toimeenpannut hänen suhteensa sukukoston ja purrut häntä jonnekin, jota hän ei ruvennut lähemmin määrittelemään. Hän hävisi niinkuin hirvi tiheimpään viidakkoon.

— Vanhurskas taivas rankaisi häntä, nauroi Tuomas.

Salaneuvos murisi jotakin huonosta kasvatuksesta.

— Anna tarkoitti tietysti, ettei ihmisellä aina voi olla hengellistä kutsumusta kirkkoon, riensi Tuomaan äiti vakavasti välittämään. Ja mitä taas Tuomaan puheisiin tulee, katuu hän niitä kyllä itsekin, kun tulee vanhemmaksi.

— Kutsumusta! jankkasi ukko Paavo itsepin-
taisesti. Herra kutsuu meitä kaikkia. Tätä kutsua on toteltava ja jätettävä vaalINVALTA hänelle, joka kyllä taitaa nisunsa ohdakkeista erottaa.

Kirkonmenon lohduttava ja virkistävä vaikutus ei hänen mielestään suinkaan aina riippunut ihmisen sisällisestä sieluntilasta. Se asui Herran tempelissä itsessään, aivan niinkuin Hänen armonsa asui viinissä ja öylätissä.

— Minua rupee kirkossa aina niin haukotuttamaan, lausui Aline, lyöden samalla kiinni ranskalaisen romaaninsa. Melkein samoin kuin pitkäveisteistä kirjaa lukiessa.

— Aline, lausui salaneuvos nuhtelevaisesti, sinä et ole lapsi enää. Sinun pitäisi olla esimerkiksi nuoremmalle sisarellesi.

— Hän nyt välittäisi minun esimerkistäni!

Mutta ukko Paavo meni vapaamielisessä suvaitsevaisuudessaan niinkin pitkälle, että hän rupesi pakanallista kaunotarta puolustamaan.

— Haukotteleminen ei olekaan synti, lausui hän, varsinkin jos oikein sydämensä pohjasta haukottelee. Eipä edes pieni terveellinen nukahtaminen ole välistä poissa paikaltaan, tapahtuipa se sitten vaikka itse Herran pyhässä tempelissä. Se

on sitäpaitsi vanha kansallinen tapa ja jo sellaisena kunniaissa pidettävä. Lepopäivän jumalalle saattaa se olla aivan yhtä otollista kuin koskaan palavin valvominen, joka kuitenkin on aina perisynniltä ja ihmisen oman sydämen pahoilta aivoituksilta ahdistettu. Sitä vastoin voi juuri usein olla hengellistä ylpeyttä ja saatanan niskakarvojen nostamista tuo nykyaikainen puhe kutsumuksesta ja kutsumuksesta. Asetetaan Herran armolahjat niin korkealle, ettei niihin tavallinen vaivainen syntinen enää ylety kurottamaankaan. Hipristellään muka Kristuksen ruumista ja vertakin eikä enää muuta kuin hiukkasen kalkin laidassa huultensa päitä kostutetaan. Minä häntä olen aina ottaa hivauttanut täyden kulauksen.

Kunnallisneuvos esitti vielä kotvan yhtä rehevästi sitä leveää ja tuttavallista kantaa, jolle hän puolestaan oli suhteensa iankaikkisuuden Herraan asettanut. Tuomaan äiti tyytyi vain hiljaisesti huomauttamaan, että nykyinen kirkollinen järjestys oli mitä suurimmassa määrin omiaan kasvattamaan nimikristityitä.

Ukko Paavo veti pitkän sauhun sikaaristaan.

— Tapani ei ole juuri antautua väittelyyn naisten kanssa, lausui hän hieman rykästellen, mutta sen verran voin minä arvoisalle miniälleni ilmoittaa, että viskin on annettu Herralle eikä ihmisen ole asia mennä tekemään tuomioita hänen pyhän seurakuntansa jäsenten keskuudessa. Kaikki on annettava kasvaa elon-aikaan saakka.

— Kaikissa tapauksissa olisi saatava kunnollinen eriuskolais-laki aikaan, huomautti salaneuvos.

— Sitäpaitsi on nykyinen siviili-avioliiton muoto kerrassaan skandaali sivistyneelle yhteiskunnalle, lisäsi päättävästi protokollasihteeri.

Tämä oli ukko Paavolle tulta tappuroihin.

— Ja sen minä sanon, kivahti hän, että joka ei kristillisen evankelis-luterisen kirkon helmassa viihdy, ei se sitten viihdy muualla kuin koirankuontolaisien maassa ja hottentottien seurakunnassa. Niinkuin tässä olisi mikä hätä elää! Jumalan sana on selkeä meidän edessämme ja Augsburgin uskontunnustus takaa meille totuuden tien niin täydellisenä kuin pimitetty ihmisjärki ylipäänsä voi sen ymmärtää. Hullu merta etemmäksi kalaan menee. Tuollaiset puheet eivät ole muuta kuin aikamme löyhtyneen siveyskäsityksen ja vallalle päässeiden intohimojen ilmauksia, jotka sen pahempi ovat saavuttaneet jalansijaa myöskin kasvavan nuorison keskuudessa. Minä olen kyllä ollut nuori minäkin ja väitän tajuavani nuorisoa. Nuorten mieli tekee aina asettaa oma tahtonsa jumalan tahdon edelle ja elää lihan eikä hengen mukaan. Mutta on suuri ero entisen ja nykyisen nuorison välillä. Tehtiin sitä syntiä ennenkin, jumala paratkoon, tehtiin minunkin nuoruuteni päivinä, mutta tiedettiin sitä sentään huutia ja kaduttiin. Nykyinen nuoriso taas ei kadu ollenkaan. Se ei ole enää elämää jumalassa, vaan isässä perkeleessä.

Saman paatuneen katsantokannan hedelmiä olivat hänen mielestään kaikki nuo nykyaikaiset parannus-ehdotukset, joilla tahdottiin tärvellä meidän vanha hyvä kirkkojärjestyksemme. Ensin muka eriskolalais-laki, sitten siviili-avioliitto, sitten porttous, sitten lapset valtion ja kunnan elätettäväiksi! Epäilemättä olisi se miellyttävää asianomaiselle synnisorjalle, olisi varmaan „hilivetin hipleätä“, mutta kysytään, olisiko se jumalan tahdon mukaista? Kyllä siitä meidän rakkaassa isänmaassamme juupelijuhla tulisi, tulisipa peto vie oikein hollolan polska ja Turkin musiikki, jota menoa kaikki kunnialliset ja oikein-ajattelevat kansalaiset saisivat vain korvat lupalla aidan takaa assistierata.

— Jaa, miksei, jatkoi hän tuohtuneena, en minäkään tahdo kristillisen seurakunnan ja pyhain ihmisten yhteydessä kaikkia varkaita ja huorinte-kijöitä pidättää. Menkööt vaan ravitsemaan itseään tämän maailman ravalla, niinkuin kerran tuhlaaja-poika, koettakoot syödä sikojen kanssa, niin tottapa-han tulevat tuntemaan kitalaessaan, miltä maistuu maamiehen kulta. Onpa moni kyllä aikoinaan palajava Isän huoneesen, onpa palajava totisesti häntä koipien välissä, vaikka minä puolestani en olisi taipuvainen mokomien tähden edes syöttöporsastani teurastamaan. En, vaikka syntini veriruskeiksi tulisivat!

Vanha presidentti oli kaikkien ihmeeksi kohot-tanut silmänsä sakkilaudasta, seuraten kunnallis-

neuvoksen yhä kiihtyvää esitystä ilmeisellä mielenkiinnolla.

— Rauhan evankeliumin julistajat, lausui hän lempeästi hymyillen, ovat aina personallisesti niin sotaisia. He puhuvat myöskin niin kovin mielellään verestä, ruumiista ja teurastuksesta. Tarkemmin asiaa ajatellen on se kuitenkin varsin luonnollista. Se johtuu vain kristin-uskon dualistisesta maailmankatsomuksesta. Elämä sellaisenaan, lähinnä tietysti elävä ihmis-olento, on jo kauhistus kaikelle toskristilliselle mielenlaadulle. Heidän sormiaan rupeaa heti syyhymään, missä he näkevät lihan ja hengen sopusointuisesti viihtyvän keskenään. Koska ne kerran heidän oppinsa mukaan ovat kaksi täydellisesti eri asiaa, niin mikä on sen luonnollisempaa kuin että ne erotetaan satunnaisesta yhteydestään. Kaula poikki! Ilmankos ei minkään muun uskonnon nimessä olekaan niin monta henkiruumiillista olentoa teurastettu.

Hän oli itse vanha järkeilijä ja jumalankieltäjä, jonka kirjahyllyillä 18:n vuosisadan ranskalaiset valistusfilosofit ja encyklopedistit viihtyivät veljellisessä sovinnossa *Revue des deux Mondes*'in kootujen vuosikertain kanssa. Hän ei ylipäänsä enää seurannut nykyisen ajan aatteellisia virtauksia, eikä ollut edes huvitettu poliittisista päiväntapahtumista, mutta kirkolliset kysymykset, erittäinkin Waldeck-Rousseau'n, Combes'in ja Clémenceau'n Ranskan kaunis taistelu katoollisia kongregatsonejaan vastaan, olivat vielä viime vuosinakin saaneet vanhan

ratsionalistin veren nuoruuden tulta hehkumaan. Mielihyvällä hän oli kuullut, että myöskin Suomen nousevan nuorison keskuudessa samat ylevät päämäärät olivat herättäneet vilkasta vastakaikua.

Hänen tapansa ottaa osaa keskusteluun, joka tapahtui hyvin harvoin, oli hiukan omituinen. Jos-takin yksityisestä sanasta sai hän aiheen esittää omia kiteytyneitä mieltelmiään, jotka aina kävivät samaan suuntaan ja joiden loppuponsi oli tunnettu kaikille läsnäolijoille. Hän puhui vähemmin muille, enemmän itselleen, tuntien silloin tällöin halun julki lausua ne vuosisataiset ihmiskunnan ihanteet, jotka hän oli varhaisimmassa nuoruudessaan omak-sunut ja joille hän oli ollut halki pitkän elämänsä järkähtämättömästi uskollinen. Kaikissa tapauksissa oli ukko Paavo saanut uuden vastustajan, jonka kanssa ei suinkaan ollut leikkimistä.

— Kristin-usko, huomautti hän lyhyesti, on kaksiteräinen miekka: kaikki riippuu siitä, kuinka sitä käytetään.

Mutta vanha presidentti ei antanut itseään niin vähällä kuitata.

— Minä myönnän, lausui hän tarmokkaasti, että paraskin asia, kuten esim. jalo viini taikka Ranskan suuri vallankumous voi raa'an rahvaan käsissä tulla hirveästi väärin käytetyksi. Mutta kysymyksen-alaiseksi jää, onko kristin-usko jalo viini taikka suuri vallankumous.

Hän puolestaan pyysi epäillä sitä. Kristin-usko oli käynyt läpi maailman niinkuin murhan-enkeli,

risti oli alkanut aina siitä, mihin miekka oli lopet-
tanut, pappi oli siunannut ruumiit ja korjannut
sielut. Joskus oli pappi käynyt myöskin sotajou-
kon edellä. Mutta silloin oli hänen jäljestään aina
saapunut se, joka teki lihaa.

— Ihmisjärki on pimitetty, sanovat kristityt.
Ainoastaan sydämessään voivat he tuta jumalan.
Näin ovat he korottaneet sydämen, joka on ihmi-
sen alempi, itsetiedoton osa, yläpuolelle järjen itse-
tietoista toimintaa. Siinä juuri on ovi, joka vie
pimeyteen, julmuuteen ja barbariaan. Sillä ihmis-
sydän ei ole mikään mallikelpoinen esine. Se on
päinvastoin hyvin apokryfinen auktoriteetti, joka
seuraa villien vaistojen ja menneiden kehityskau-
sien usein sangen omituisia siveyslakeja. Jos ih-
miskunta yleensä on parannettavissa, voi se tapah-
tua ainoastaan järjen vähittäisen valistamisen avulla;
sillä hyvät, oikeat ja kirkkaat ajatukset ovat omiaan
tuomaan mukanaan hyviä, oikeita ja kirkkaita te-
kojakin.

Tuomas loi kadehtivan katseen valkopartai-
seen presidenttiin. Jospa hänellä itsellään olisi ollut
tuo järkähtämätön usko inhimillisen järjen valoisaan
ylemmyyteen!

— Ihmisjärki, huomautti ukko Paavo, teki vara-
rikon Ranskan vallankumouksessa.

Silloin nousi vanha presidentti. Hän oli jälleen
niinkuin haamu vuosisatojen takaa, kookas ja kun-
nioitusta herättävä, lumivalkeiden hapsiensa seppe-
löimä. Ukko Paavon sanat olivat sattuneet hänen

sydämensä arimpaan. Hän ei koskaan voinut antaa anteeksi Ranskan vallankumoukselle, että se oli vetänyt lokaan ja vereen oman ylevän alkupe-ränsä.

— Järki, lausui hän juhlallisesti, Voltairen, Di-derot'n ja Dalembertin järki julistettuna valtio-uskonnoksi! Ylhäinen järki, joka on juuri vastak-kainen kaikelle hämäreperäiselle, jolle onneksi ei voida mitään uskontoja perustaa! Tuo majesteetil-linen järki, joka kulkee huipulta huipulle, usein poljettuna, aina vainottuna, ei koskaan kukistettuna, voitosta voittoon, aina eteenpäin, aina ylöspäin, kohti uusia taivaita ja auringoita. Tuo pieni, kal-lisarvoinen koru, taottu tuhansista epäselvistä tun-teista ja mielikuvista, kummitustaruista ja kuole-mankauhistuksista, kiteytynyt ankaran painon alla, säteilevä omalla valollaan, pilkkopimeässä yössä ja ahdistuksessa. Mitä osasi roskaväki sillä tehdä? Ainoastaan julistaa sen — valtio-uskonnoksi!

Mutta niin oli hänen mielestään aina roska-väen laita. Anna sille pääarly ja se sanoo: „Tämä on hyvä nauriin siemeneksi.“ Anna sille vapaus ja se sanoo: „Tällä on erinomainen sortaa muita.“ Lahjoita sille ihmis-ajatus ja se tekee siitä — gil-jotinin!

Roskaväki tarvitsee jumalia, roskaväki viihtyy vain puolihämärässä. Napoleon Bonaparte tuns-i roskaväkensä. Valistusfilosofia oli avannut hänelle maailman ja hän teki siitä — teurastuslavan.

Hän oli kiihtynyt ja häntä rupesi ryvittämään. Hän vei nenäliinan suulleen ja kun hän otti sen takaisin, näkyi siinä pieni punainen täplä. Hän sylki verta. Kukaan ei huomannut sitä.

Salaneuvos, joka oli spiritisti, ei voinut hyväksyä järjen ylenmääräistä ylistämistä.

— Veljeni Kaarle Juhana, sanoi hän, ei ole sopiva mies puhumaan muiden uskonnoista. Kuinka voisikaan hän omalla järjellään tuomita tunteiden totuuksia? Se on sama kuin joku tahtoisi mitata kuutioita hehtaareilla taikka punnita peltoa kilogrammeilla. Toisin sanoen: nonsens! Sitäpaitsi vie pelkkä järki ihmisen raakaan materialismiin.

Kenties ensimmäisen kerran elämässään katsoi ukko Paavo voivansa täydellisesti kannattaa salaneuvosta periaatteellisessa keskustelussa. Hän nyökäytti päätään hyväksyväisesti.

— Veljeni Konrad Napoleon, lausui vanha presidentti hymyillen, puhelee henkien kanssa. Hän tahtoo myöskin materialiseerata henget eräiden materia-ilmioiden avulla, joita hän nimittää medioiksi. Kysytään, onko hän sopiva mies puhumaan muiden materialismista?

Oltiin jo valmiit kotiin lähtemään. Samassa kuului yleinen ihastuksen sorina. Vitikkalan päällä näkyi kaunis päivänkaari, jonka toinen sakara meni suoraan keskelle Poutajärveä, mutta toinen hävisi korkealle puiden latvain taa. Professori Meyerin mielestä kuvasi se meille mitä hurmaavimmalla tavalla kauneuden ijaistä valtakuntaa, joka yksin voi

kutoa sillan maasta taivaasen sekä yhdistää äärelisen ja äärettömän elämän sovittamattomat vastakohdat.

— Vesikaari, lausui ukko Paavo vakuuttavasti, on Herran liiton merkki. Toivon kuitenkin, että he ovat saaneet heinät korjuusen.

8.

Seuraavana päivänä lähtivät kaikki muut kirkolle, paitsi vanha presidentti, joka oli tuntenut itsensä hiukan pahoin voivaksi ja sentähden mieluummin pysyi huoneessaan. Kunnallisneuvos kävi ripillä naimattoman sisarensa Karolinan kanssa, joka oli melkein yhtä vanha kuin hänkin ja joka hänen vaimonsa kuoltua hoiti emännän virkaa Vitikkalassa. Salaneuvos ja protokollasihteeri, joita Anna ja Maria Antoinette seurasivat, keskustelivat sakastissa vanhan ystävänsä kirkkoherran kanssa. Tuomas ja Aline taas kävelivät kirkon-ajan viheriöitsevällä, linnunlaulusella hautausmaalla, herättäen iloisella pajatuksellaan julkista pahennusta koko ulkopuolelle jääneessä kirkkokansassa.

Päivällinen syötiin vakavan mielialan vallitessa. Illaksi oli koko suku kutsuttu koolle kunnallisneuvoksen tilavaan, soikeaan päätykamariin, sillä hän tahtoi nyt jo tehdä tiettäväksi, mitä hän eilen oli lakimiehen läsnäollessa määrännyt ajallisen omaisuutensa vastaisesta kohtalosta.

Hän luki testamenttinsa juhlallisen äänettömyyden vallitessa ja kysyi, olisiko jollakin läsnäolijoista

sen johdosta jotakin muistutettavaa. Tietysti ei ollut kenelläkään. Ukko Paavo huomautti kysyvänsä sitä sen vuoksi, että hän ei tahtonut muistoaan kerran kärjäjäkäynneillä ja perintöriidoilla pilattavan. Seurasasi jälleen pitkä, kiusallinen vaioli.

Tuomaalla oli kyllin aikaa katsella ympärilleen. Hän tunsi hyvin tämän huoneen, hän oli viettänyt kaikki koulukesänsä Vitikkalassa, joskaan hän ei lapsena ollut iso-isänsä traditsionellista tyysijaa milloinkaan ilman suurta sydämen pampailua lähestynyt. Kaikki tässä huoneessa oli tuiki tukevaa ja kansallista. Kirjoituspöytä kartanonpuoleisen ikkunan ääressä, sen takana korkeakarminen ruuvi-tuoli, peräseinän pitkä nahkasohva, takanurkan pet-sattu piironki ja kahden-istuttava, keltaiseksi maalattu keinutuoli, — kaikki oli omiaan herättämään hänessä vaistomaista kunnioitusta. Piirongin päällä oli vanhan vaskihakaisen raamatun paikka. Taide-teoksia ei muuta kuin mikä oli välttämätöntä, nimittäin parin suuren vainajan kipsiset rintakuvat.

Se, mikä ukko Paavon huoneessa kuitenkin aivan erityisesti oli aina Tuomaan huomiota kiinnittänyt, oli korkea, katosta lattiaan ulottuva kirjakaappi, kirjoituspöydän ja oven välissä. Usein hän oli poikavuosinaan harjoittanut sen sisällykseen nähden seikkaperäisiä tutkimuksia. Se oli täynnä Kansanvalistusseuran kirjasia ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, kalentereita ja merkkimiesten elämäkertoja, maantieteellisiä kuvauksia ja suomalaista kansanrunoutta. Ei puuttunut myöskään

uudempaa kotimaista kaunokirjallisuutta, ei Juhani Ahon Panua eikä J. H. Erkon Ainoa, ei Pietari Päivärinnan Tintta-Jaakkoa tahi Aleksis Kiven Vallittuja teoksia. Klassillista käänöskirjallisuutta edustivat Paavo Cajanderin Shakespeare-suomennokset korukansissaan, Walter Scottin Perthin kaupungin kaunotar ja Churbergin romaanisarja. Luonnollisesti myöskin Runebergin Hirvenhiihtäjät ja Vänrikki Stoolin tarinat. Lisäksi eräitä maanviljelys-oppaita, lakitieteellisiä käsikirjoja, Suuret keksinnöt, Norden-skiöldin Vegan-matka ja Elis Bergrothin Suomen kirkon historia. Muuten täyttivät ajantiedollisen lukemisen tarpeen Weberin Yleinen ihmiskunnan historia sekä Yrjö-Koskisen Johtavat aatteet ja Nuijasota. Joku Agathon Meurmanin valtiollinen lentokirja ja pari postillaa täydensivät luettelon.

Ei täälläkään mitään turhanpäiväisen ja helppohintaisen yksilöllisyyden tavoittelua. Kaikki vaan sellaista, mistä mielipiteet eivät olleet jakautuneet ja mikä oli saavuttanut koko kansan kunnioittavan tunnustuksen.

— Hm, ajatteli Tuomas hymähtäen, siihenhän se taitaa lopulleen sisältyäkin se meidän n. s. kansalliskirjallisuutemme.

Kerran kun Tuomas joku vuosi sitten juuri oli ollut kyykkysillään kirjakaapin edessä, oli ukko Paavo äkkiarvaamatta astunut sisälle.

— Taidat taas penkoa siellä minun sivistystäni? oli hän äreästi murahtanut.

— Omaani minä tässä vaan mieleeni muistut-
telen.

— Antaapa olla hypistelemättä! Ei se olekaan
siellä fariseuksia ja kirjan-oppineita varten.

Mutta nyt toi Karolina sisälle viiniä, joka hiu-
kan helpoitti rasitettua mielialaa. Ukko Paavo istui
tyytyväisenä keinutuolissaan kirjoitellen ilmaan pit-
källä piipunvarrellaan ja tarinoi pienellä anteeksi
annettavalla ylpeydellä isiltäperitystä maatilastaan,
jonka hänen oma kenties piankin päättyvä elämän-
työnsä oli nykyiseen korkeaan arvoonsa kohot-
tanut.

— Vitikkala ei ole mikään pikkutila, lausui hän
miellyttävän itsetietoisesti. Se on jo manttaaliltaan
yksi Keski-Suomen suurimpia. Sen metsät ovat
hyvin tunnetut kaikkialla maamme puutavara-kaup-
piasten keskuudessa, jotka loistavista tarjouksistaan
huolimatta ovat aina saaneet tyytyä vain vuosittai-
seen ja vaaksoittaiseen kappale-erään. Sen pellot,
niitut, karjakartano, ja vaikka sen itse sanon, suu-
remmoinen suoviljelys ovat esimerkiksi kelpaavia
koko pitäjälle, vieläpä niille lukuisille maanviljelys-
koulujen oppilaille, jotka, kuten herrat tietävät, joka
vuosi agronomiansa johdolla tekevät tutkimusmat-
kojaan sen tiluksille. Sen myllyt, pajat, riihet ja
ajan vaatimuksia vastaava maanviljelyskalusto he-
rättävät jokaisen asiantuntijan ihastusta, yhtä paljon
kuin sen taitehikkaasti kudotut kivi-aidat ja moit-
teettomat ojat.

Protokollasihteeri pyyhki liikutettuna silmälasejaan. Hän toivoi isänsä vielä kauan elävän ja menestyvän maailmassa, mutta lupasi, sikäli kuin hänestä riippui, että ne vankat periaatteet, joita tähän saakka oli polvesta polveen talon hallituksessa noudatettu, tulisivat myöskin vast'edes jumalalle iloksi ja Vitikkalalle suureksi siunaukseksi sen hoitoon nähden järkähtämättöminä säilymään.

Vaativattomasti kyllä, jätti ukko Paavo tällä kertaa mainitsematta, että ulommaksikin oman paikkakunnan, vieläpä oman läänin rajoja oli vierähtänyt Vitikkalan maine nykyaikaisen suurviljelyksen mallitalona, jonka olemassa-olo oli kerrassaan kunnia isänmaalle ja yhteiskunnalle. Sen voi esim. oli Helsingin hieroston parasta pöytävoita. Sen siipikarjan tuotteet taas noteerattiin korkeimpien hintojen mukaan kaikkialla, missä siipikarjan tuotteita ylipäänsä ymmärrettiin. Näkyipä silloin tällöin sanomalehdistössä, sekä paikallisessa että pääkaupunkilaisessa, tarkkoja tietoja siitä, montako litraa hyvin hoidettu lehmä voi vuosittain lypsää Vitikkalassa, — tietoja, jotka arvoisa toimitus, milloin ei suorastaan artikkelia asian johdosta kyhännyt, kuitenkin aina varusti otsakkeella „seurattavaa“ ja lopetti muutamilla valituilla ja mieleenpantavilla sanoilla kansamme kahden pää-elinkeino, maanviljelyksen ja karjanhoidon käsikätisestä kehittämisestä. Pisin ruis-olki ja täyteläisin tähkää, joilla nuoret kesätoimittajat itseään ja lukijakuntaansa ilahduttelivat, löydettiin aina Vitikkalan vainiolta,

pihlaja kukki sen pihalla aina kaksi kertaa, ja sen uudet, ulkomailta tuodut rotuporsaatin katsoivat velvollisuudekseen osoittaa meidän ahtaissa oloissamme verratonta ja julkisen sanan valoa ehdottomasti vaativaa lisääntymistä. Olipa kerran itse mätäkuun ihme, suuri merikäärmeekin, tehnyt talolle kunnian ja näyttäytynyt sen nuottavesillä.

Näin tavattomat ja kansan yksimielisen hyväksymisen saavuttaneet ansiot olivat tietysti vähitellen vaatineet myöskin valtion ja yhteiskunnan virallista tunnustamista. Niinpä olivatkin Vitikkalan salin seinät kerrassaan paperoidut paikallisten ja yleisten maanviljelysnäyttelyjen myöntämällä palkintokirjoilla ja sen isäntä itse tuiki välttämätön jäsen kaikissa armollisen hallituksen asettamissa yleishyödyllisissä komiteoissa. Paitsi kunnallisneuvoksen arvonimeä ja keisarillista nuuskarasiaa hohtokivien kanssa oli hänet eräänä pääsiäisenä koristettu Pyhän Stanislain 3:n luokan tähdellä, jota hän juhllisempina hetkinään, kuten esim. tänään rippikirkossa, uskollisesti ja lainkuuliaisesti kanto rinnassaan. Tämä viimeksi mainittu kunnia lienee kuitenkin tapahtunut hänelle pikemmin hänen poliittisten kuin maataloudellisten ansioittensa takia.

Vaikka ukko Paavo olikin nimittäin etupäässä harras ja pitkämielinen peltomies, hän ei silti ollut laiminlyönyt käyttää tervettä ymmärrystään ja monipuolista käytännöllistä kykyään myöskään tuon suuremman pellon, kansallisen viljelyksen vainion, ajanmukaiseen kuntoon muokkaamiseksi. Hän tiesi

paremmin kuin monet muut, ettei ihminen elä ai-noastaan leivästä, vaan tarvitsee elääkseen myöskin suuria ajatuksia, joiden ei suinkaan aina ole pakko omia olla, pikemmin päinvastoin. Ihmisen oma ajatus, sen tiesi ukko Paavo kokemuksestaan, on erhettyvä ja usein varsin epävakainen asia, se on pitkin ikää alituisen kehityksen alainen, vaatii joka päivä uutta muovausta ja muodostelua eikä siitä tahdo tulla oikein valmista milloinkaan. Toisin on muilta lainatun ajatuksen laita. Sen voi häikäilemättä kiinnittää kepin nenään sellaisenaan, kerta kaikkiaan, se ei siitä sen enempää muutu, ei murene, ei pääse eikä päkähdä. Jos se taas on kyl-lin suuri ajatus, voi sen suorastaan julistaa aat-teeksi ja silloin se kerrassaan aateloit omistajansa, kukkuupa vielä kunnian käkenä hänen haudallaan-kin, joka aatteen alkuperäiselle keksijälle itselleen hyvin harvoin tapahtuu. Monessa tapauksessa saat-taa ajallista kunniaa seurata vielä iankaikkinenkin, sillä yleisenä sääntönä on pidettävä, että aatteet, varsinkin n. s. laina-aatteet, ovat sitkeähenkisimpiä ja miltei kuolemattomia olioita maailmankaikkeu-
dessa.

Mitään sellaista omaa, erhettyvää ja epävakaista suurta ajatusta ei ukko Paavo tietysti ollut koskaan ollut tilaisuudessa keksimään. Hän oli siis luon-nollisista syistä valinnut sen, mikä hänelle suoma-laisena talonpoikana oli läheisin, nimittäin Hegelin kansallisuus-ajatuksen, sellaisena kuin se Snellmanin suuresti julistamana, Yrjö Koskisen käytäntöön

sovittamana, vanhan suomalaisen puolueen purettamana ja kielitaistelun täydelliseksi tahkoamana hänelle joka päivä kansalliskiihkoisen sanomalehdistön palstoilla tarjottiin. Tietysti ei ukko Paavo itse ollut koskaan Hegeliä lukenut eikä juuri paljon Snellmanniakaan, mutta jos hän olisi lukenut, olisi hänen yhteiskuntaa-säilyttävää henkistä rakennettaan epäilemättä enemmän miellyttänyt se oppi, että „kaikki, mikä on olemassa, on järjellistä“. Nyt tuli hän sen sijaan omaksuneeksi kansallisuusaatteen ja vaatineeksi sen nojalla sangen syväleikäyviä muutoksia oleviin oloihinsa.

Toimittuaan varhaisesta nuoruudestaan saakka kunnan asioissa oli hänestä aikaa voittaen tullut koko Suomen maanviljelijäin kunnia, valtiopäivämies, yksi talonpoikaissäädyn parhaita puhujia ja saman säädyn valitsema varajäsen pankkivaltuustoon. Hän oli taattu työntekijä kansallisen viljelyn vainiolla, aina valmis hellittämään tukevan kukkaronsa nauhoja milloin oli kysymyksessä suomenkielisten koulujen perustaminen, etenkin ruotsalaisiin rannikkopitäjiin, taikka osakekirjoitus uusiin isänmaallisiin liike-yrityksiin. Kotipuolensa isäntäyhdistyksen esimiehenä ja rahvaan yksinvaltiaana oraakkelinä hän oli kansallismielisen politiikan kulmakivi koko siinä maakunnassa. Puolueen helsinkiläisessä pääkortteerissa kohdeltiin häntä suurella kunnioituksella. Hän oli väsymätön hommaamaan adresseja, johtamaan lähetystöjä, edustamaan koko kansaa ja toimeenpanemaan, vähälläkin väki-

luvulla, miellyttäviä ja erittäin onnistuneita kansalaiskokouksia, joiden ponnet hän oli itse ennakolta laatinut ja kaikessa hiljaisuudessa jonkun pääjohtajan punnittaviksi alistanut. Hänen erikois-alansa olivat kuitenkin lyhyet, ytimekkäät ja voimalliseen muotoon laaditut sähkösanomat isänmaallisten merkimiesten syntymä- ja kuolinpäiviksi. Hänen aatteellinen harrastuksensa ei ollut sitä löyhää ja valtatonta vapaamielisyyttä, joka heilahtelee ajan tuulten mukana ja ilmenee niin mielellään m. m. omain miesten arvosteluna. Ukko Paavo ei arvostellut milloinkaan, hänen mielestään olivat omat miehet aina oikeassa ja vastustajat silmin-nähtävästi väärässä, ja vaikka ei aina olisi niin ollutkaan, hän ei koskaan olisi suostunut sitä edes itselleen kahden kesken tunnustamaan. Korkeintaan olisi hän siinä tapauksessa leimannut asian epävarmaksi. Mutta juuri sellaisten itsepintainen ajaminenhan hänelle aina oli tuottanut suurinta huvia käräjätuvassakin, samoin kuin sen jännittävät nautinnot jo ammoisista ajoista saakka ovat syvälle juurtuneet koko kalevan kansankin selkämuniin.

Ukko Paavo jätti, kuten sanottu, tämän kaiken tänään vaatimattomasti mainitsematta. Sitä enemmän ajatteli niitä asioita nyt Tuomas ovensuussa istuessaan, paperossia poltellessaan ja puhallellessaan harvinaisen säännöllisiä savu-ympyröitä nuorten tätiensä äänettömäksi ihastukseksi. Eikä hän malttanut olla Annalle puoli-ääneen kuiskaamatta:

— Vitikkala on meidän isänmaallisen itserak-
kautemme ensimmäisiä tyyssijoja.

— Kuinka niin? kysyi Anna.

— Siitä yksinkertaisesta syystä, ettei meillä
juuri muita ylpeyden aiheita olekaan.

— Häh? kysyi kunnallisneuvos korviaan heris-
täen.

Protokollasihteeri loi poikaansa isällisesti nuh-
televan silmäyksen. Myöskin muut läsnäolijat osoit-
tivat ilmeisiä tyytymättömyyden merkkejä.

Parantaakseen asiaansa pyysi Tuomas saada
kertoa tarinan Vitikkalan muinaisuudesta, johon
ainakaan professori Meyer ei sanonut ennen ol-
leensa tilaisuudessa tutustumaan.

Kolme veljestä.

Oli asunut kerran kolme veljestä tällä tilalla,
jonka he myös olivat kylmään korpeen raivanneet.
Heidän nimensä olivat olleet Matti, Jaakko ja Pekka.
Työt olivat heidän välillään olleet jaetut siten, että
Matti, joka oli vanhin heistä, piti huolen maanvil-
jelyksestä, Jaakko lypsi karjan ja keitti ruoan, mutta
Pekka veti verkot ja asetti ansapuut. Kukin oli herra
omalla alallaan eikä toisen ollut toisen ammattiin
kajoamista.

Emäntää heillä ei ollut eikä kukaan kaivannut-
kaan. Kirkossa he eivät käyneet koskaan eivätkä
muuta kylälläkään kuin kerran vuodessa veronsa
maksamassa ja välttämättömimmät ostoksensa te-

kemässä. He elivät kaikki hirveän vanhoiksi ja ovat nykyään kuolemattomia.

Matti oli heistä viisain ja neuvokkain. Hän rakensi m. m. Vitikkalan vesimyllyn, jonka kivinen kuurna on säilynyt meidän päiviimme saakka. Hän hakkasi harmaasta kivistä myöskin Vitikkalan kuuluisat portinpylväät, jotka nykyisen ajan kunnioittavaa kulkijata niin arvokkaasti tervehtävät. Samoilta ajoilta lienee myöskin se paatinen, puoleksi maahan uponnut tienviitta, joka näyttää, mihin kruunun sarka loppuu ja mistä alkaa Vitikkalan pyhitetty perintötila.

Uuden ajan edistyksistä eivät veljekset yleensä paljo piitanneet, eläen omaa elämäänsä kaukana salojen sisässä. Kun tienteko-velvollisuus tuli ja heitä vaadittiin ottamaan osaa kylän yhteiseen työhön, suostuivat he siihen kyllä vastahakoisesti, mutta eivät millään ehdolla omaan taloonsa viepää kapeata ja kivistä kinttutietä laajemmaksi levittämään. „Jos jollakin on meille asiaa“, sanoivat he ylpeästi, „saa hän osata sitä tietä, mitä mekin heille“. Sellaiset olivat Vitikkalan ensimmäiset, onnelliset asukkaat.

Mutta veljekset vanhenivat ja kävivät ijällisiksi. Ensimmäiseksi heistä sairastui Jaakko ja ilmoitti kuolevansa. Toiset istuivat murheellisina hänen vuoteensa vieressä. Matti sanoi: „Kuka nyt keittää ruoan meille?“ Pekka sanoi: „Pahoin teet, Jaakko kulta, kun kuolet.“ Jaakko sanoi: „Toisen teistä on mentävä naimisiin.“

Matti sanoi: „Totisesti, rakas veljeni, näen minä nyt, että aiot jättää meidät. Et sinä koskaan eläessäsi sellaisia ajatellut.“ Jaakko sanoi: „Minä kuolen.“ Pekka sanoi: „Paha, kun kuolet, sillä sinä juuri olisit ollut meistä sorjin sulhaseksi.“

Jaakko sanoi: „En tullut ennen ajatelleeksi tuota.“ Matti sanoi: „Kyllä sinun olisi pitänyt ajatella.“ Pekka sanoi: „Nyt on sinun kuolemasi korvaamaton tappio talolle.“

Jaakko sanoi: „Ihminen on tuhma kaikkena elinaikanaan.“ Pekka sanoi: „Kenties kuitenkin vielä jaksaisit vihille?“ Jaakko sanoi: „Minä menen nyt kosimaan Tuonen morsiamia.“

Matti sanoi: „Pekka on nuorempi meistä kahdesta.“ Pekka sanoi: „Matti on vanhempi ja viisaampi meistä. Hän taitaa paremmin valita myös vaimon itselleen.“ Matti sanoi: „Ei kaunista Pekkaa hänen käytöksensä. Hän ei tarkoita talon parasta, vaan ajaa omia yksityisiä pyyteitään.“

Näin kinastelivat he hetken keskenään eikä kumpikaan heistä halunnut luopua levollisesta elämästään ja lähteä avioliiton epävarmalle valtamerelle, jossa heidän mielestään niin monet tuhoatuottavat myrskyt myllersivät. Kenties kinastelisivat he siinä vielä tänäkin päivänä, ellei kuoleva olisi vihdoinkin suuttuneena kimmonnut kohoksi vuoteessaan, temmaissut kirveen seinältä olkansa takaa ja kiljaissut hirvittäväällä äänellä: „Perkele, luuletteko minun tässä omalla voimallani puhuvan? Jumalan voimalla minä puhun.“

Mutta silloin säikähtivät eloon jäävät veljet ja he lupasivat tehdä kaikki, mitä korkea henki valisti kuolevalle. Sovittiin sitten niin, että Pekan oli heti peijaisten jälkeen lähdettävä kosioretkelle. „Noh!“ sanoi Jaakko ja kuoli kunnialla.

Veljet surivat häntä katkerasti kolme kokonaista päivää ja yötä, mutta sitten täytti Matti Pekan eväskontin, löi hänen käteensä viisi riikinrahaa ja sanoi: „Autuaan Jaakon vertaista emäntää me arvatenkaan emme löydä koko maailmasta. Mutta mene nyt ja hae työ-ihminen itsellesi!“

Pekka meni eikä palannut ennen kuin joulun aatto-iltana. Matti sanoi: „Löysitkö?“ Pekka sanoi: „Näinhän nais-ihmistä montakin. Mutta en vielä Jaakon vertaista työntekijää.“

Seuraavana aamuna täytti Matti jälleen Pekan eväskontin, löi hänen käteensä viisi uutta riikinrahaa ja sanoi: „Kunnia ja kiitos Jaakko-vainajalle. Ilman häntä emme olisi vielä näinkään pitkällä.“

Pekka meni eikä palannut tällä kertaa kotiin ennen kuin juhannuksena. Matti sanoi: „Luonnistuiko?“ Pekka sanoi: „Jo näin montakin työtä tekevää. Mutta ei ollut niillä Jaakon lempeää ja ihmisrakasta luonnonlaatua.“

Huomenelta lähti hän kolmannen kerran kosio-
retkelleen. Kekrinä palasi hän ja jo oli hänellä työ-ihminen kerallaan. Se oli leveälanteinen, vankkaraajainen Anna-Mari, joka oli yhtä pitkä kuin hän itsekin, taisi sekä keittää että paistaa, kyntää ja kuokkiakin, jos niin tarvittiin, eikä lapsivuoteessa

päivää enemmän lojunut. „Hyvän toit“, sanoi Matti. „Jouti nyt Jaakko kuolemaankin.“

Mutta nähtyään, kuinka hyvin hänen veljeänsä oli vaimon valinnassa luonnistanut, rupesi Matinkin tekemään mieli avioliittoon. „Johan nyt joutavia,“ sanoi Anna-Mari. „Ja jos niikseen tulee, on tässä emäntää sinullekin.“

Sille puhein se asia oli jäänyt. Eikä Matti ollut koskaan sen koommin enää naimahaluaan haikerrellutkaan.

Mutta Pekka oli eukon ottaessaan täsmälleen 67 vuotta vanha.

Jos Tuomaan tarkoitus kukaties oli ollut tarinallaan ylentää hetken juhlallista mielialaa, niin oli hän siinä todellakin surkuteltavasti erehtynyt. Anna ja Aline nauroivat ääneensä; myöskin Maria Antoinetten oli vaikea pysyä vakavana. Salaneuvos maiskutteli tyytymättömänä huuliaan. Protokollasihteeri kannatti häntä vetäen otsansa arvelevaisiin kurttuihin ja luomalla jalosti soimaavia katseita ympärilleen. Kunnallisneuvos itse oli seurannut tarinaa suurella mielenkiinnolla. Professori Meyer taas, jota varten se oikeastaan oli kerrottu, oli ottanut asian varsin vakavasti, pitäen sitä hyvinkin autentisena lähteenä muinaisen suomalaisen kansanelämän seikkaperäiselle tuntemiselle.

— Onkohan tuo nyt kaikki totta? kysyi Aline.

— Ei siinä ole valetta kuin siteeksi, vakuutti Tuomas. Ja tästä Anna-Marista, joka eli 125 vuo-

den vanhaksi, me sitten kaikki polveudumme, niin Vitikat kuin Videniuksetkin.

Nyt rypisti jo ukko Paavokin kulmiaan. Tämä ei ollut hänen mielestään mikään sopiva tilaisuus tuon vanhan riitakysymyksen esille ottamiseen, varsinkin kun hänen vintiö pojanpoikansa tahtoi väittää heidän kaikkien mahdollisesti polveutuvan suoranaisesta sukurutsauksesta.

— Hm, sanoi salaneuvos filosofisesti, se on tietysti ainoastaan kansan ääni, *vox populi*. Mutta mikä on *vox populi*? Se on yleissumma hyvin monen ihmisen puheesta. Mutta koska hyvin monet ihmiset useammin puhuvat valetta kuin totta, on enemmän kuin luultavaa, että *vox populi* valehtelee.

— Kenties kirkonkirjatkin? ei ukko Paavo kuitenkaan malttanut olla väliin pistämättä.

— Minä en usko muuhun kuin täydellisiin, genealogisesti todistettuihin sukuluetteloihin, selitti salaneuvos. Ja sikäli kuin Surcillien kantakirjat kertovat, on meidän sukumme ensimmäinen tunnettu esi-isä ollut Jacob Eric Videnius, pastori eräässä Etelä-Pohjanmaan ruotsalaisessa rannikkopitäjässä.

Tämä oli jo liikaa ukko Paavollekin.

— Taitaa olla tämän niinkuin monen muunkin herrassukumme laita, lausui hän myrkyllisesti, nimittäin että ne kyllä johtuvat Ruotsista, mutta Hallikon kautta.

Salaneuvos tuhkasi sotaisesti sieraimiaan.

— Minä en tiedä, virkkoi hän hillityllä raivolla, mistä monet muut maamme herrassuvut johtuvat,

mutta niin paljon tiedän minä omasta suvustani, että jos se jostakin johtuu, se ei johdu Sysmästä ainakaan.

Kaikki nauroivat, myöskin kunnallisneuvos.

— Sen raikas suomenkieli, lausui hän hyvän-
tahtoisesti, viittaa ainakin maan sydämeen.

Salaneuvos kuuli mielellään, että keuhuttiin hänen jotakuinkin moitteetonta kielenkäyttöään, ollen itsekin ylpeä siitä ja esittäen itseään usein terveenä esimerkkinä nuoremmille ruotsalaisille virkamiehille. Hän tuli heti koko joukon sovinnollisemmaksi kuullessaan ukko Paavon antaman tunnustuksen.

— Minä olen elänyt suurimman osan iästäni suomalaisen rahvaan parissa, sanoi hän, ja jos minä taidan ilmaista ajatukseni sen kielellä, on se mielestäni meriitiksi eikä virheeksi luettava. Toivon ainakin, että se minulle tässä seurassa luetaan siksi.

— Kyllä, vastasi ukko Paavo.

Hän pyysi vaan kysyä, eikö kieli, joka niin kauniisti sointui salaneuvoksen omassa suussa, ollut luotu myöskin maan viralliseksi pääkieleksi, mahdollisesti Suomen yliopistoonkin nähden.

Tämä oli arka kohta salaneuvokselle. Hän räjähti heti kuin raketti.

— Kaikki historiallinen kehitys, lausui hän tulisesti, kulkee historian määräämässä järjestyksessä. Mutta teidän tienne ei ole enää evolutionsin, vaan revolutionsin. Eikö suomenkieli ole saanut kaikkia luonnollisia oikeuksiaan? Minun lapsuudessani sai-

vat nuoret tytöt ja pojat koivurieskaa, jos he joskus tulivat hollituvasta ja erehtyivät puhumaan „pärkkeleen kieltä“ vanhempien ihmisten läsnäollessa. Nyt puhumme sekä minä että minun tyttäreni sitä. Eikö kansanvaltaisuus ole huimaavilla askelilla edistynyt? Erästä minun isäni virkatoveria senaatissa pidettiin kuriositeettina, siksi että hän teetti pukunsa maalaisräätätilillä. Nyt teetän minäkin kaikki kesäpöksyni tässä pitäjässä.

— Sen ne ovat näköisetkin, ajatteli Tuomas. Mutta hän ei enää uskaltanut lausua ääneensä sitä.

Kielitaistelu olisi ollut jälleen valmis. Salaneuvos, jonka vahvoja puolia oli juuri kultuurihistorialliset pikkujutut, nautti jo mielessään siitä, miten hän niillä vastustajansa perin pohjin muser taisi. Onnettomuudeksi tultiin juuri silloin pyytämään ukko Paavoja ulos. Joku asiamies tahto puhutella häntä.

Salaneuvos oli ukko Paavon mentyä pysähtynyt kartanonpuoleisen ikkunan ääreen, toinen käsi puuskassa, toinen miettiväisesti pöytään rummuttaen. Samalla harhaili hänen katseensa epämääräisenä pitkin laajoja niittuja ja viljavainioita.

— Olisiko siitä tullut suurikin vahinko? kuului hän puoli-ääneen virkahtavan.

— Mistä? kysyi protokollasihteeri.

— Jos hänen heinänsä eilen olisivat kastuneet. Salaneuvoskin tahtoi joskus ymmärtää maataloutta.

— Epäilemättä, selitti protokollasihteeri arvokkaasti. Hyvin suuri vahinko.

— Sen arvoa ei yksinkertaisesti voi määritellä rahassa, väitti Tuomas.

— Hm, sanoi salaneuvos, lakaten rummuttelimesta ja pistäen peukalonsa liivin taskuun. Mitä tarkoitat sinä sillä?

— Tarkoitan Vitikkalan suurta kulttuurimerkitystä, vastasi Tuomas, joka ei vieläkään ollut irtautunut äskeisistä ajatuksistaan. Talo, missä meidän iso-isämme asuu, ei voi olla mikään tavallinen talo, yhtä vähän kuin hän itse on mikään yksityi-

nen mies. Hän on tuhat ja satatuhatta. Jos hän hymyilee, niin se suinkaan ei ole mitään halpaa yksityistä hymyä: se on kansallista hymyä. Jos hän iloitsee, niin se ei koskaan ole sellaista pientä personallista iloa, kuten useimpain muiden kuolevaisten: se on isänmaallista iloa. Jos hän suree, on meillä maansuru. Jos hän suuttuu on koko Suomenniemi Auran rannoilta Ruijan suuhun siveellisesti indigneerattu. Mutta jos hän kulmakarvansa rypistää, jyrisee koko suomalais-ugrilainen olympo, suuret vainajat heräävät haudoistaan ja astuvat hirvittävänä, silmäkantamattomana armeijana Porthanista ja Taneli Jusleniuksesta vihoviimeisten päiviemme pyhiin saakka onnetonta, syyllistä 20-vuosisadan lasta tilille vaatimaan. Zeus-Juppiter ei ollut koskaan niin mahtava mies maailmassaan kuin iso-isä on omassaan. Sentähden, jos hänen heinänsä kastuvat, niin se ei ole mikään tavallinen maataloudellinen tappio, vaan se on kansallinen tappio ja yleissuomalainen onnettomuus.

— Tuomas, varoitti äiti. Poissaolevista ei muuta kuin hyvää.

— Hyväähän minä puhunkin vaan, väitti Tuomas. Eikö Suomen suuri pirtti ole juuri samantapaisista tarvepuista rakennettu? Eikö se ole niistä vastakin rakennettava? Eikö meidän iso-isäämme voida paljon paremmalla syyllä sovittaa ne kauniit sanat, jotka runoilija aikoinaan lausui Elias Lönn-

rotista: „Elias Lönnrot on kuin Suomen kansa, Suomen kansa on kuin Elias Lönnrot.“

— Epäilemättä on hän maamme harvoja merkitseviä itseoppineita, huomautti hiukan kuivakiskoisesti salaneuvos.

Ukko Paavo palasi ja istuntoa jatkettiin. Naiset nousivat kuitenkin pian ja siirtyivät ylärakennukseen. Hetken perästä palasi heistä Anna, itkien, juoksujalkaa, ja huusi hätäytyneenä ovelta:

— Setä kuolee!

Syntyi hirmuinen hälinä. Kaikki kiirehtivät ylärakennukseen.

Vanha presidentti lepäsi henkitoreissaan. Hän oli saanut halvauksen eikä voinut aluksi liikuttaa muuta kuin hiukan vasenta kättään ja vain vaivoin puhuakin. Lähetettiin heti hakemaan kunnanlääkäreä.

Tämä saapui hetken perästä, Vitikkalan parhaan oriin kiidättämänä, mutta ei voinut antaa mitään toiveita. Vanhan presidentin tuntilasi oli auttamattomasti juossut loppuun. Kuolema voi tulla vieraaksi taloon millä hetkellä hyvänsä. Ei ollut sanalla sanoen mitään muuta tekemistä kuin odottaa.

Siitä tuli pitkä ja pimeä ilta kaikille Vitikkalan asukkaille, odotus, jonka mykkää murhemielisyyttä vielä tuulinen taivas ja puutarhan kohisevat koivut lisäsivät. Tuntui jo aivan siltä kuin olisi syksy tehnyt tuloaan, vaikka oltiin vasta keskellä heinäkuuta. Tähän saakka oli tultu ilman tuletta toimeen ja menty levolle valkeassa kesä-yössä. Nyt täytyi

ensimmäisen kerran tänä kesänä sytyttää kynttilät, jotka tuikkivat surullisesti ja kuoloa ennustavasti. Ilma huoneissa oli äkkiä käynyt kummallisen raskaaksi ja ahdistavaksi. Kuljettiin varpaisillaan, puhuttiin kuiskaamalla, kukaan ei muistanut illallista ajatella. Päälle päätteeksi kuului vielä joku koira ulvovan kylällä.

Vitikkalan päivänpaisteinen ja vierasvarainen talo tuntui äkkiarvaamatta siirtyneen ikäänkuin synkkään sydänmaahan. Tiet ja taipaleet olivat pitenneet suunnattomasti, lähimpään naapuriin tuntui olevan peninkulmia ja lähimpään kaupunkiin monen viikon vaellus. He olivat kaikki yht'äkkiä heitetyt yksin, kukin omalle kohisevalle metsäpolulle, jokaisen edessä vaani tuntematon vihollinen eikä kenelläkään ollut muuta turvaa kuin hänen omat avuttomat ajatuksensa. Oli pitennyt myöskin matka ihmisen ja ihmisen välillä, äänet ympärillä tuntuivat tulevan pyörryttävästä etäisyydestä, toisella ei ollut mitään toiselleen sanomista. Ajatus seisahti samoin kuin keskustelukin. Kaikki elämän tavalliset arvot tuntuivat väkivaltaisesti reväistyn juuriltaan.

Vanha presidentti lepäsi enimmänsä osan yötä tainnoksissa. Aamupuolella hän tuli tuntoihinsa, tahtoi tarkan tiedon lääkäriltä, kuinka hänen laitansa oli, ja sen saatuaan hyvästeli kaikki läsnäolijat. Tuomaan käsi viipyi kauan hänen kädessänsä.

— Nuoret miehet, lausui hän tuskin kuuluvasti, muistakaa, mikä mahti nuoruus on. Säilyttäkää uskonne järjen hegemoniaan. Ei ole mitään muuta tietä ihmisille annettu. Olkaa uskollisia omalle kuvallenne.

Anna ja Aline itkivät, Maria Antoinette laski kätensä viihdyttäen kuolevan otsalle. Mutta Tuomas tunki polviensa merkillisesti vavahtavan.

Liian suuren perinnön jätti hänelle vanha presidentti. Hän ei ollut mielestään arvollinen sitä vastaan ottamaan. Hän oli vaan Tuomas-epäilijä. Mitkään korkeat, suuret tähdet eivät olleet tuikkineet hänen nuoruutensa taivaan laella. Hänellä ei ollut koskaan ollut mitään murenemattomia ihanteita. Ne ajatukset, joita hän nuoruudessaan oli ihailut, olivat olleet muiden, taistelu, jonka torvia hän joskus toivoi uudelleen torahtaviksi, oli ollut muiden taistelema. Hän oli perinyt vain vanhan presidentin epäilyksen, mutta ei hänen voitollista varmuuttaan inhimillisen järjen kaikkivaltiaasta ylemmydestä.

Kuitenkin olisi hän tällä hetkellä tahtonut niin kovin mielellään omata jonkun itseään ijaistemman ajatuksen. Mutta hänen täytyi rehellisesti tunnustaa mielessään: hänellä ei ollut yhtään. Millaiseksi oli hänen vastainen elämänsä muodostuva?

Usein oli Tuomas ajatellut kauhistuksella noita tyypillisiä venäläisiä ylioppilaita, jotka nuoruudessaan kaikki olivat konsa idealisteja, konsa altruisteja, konsa pessimistejä, konsa optimisteja, konsa

socialisteja, anarkisteja, kenties nihilistejäkin, mutta joiden useimpain kaikista innostuneista -isteistä, heti kuin he olivat päässeet taatun ja turvallisen virkapöydän taakse, ei jäänyt jällelle muuta kuin yksi pikkuinen kultainen -isti: se, joka seuraa ihmistä kehdosta hautaan, järjestää mukavasti hänen elämänsä, syöttää, juottaa, naittaa ja vaatehtii hänet, varoo hänen henkeänsä, tasoittaa tien hänen edellään, tekee hänet rikkaaksi, rakkaaksi, mahtavaksi ja onnelliseksi, pitää sanalla sanoen parempaa huolta hänestä kuin äiti lapsestaan. Toisin sanoen: egoisti. Niin oli käynyt isän. Niin oli käypä nähtävästi hänenkin, elleivät kaikki merkit aivan pahasti pettäneet.

Eikö hänkin ollut joku vuosi sitten ollut aktiivisti? Eikö hän vieläkin joskus juhlallisempina hetkinään kuvitellut olevansa pessimisti? Se oli arveluttavaa. Vielä muutamia muita yhtä arvokkaita -istejä, ja armas herra Egoisti oli valmis. Hän näki jo hengessä tulevaisuutensa. Se ei kangastanut missään ruusunpunaisessa valaistuksessa.

Mutta mitä oli sitten elämä? Mitä kuolema? Miksi hän eli ja mitä oli hänellä tämän taivaan kannen alla toimittamista?

Ei mitään, ei kerrassaan mitään. Hän ei ollut tarpeellinen missään eikä välttämätön kenellekään. Hänellä ei mielestään ollut mitään paikkaa luomakunnassa. Elämä vaelsi vieraana ja arvoituksentapaisena hänen ohitsensa.

Hän oli geologi, oli filosofian kandidaatti, harrasti ylimalkaisesti aatteen vapautta ja kirjoitteli

joskus joutohetkinään sanomalehtiin. Kaikki tuo, joka kenties olisi riittänyt jonkun toisen elämän täyttämään, oli hänelle vain jotakin näennäistä ja satunnaista. Oikeastaan se ei ollut elämää ollenkaan. Se ei vastannut vähääkään siitä, mitä hän joskus lapsuutensa kultaisina päivinä oli elämältä toivotellut.

Mitä oli elämä? Miksi hän oli syntynyt? Tutkimaanko kivilajeja vai kirjoittamaanko päivä päivältä yhä välttämättömämpänä esiin astuvaa tohtori-väitöstään? Täytyihän elämällä olla joku syvempi ja totisempi tarkoitusperä.

Mutta mikä?

Emmi? Kenties oli elämä juuri siinä livahtanut hänen ohitsensa? Kenties oli juuri siinä kolkuttanut hänen ovelle elämä, se suuri ja salaperäinen, jota hän ikävöi; odottanut, seisonut hetken ja kadonnut jälleen syys-yön pilkkoiseen pimeään?

Mahdotonta. Eihän rakkaus ollut elämä. Se oli vain yksi elämän monia muotoja, mutta ei se itse. Täytyi olla jotakin muuta noiden muotojen takana, jotakin, joka ne aateloisi, kirkastaisi, kohottaisi maaperästä ja saisi ne kauniina kuvasarjana uneksivan sielun edessä sädehtimään.

Iloa? Ei riittänyt. Rakkautta? Ei riittänyt. Työtä, terveyttä? Ei riittänyt. Tulevaisuuden toiveita? Ei riittänyt. Niitä kaikkia hänellä oli eikä hän kuitenkaan tuntenut itseään onnelliseksi.

Mitä vaati hän sitten oikeastaan elämältä? Hän oli itsekin sitä usein ihmetellen kysellyt itseltään.

Joku toinen oli hänen sijassaan ollut jo koko miekoinen mielestään. Kenties vaati hän liikoja elämältä? Kenties hän oli juuri yksi noita kurjia kiittämättömiä, jotka niin kauan kiusaavat elämän salaperäisiä valtoja, kunnes nämä suuttuvat, tempaavat vaskiset vasamansa ja rankaisevat? Oliko muilla sen enempää? Kenties ei elämällä ylipäänsä ollutkaan mitään tarkoitusta.

Joskus hänen oli onnistunut itsensä tähänkin toivottomaan mielialaan tuudittamaan. Täytyi tyytyä siihen, mitä oli. Elämällä ei ollutkaan mitään sen enempää annettavaa.

Mutta silloin menetti nykyisyys vastä kaiken viehätyksensä. Ihmiset kävivät niin surkean pieniksi hänen ympärillään, hän itse kutistui aivan kääpiöksi. Jäi jällele parhaimmistakin asioista vain pivo multaa ja kasa kalisevia luurankoja. Silloin ei elämä todellakaan maksanut vaivaa elää. Jos se yleensä jotenkin oli siedettävissä, oli se juuri tuon ainaisen ikävöimisen ja jäytävän levottomuuden perustalla. Elämässä täytyi olla jotakin muuta. Elämän täytyi antaa hänelle jotakin muuta. Hänellä oli oikeus vaatia sitä.

Mistä hän oli tuon oikeutensa ottanut, sitä hän ei tiennyt tarkkaan itsekään. Mutta hän tunsu, että se oli hänellä, se oli syntynyt hänen kerallaan eikä hän ollut velvollinen siitä kenellekään tiliä tekemään. Se oli hänen suuri, suvereeni, oma oikeutensa, niin totta kuin hänen nimensä oli Tuomas Vitikka.

Mutta mikä oli sitten tuo muu? Mikä oli se, jota hän vaati, odotti, toivoi ja ikävöi?

Kun hän joskus oikein syvälle sydämensä kammioiden meni, täytyi hänen tunnustaa itselleen, että elämä kerran oli kangastanut hänelle taisteluna. Taisteluna jonkun suuren, hyvin suuren asian puolesta, jotakin suurta, mieluummin ylivoimaista viholista vastaan. Sen asian tuli olla niin suuren, että tarvittaessa voi uhrata kaiken muun sen alttarille, seisoa yksin, sotia ja kaatuakin, jos niin tarvittiin. Voitto ei ollut niin välttämätön. Taistelun täytyi riittää sellaisenaan.

Mutta eikö sitten koko suuressa, avarassa maailmassa ollut mitään, jonka edestä kannatti panna kaikki alttiiksi?

Arvattavasti oli. Hänen ei vaan ollut tähän päivään saakka onnistunut löytää sitä. Mahdollisesti hänen olisi onnistunutkin, ellei häntä olisi estänyt siitä eräs toinen käsitys, joka hänellä oli siitä suuresta, tavattomasta taisteltavastaan. Sen täytyi olla nimittäin samalla sellaisen, ettei kukaan toinen voinut tehdä sitä hänen sijastaan. Täytyi löytää joku sellainen piste elämästä, jossa juuri hän oli ehdottomasti välttämätön, sellainen asia, joka ei tullut toimeen ilman häntä, teko, joka jäi ijäksi täytty-mättä, ellei juuri hän, Tuomas Vitikka, sitä tehnyt. Täytyi olla olemassa joku sellainen elämän vuorisola Tuomas-epäilijällekin, jossa juuri hänen tuli seisoa eikä kenenkään muun, jonkun puolesta, joka oli solan tällä puolen, jotakin vastaan, joka oli

solan tuolla puolen. Hänen täytyi vaikka vaan yhden ainoan silmänräpäyksen ajan tuntea itsensä ehdottoman välttämättömäksi osaksi maailman kaikkeudesta.

Silloin vasta sai elämä jonkun tarkoituksen. Vain sellainen välähtävä, huikaiseva juhlahetki voi hänen mielestään aateloida kaikki nuo olevaisuuden vaihtuvat, mutta kuitenkin harmaat ja yksitoikkoiset sarjat.

Hän oli odottanut pojasta pitäen tuota hetkeä. Oli kokenut parhaansa mukaan etsiäkin. Mutta hänellä oli aina ollut ikäänkuin salainen aavistus siitä, ettei suurin tullut etsimällä. Itsestään oli se saapuva niinkuin yö ja päivä ja myrskytuuli tulee.

Mutta koittaisiko hänelle koskaan sellainen hetki? Olisiko hänen silmiään milloinkaan huikaiseva suuren taistelun sähkötuli? —

Kuoleman kamppaus alkoi. Se päättyi vasta kuin päivä päätänsä kohotti ja lähetti tyynet, kirkaat, vääjäämättömät säteensä kuolevan jumalankiel-täjän kammioon.

Vanha presidentti lepäsi valkeana vuoteellaan. Kukaan ei ollut tähän saakka tullut pappia ajatelleeksi. Nyt arveli kuitenkin kunnallisneuvos, että vainaja kenties sittenkin olisi tahtonut katua syntinsä ja tehdä sovinnon kristillisen kirkon kanssa.

— Hiljaa, sanoi lääkäri. Hän elää vielä.

Hänen silmänsä aukenivat todellakin vielä ker-ran. Hänen huulensa liikkuivat ja hän näytti tah-

tovan sanoa jotakin. Maria Antoinette kumartui hänen vuoteensa yli kuullakseen.

— Mitä hän sanoo?

Maria Antoinette kohosi kalpeana. Mutta hänen mustat silmänsä näyttivät kahta suuremmilta, kun hän tyynesti kertasi vanhan presidentin viimeiset sanat, jotka tulivat kuin tervehdys Tuonen virran tuolta puolen:

— Hän sanoo: *écrasez l'infâme!*

Jälleen oli lähes vuosi vierähtänyt.

Vanhan presidentin kuolema oli tehnyt syvän vaikutuksen Tuomaasen. Hän oli käynyt entistä totisemmaksi ja mietiskelevämmäksi. Samalla oli hän päättänyt toden teolla astua taisteluun niiden vapaamielisten aatteiden puolesta, joita hän tunsikin kannattavansa, vaikka mielestään toistaiseksi liian ylimalkaisesti.

Syksyllä pääkaupunkiin palattuaan hän oli ruvennut käymään ahkerasti julkisissa kokouksissa, vieläpä joskus esiintymäänkin siellä. Hänen lausuntonsa olivat aina lyhviä, ytimekkäitä ja hirmuisen radikaaleja. Samalla hän oli ruvennut kirjoittelemaan aatteellisia artikkeleita nuorsuomalaisiin äänenkannattajiin. Tosin olivat nekin sitä laatua, että vapaamielisinkin toimitus pyyhki puolet pois niistä, mutta toinenkin puoli, joka hänellä välistä oli onni nähdä painettuna, oli jo omiaan herättämään kaikkien kansalaisten syvää ja oikeutettua suuttumusta.

Varsinkin eräs hänen vaatimattomista kyhäyksistään oli tullut yleisen mielipiteen puolelta an-

karasti ja monipuolisesti ristiinnaulituksi. Sen nimi oli „Kansallinen valhe“ eikä se käsitellyt ainoastaan kirkollisia kysymyksiä, vaan hyökkäsi häikäilemättä koko sen isänmaallisen ihanteellisuuden ja pateettisen patriarkalisuuden kimppuun, joka meillä niin mielellään viihtyi vierekkäin tekopyhän poliittisen moraalin ja vanhuuttaan mädäntyneitten maailmankatsomusten kanssa. Hän oli siinä m. m. tullut lausuneeksi eräitä varomattomia sanoja viimeisen, kansallisen herätyksen vuosisadan suurista isänmaallisista merkkimiehistä ynnä heidän muistonsa mielettömästä kunnioittamisesta, jota hän oli verrannut pakanakansojen fetishi-uskontoihin ja vainajainpalvelukseen; vieläpä hän oli ilmi tuonut eräitä kerettiläisiä epäilyksiä itse kansallisuus-aatteenkin yksin-oikeasta autuudesta, väittäen, ettei mikään voinut olla nuorelle kansalle niin turmiollista kuin menneen sukupolven palsamoitujen käsityskantojen liiallinen pyhänä-pitäminen. Kun hän lisäksi oli ohimennen loukannut perustuslaillisia, puhunut pahaa sosialismista, epäillyt oikeuden ja totuuden lopullista voittoa eikä osoittanut mitään suurempaa pieteettiä edes n. s. korkeampaa maailmanjärjestyksestä kohtaan, hänen oli todellakin onnistunut päästä siihen loistavaan, vaikka tosin tuiki ansaitsemattomaan tulokseen, että hän oli saanut rökkiinsä kaikkien puolueiden äänenkannattajilta. Perustuslaillinen sanomalehdistö oli aivan lyhyesti esittänyt hänet yleisölleen varoittavana esimerkkinä siitä harhaanmenneestä, intelligentistä anarkismista,

jolta ei puuttunut muuta kuin pommeja ja dynamiitteja — jos niitäkään enää puuttui — käydäkseen suorastaan yhteiskunnalle vaaralliseksi ilmiöksi. Kansalliskiihkoinen sanomalehdistö taas merkitsi hänet laajasti ja perinpohjaisesti kerrassaan kelvottomaksi mätämunaksi, joka oli mitä pikimmin Suomen kansan yhteisestä henkisestä pesuudesta poistettava. Sosialidemokraattiset julkisen sanan palvelijat olivat ylipäänsä tyytyneet vain parilla objektiivisella sanalla hänen neronnäytettään mainitsemaan, tosin otsakkeella „uusbobrikoffilaisuutta“.

Tuomas voi todellakin olla ylpeä aikaansaamastaan vaikutuksesta. Mutta siitä oli tullut ikäviä seurauksia hänen jurnalistiselle toiminnalleen. Hänen oman vapaamielisen äänenkannattajansa toimitussihteeri oli saanut kovan käskyn olla vast'edesmitään painattamatta tältä liian voimalliselta avustajalta, ainakaan ei ilman päätoimittajan tarkkaa ja murhaavaa läpilukemista. Kysymyksessä oleva kirjoitus lieneekin päässyt aivan vahingossa arvokkaan valtiollisen lehden palstoille livahtamaan.

Asia oli sitä arveluttavampi, kun Suomen pääkaupunki juuri valmistui viettämään erään suuren suomalaisuuden esitaistelijan muistojuhlaa, joka kerran pitkästä kotvasta jälleen oli aiottu kaikkien puolueiden väliseksi. Tuomaan epäuskoinen ajatusmeininki oli tipahtanut hyvin sopimattomasti keskelle innostuneita juhlakiireitä, herättäen sentähden tavallista myrskyisempää mieltenkuohua etenkin erään kansalliskiihkoisen ylioppilasryhmän kes-

kuudessa, jonka henkinen johtaja maisteri Aavasaksa oli. Huhuiltiinpa vielä näissä piireissä hankittavan jotakin pientä virkistävää mielenosotusta asianomaisen artikkelikyhääjän priikkaamiseksi sekä yleisön oikeutetun suuttumuksen kouraantuntuvaksi tyydyttämiseksi.

Tuomas ei näistä huhuista tiennyt toistaiseksi mitään. Hän asui vanhempiensa luona, joilla oli tilava, hauska huoneisto Annankadulla, vanhan kirkkopuiston läheisyydessä, eli enimmäkseen kotonaan, kävi harvoin kapakassa eikä tavannut viikkomääriin ketään saman-ikäisiä tuttaviaan, joita hänellä ei yleensä paljon ollutkaan ja joiden seuraan hänen varhaisvanha luonteensa tekikin hänet vähemmän soveliaaksi. Ainoa paikka, missä hän kävi, oli salaneuvoksen itseensä sulkeutunut perhe, laski leikkiä Alinen kanssa ja antoi hyväntahtoisia neuvoja nyttemmin lääketieteelliselle alalle antautuneen Annan ensimmäisiin tutkintolukuihin nähden. Joskus tapasi hän myöskin professori Meyeriä, joka tällä kertaa oli rakkautensa tuhansien järvien maahan ulottanut niin pitkälle, että oli jäänyt tänne talveksikin. Huhuiltiin myöskin veitikkamaisen Annan siihen osaltaan vaikuttaneen.

Kotona oli Tuomaalla pieni rauhallinen huone pihanpuolella. Aamupäivillä työskenteli hän kuitenkin mieluummin isänsä valoisassa, suuressa kulmahuoneessa, jonka akkunat olivat kadulle päin ja jossa kaikki oli aina niin täsmällisessä ja mallikelpoisessa järjestyksessä. Ei paperossin pätkiä tuhka-kupeissa, ei tomuhiukkaakaan permannolla. Kir-

joituspöydän verka oli niinkuin miellyttävä, viheriöitsevä nurminiittu, moitteeton ja nuhteeton, mustetolppo oli aina juuri parhaiksi täytetty ja teräskynät sujuvimmilleen kirjoitetut. Keinutuoli ei natisut, pehmeät matot estivät askeleet kuulumasta, uuni uhosi aina tasaista, kuivaa lämpöään, jonka vertaista oli mahdoton parhailakaan puilla saada muihin huoneisiin, ja lempeä, lauhavieterinen leposohva näytti ikäänkuin kutsuvan elämän väsynyttä matkamiestä lyhyen unihetken ottamiseen. Ainoa, mikä hiukan häiritsi yleistä sopusointua, oli vanha, rapistunut kirjahylly uuninkulmassa, mutta siinä olivatkin vaan ne kirjat, joita protokollasihteeri ei tarvinnut enää. Hänen tärkeämpi lakitieteellinen ja kansantaloudellinen käsikirjastonsa sitävastoin sijaitsi peräseinän kunniapaikalla, suuressa kiiltävässä lasikaapissa, kaikki koviin ja käytännöllisiin kansiin sidottuina.

Oli aurinkoinen kevätpäivä. Protokollasihteeri oli juuri saapunut virastostaan. Hän oli tänään hiukan hermostuneella tuulella, hän ei ollut ehtinyt kävellä tavallista puoltatuntiaan Pohjois-Puistokadulla eikä sanonut joutavansa edes päivällisen jälkeen jäädä kodin armaasen ja mieltätyynnyttävään valkamaan. Poliittisen puoluetistelun laineet kävivät korkealla ja hänen asemassaan olevaa valtiomiestä kaivattiin kaikissa yhteiskuntaa-säilyttävien, perustuslaillisten kansalaisten pitämässä neuvotteluissa. Varsinkin viime aikoina oli hän ollut niillä usein aamupuoleen yötä väsytetty.

Päivällinen täytyi syödä sopimattoman hätäisesti. Lautaiset kalisivat, veitset ja kahvelit kilisivät ärsyttävästi, liemi oli ahmittava liian kuumana, paisti ilman tyyntä ja tarpeellista pureksimista. Protokollasihteeri oli hyvin tyytymätön.

Siinä sivussa otti hän myöskin Tuomaan syntipukikseen.

— Sinä teit sängen huonon palveluksen meille, lausui hän, tuolla poikamaisella artikkelillasi. Annoit hyvän asean kansalliskiihkoisille. Sitäpaitsi suututit sinä vapaamieliset papit. Vapaamieliset papit ovat meidän parhaat liittolaisemme.

Tuomas sanoi antavansa palttua vapaamielisille papeille. Hänelle oli ollut pääasia kirjoittaa juuri niinkuin hän ajatteli.

— Hjah, hymyili protokollasihteeri happamesti. Juuri siten voidaan pilata parhaatkin asiat. Minä en tahdo ollenkaan väittää, ettet sinä olisi monessa suhteessa ollut oikeassa. Mutta se ei vielä todista, että olisi ollut viisasta sanoa sitä, ja juuri nyt sanoa sitä.

Tuomas vastasi antavansa palttua myöskin viisaudelle. Hän ei ollut etsinyt mitään omaa etuaan; puolueiden etu ei taas häntä liikuttanut. Kaikki, mitä hän oli sanonut, oli totta. Totuus ei pala tulesakaan. Hänelle oli ollut ensi sijassa tärkeätä merkitä oma mielipiteensä. Tuliko hänen artikkelistaan olemaan mitään vastaavaa hyötyä, se oli hänelle tuiki toisarvoinen kysymys.

— Siitä on ollut sulaa vahinkoa, vakuutti protokollasihteeri. Otaksutaan, että kaikki siinä olisi ollut totta. Mutta totuus on asia, jota ei sovi antaa kansalle noin vaan kokonaan ja summakaupalla. Se on päinvastoin anniskeltava varovasti ja vähittäin. Totuus on niinkuin tuli, joka on hyvä renki, mutta huono isäntä. Sitä on varsinkin valtiollisella alalla käytettävä kaikella mahdollisella mielenmaltilla, muuten tekee se tulipalon, voipa vielä polttaa roviolla oman julistajansa, kuten sen pahempi usein on maailmanhistoriassa tapahtunut.

Hän jatkoi vielä jonkun aikaa tilapäistä, ärtynyttä esitystään totuuden turmiollisesta vaikutuksesta. Tuomas ei enää viitsinyt vastata mitään. Hän tunsu kyllin isänsä käytännöllispoliittiset mielipiteet, jotka eivät suinkaan olleet ainoastaan arvoisan protokollasihteerin, vaan kaikkien puolueiden ja kaikkien todella valtiollisesti kypsyttyneiden kansalaisten yhteis-omaisuutta.

Äiti ei puuttunut puheeseen. Hän istui, kuten tavallisesti, mykkänä ja murheellisena, ja kun Tuomas jonkun kerran katsahti häneen, loi hän silmänsä vaivattuna alas. Tuomas ymmärsi hänet täydellisesti. Maria Antoinette ei ollut mikään miehensä käytännöllisen valtio-opin innostunut ihailija.

Päinvastoin inhosi hän politiikkaa, piti itsensä kokonaan ulkopuolella sitä ja olisi mielellään suonut miehensäkin sitä vähemmin harrastavan. Hänessä oli pisara vanhan presidentin verta, hänkin oli kokonaan vieras tämän ajan ihanteille. Aina

kun Tuomas tuli tuota muistaneeksi, hiljenivät hänessä kaikki ilkamoivat ajatukset, taittuivat kaikki kapinalliset peitsenkärjet, ja hänen sydämeensä hiipi synkkä, sanomaton alakuloisuus.

Suuri, surullinen Maria Antoinette! Hän oli kyllä saanut osansa hänkin kaikesta siitä, mikä maailmassa oli pientä, halpaa, typerää, mätää ja hirvittävää. Mutta hän oli aina astunut sen läpi niinkuin kuningatar, nimensä mukaan, neulanpistoista piittaamatta, loukkauksista välittämättä, vastaten pienuuteen ylenkatseella ja karkeuteen jäätävällä äänettömyydellä. Kukaan ei ollut koskaan nähnyt hänen kyyneleitään ja pettymyksiään. Hän oli painanut surut sydämeensä, kohdannut pää pystyssä maailmaa eikä vähimmän omia ylpeitä sukulaisiaan, joihin hänen välinsä aina oli ollut viileä, mutta täsmällinen. Vasten vanhempiensa tahtoa hän oli mennyt miehelään, silloin kuin protokollasihteeri Antti Vitikka vielä oli valtiollisesti aivan vähäpätöinen mies, pienen maaseutulehden päätoimittaja. Mutta Maria Antoinette ei ollut katsonut yhteiskunnalliseen arvoon, vaan sydämeen.

Sekin oli nimittäin protokollasihteerillä siihen aikaan ollut, vieläpä sangen suuri ja suitsuava. Hän oli juuri silloin palannut ulkomailta, jonne ukko Paavo oli hänet parin turhaan menneen ylioppilasvuoden jälestä lähettänyt tutustumaan nykyaikaisen suurviljelyksen uusimpiin edistys-askeliin. Mutta sen sijaan, että hän olisi harjoittanut uutte-ria opinnoita Tanskan ja Saksan maanviljelyskou-

luissa, kuten tarkoitus oli, hän olikin ukon tietämättä livahtanut Pariisiin, jossa hän oli tavannut parven pohjoismaalaisia kirjailijoita ja taiteilijoita, joukossa joku suomalainenkin. Heiltä hän oli saanut helposti, ikäänkuin lahjaksi, kasan uusia innostuneita ajatuksia ja palannut vuoden perästä kotimaahansa kokonaan muuttuneena muodoltaan ja vaateparreltaan, vielä enemmän sielulliselta sisällykseltään, isä-ukkonsa sangen epäröiväksi ihas-tukseksi. Hän oli nyt katsonut itseään maamme henkisen eturinnan mieheksi, joka hän jossakin määrin epäilemättä olikin, päättänyt heti ryhtyä julkisuudessa ajamaan uusia vapaamielisiä ja taiteellis-demokraattisia mielipiteitään, ja kun ei siihen pääkaupungissa tilaisuutta ollut, siirtynyt maaseudulle ja asettanut jalkansa oman pöydän alle. Ukko Paavo oli nimittäin heti antanut hänen tietää, että hän katsoi pojakseen vain sen, joka seurasi järkähtämättä kansallismielisen puolueen ohjelmaa eikä ruvennut omin päin poikamaisia poliittisia kannujaan valamaan.

Isän ja pojan suhde oli ollut siihen aikaan sangen kärjistynyt, jokseenkin suotta muuten, sillä mitään niin aivan totta ei silloinen vapaamielinen ylioppilas Antti Vitikka ollut valtiollisella ja yhteiskunnallisella vastustushalullaan tarkoittanut. Taikka kenties hän oli alun pitäen tarkoittanut, mutta kun hän kohta sen jälkeen oli tavannut Maria Antoinette Videniuksen sekä häneen silmittömästi rakastunut, hän oli samalla huomannut itsellään olevan

kaunokirjallisia taipumuksia. Hän olikin toimittanut painosta jonkun realistisen novellikokoelman, joka ei suinkaan ollut ukko Paavo miellyttänyt, mutta kuitenkin justeerannut jotakuinkin hänen jyrkkiä epäilyksiään Antin valtiollisesta vaarallisuudesta. Toisellakin tapaa oli rakkaus muuttanut Antin henkistä profiilia. Hän oli heti kihloihin mentyään huomannut kaipaavansa vankkaa taloudellista pohjaa elämälleen, ruvennut kiltisti lukemaan ja suorittanutkin niinkuin mies lakitieteellisen tutkintonsa. Tämä todellisen tarmon näyte oli ollut tietysti vielä enemmän kuin realistinen novellikokoelma omiaan ukko Paavon synkistynyttä sydänalaa helpoittamaan. Hän oli hankkinut pojalleen seisovan lainan, antanut lisäksi omastaan, perustanut hänelle sievän kodin pääkaupunkiin ja toimittanut omilla mahtavilla suosituksillaan hänelle heti vaatimattoman viran Tie- ja Vesi-ylihallituksessa.

Näin oli Antista äkkiä tullut isiltäperityn yhteiskunnan jäsen ja kunnan kansalainen. Hän huomasi eräänä kauniina aamuna ylös noustessaan omaavansa vaimon, viran, kodin, aseman ja koko joukon hyviä ja uskollisia kylänmiehiä. Hän oli saanut kaiken tämän yhtä helposti ja ilman suurempaa itsenäistä ponnistusta kuin länsimaiset mielipiteensäkin. Hän tosin kannatti vielä jonkun verran entisiä kapinallisia pyyteitään, mutta enemmän kirjallisessa kuin valtiollisessa suhteessa, liittyipä vielä Nuoreen Suomalaiseen Klubiinkin, joka juuri oli pääkaupunkiin perustettu, ja oli harras sekä aina

mielellään nähty kävijä sen kokouksissa. Mutta hän oli nyt jo koko lailla muovailut ulkomailta hankittua maailmankatsomustaan ja kuului jo kaikissa yhteiskunnallisissa asioissa pikemmin klubin oikeaan kuin vasempaan sivustaan. Epäilemättä oli juuri se seikka osaltaan vaikuttanut siihen, että hänen nimeään myöskin muiden puolueiden keskuudessa alettiin mainita yhä kasvavalla kunnioituksella.

Nyt nosti äiti silmänsä jälleen pöytäliinasta ja loi poikaansa tumman katseen pitkien silmäripsiensä lomitse. Tuomaasta oli aivan kuin olisi kaksi mustaa joutsenta lentänyt hänen ylitsensä.

Mutta protokollasihteeri nousi lähteäkseen. Hän katsoi kelloaan ja huomasi, ettei hänellä ollut aikaa jäädä juomaan edes tavallista kahvikuppiaan päivällisen päälle. Hän oli, kuten sanottu, hyvin tyytymätön.

Äiti ja Tuomas jäivät yksin. Kumpikaan heistä ei pitkään aikaan puhunut mitään.

Tuomas oli aina ollut tavattomasti kiintynyt äitiinsä eikä vähimmän sen jälkeen kuin hän oli ruvennut hämärästi aavistamaan tämän traagillista rakkaustarinaa. Nyt tiesi hän liiankin hyvin, miksi äidin silmä oli niin suuri ja surullinen. Mies, jolle hän oli vaimoksi mennyt, ei ollut vastannut Maria Antoinetten alkuperäistä, korkeata ihannekuvaa. Antti Vitikka oli tosin nuorena ollut hyvä mies, hieno mies, mielialojen mies, vieläpä suurten suunnitelmienkin mies, mutta hänessä ei ollut koskaan

ollut sitä ajatusten ankaruutta, sitä vakaumuksen vaskivuorta, jota Maria Antoinette oli hänessä kerran uneksinut. Hänessä ei ollut terästä. Vuosi vuodelta oli protokollasihteerin, ei alkuaankaan niin aivan syvä, personallisuus käynyt yhä kuluneemmaksi ja pintapuolisemmaksi. Vuosi vuodelta oli Maria Antoinette saanut nuoruuden unelmiensa kallisarvoista kuvaa pienentää, ilman että hänellä vielääkään oli mitään toiveita saada säilymään se edes sellaisena kuin se nyt oli. Se oli ensin ollut aivan ylenluonnollisen suuri, mahtuen tuskin koko maailmaan, ainoastaan suureen ja rakastavaan nais-sydämeen. Pian oli oma pieni isänmaakin käynyt sille jo aivan liian laajaksi. Nyt täytti se enää vain vaivoin edes sen vaatimattoman paikan, minkä ahdas puolue-elämä ja hengetön virkakoneisto jätti keskinkertaisilla järjen lahjoilla varustetun lainoppineen käytettäväksi. Se oli nyttemmin aivan jokapäiväinen muotokuva luonnollisessa koossa, jonka huoleti voi ripustaa minkä arkikodin seinälle tahansa, ilman että se siinä oli omiaan mitään suurempaa huomiota herättämään. Sen entisistä suuruuden ajoista ei muistuttanut enää muu kuin tyhjä sija Maria Antoinetten sydämessä sekä sen puitteiden kulunut kultamaali, joka uhkasi yhä enemmän kulua, samoin kuin ihannekuva itse yhä suppeampiin suhteisiin pienentyä. Varmaan oli se kerran aivan taskukokoon kutistuva.

Sellainen oli Tuomaan äidin äänetön murhe-

tarina. Mutta juuri se oli kutonut monet salaiset ja lujat langat heidän välilleen.

Pojastaan oli Maria Antoinette usein toivonut kaikkea sitä, mitä hänen miehensä oli luvannut, mutta ei pitänyt. Oli uneksinut hänelle sitä hengen aateluutta, sitä luonteen lujuuutta ja sitä ylhäistä, koskematonta yksilöllisyyttä, joka olisi lainsäätävä omalle sydämelleen, tekojensa herra ja herra omien heikkojen ajatuksiensa, ei tinkisi elämän taistelussa, seisoi siinä, missä hänen paikkansa oli, sellaisena kuin jumala oli hänet luonut, taittuvana, ei taipuvana. Hän oli ilokseen nähnytkin Tuomaan nopeata ja itsenäistä kehittymistä. Hän ei toivonut pojastaan mitään suurta merkkimiestä tieteen, taiteen tai yhteiskunnallisen elämän aloilla. Eipä edes siveyden sankaria tarvinnut hänestä tulla. Äidille oli riittävä vain se tieto, että hänen poikansa oli kaikissa elämän kohtaloissa oleva uskollinen itselleen.

Noin oli Maria Antoinette usein parhaina hetkinään toivotellut. Mutta viime aikoina hän oli ruvennut horjumaan. Kenties hän sittenkin oli väärässä vaatiessaan itseltään ja muilta niin rajatonta yksilöllisyyden pyhänä-pitämistä? Kenties oli hänen käytännöllispoliittinen miehensä sittenkin oikeassa? Kenties oli elämä sellainen, että sitä vastaan oli myöskin halvoilla, typerillä ja pikkumaisilla keinoilla taisteltava? Kenties ei sittenkään ollut korkeinta olla ylevämpi kuin elämä? Kenties hän oli erehtynyt? Kenties oli taivuttava,

tingittävä, myönnyttävä ja mukauduttava? Kenties oli totuus sellainen suuri kultaraha, joka ei sopinut jokapäiväisen elämän kaikkiin pikkutarpeisiin? Kenties saisi hänen poikansa kerran kalliisti maksaa sen, että hän katsoi asiakseen sitä joka paikkaan tyrkytellä?

Toistaiseksi hän oli kuitenkin vielä aina voittanut epäilyksensä. Tietysti hän oli oikeassa, tietysti oli myöskin Tuomas oikealla tolalla. Mutta Maria Antoinette tunsu jo liian paljon elämää. Hän tiesi, mitä merkitsi vuosikymmenien kuluessa edes koettaa olla itselleen uskollinen.

— Äiti, sanoi Tuomas äkkiä. Mitä sinä ajattelet?

— Sinua.

— Älä viitsi, äiti. Se ei todellakaan kannata sen enempää ajattelemista.

— Mikä ei kannata?

— Tuo sanomalehti-artikkeli. Eikä muukaan. Se on nyt kerran sellaista kuin se on.

— Millaista?

— Typerää.

— Kuitenkin olet sinä lähtenyt taisteluun sitä vastaan?

— Minä en tee sitä enää koskaan. Siinä tulee pian itse typeräksi.

Tuomaan sanoista puhui syvä katkeruus. Hän ei ollut vielä voinut oikein antaa anteeksi isälleen, että tämäkin oli häntä niin arkipäiväisillä neuvoilla opastanut.

Mutta Maria Antoinette hengähti helpotuksesta. Täten oli hänen poikansa säästyvä monesta kovasta koettelemuksesta. Näin oli häneltä itseltään myöskin säästyvä vaikea vaali, oliko hän vai hänen miehensä lopullisesti elämään nähden oikeassa.

Heti päivällisen jälkeen tuli harvinainen vieras, nimittäin maisteri Aavasaksa. Hän tahtoi tavata Tuomasta eräässä hyvin tärkeässä asiassa.

Hänet ohjattiin Tuomaan kamariin.

Tuomas ei ollut pitkään aikaan nähnyt häntä. Hän tarkasteli sentähden tavallista suuremmalla mielenkiinnolla muinaista kilpailijaansa Emmin suosista. Mitä henkistä elämää hän eli? Miten oli Emmin rakkaus häneen vaikuttanut? Tuomas tiesi, että maisteri Aavasaksa ei runoillut enää. Mutta kenties oli hänessä sen sijaan joku toinen syvä ja kaunis lähde läikähtänyt.

Sitä oli kuitenkin hyvin vaikea havaita näin päälle päin. Maisteri Aavasaksa ei ollut muuttunut ensinkään ulkomuodoltaan. Mahdollisesti hän oli saanut hiukan enemmän ryhtiä, käytti leveämpiä liikkeitä ja puhui äänekkäämmin. Muuten hän oli sama pyöreänaamainen, pystynokkainen idealisti kuin ennenkin, parta huonosti ajettu ja sininen raittiusnauha napinlävessä.

Sisällisesti näytti hän kadottaneen jokaisen jäljen entisestä huumoristaan. Tuomaan edessä seisoi nyt

tuiki totinen ja vakavanha mies, ilman mitään syrjähyppyjä, pyhän aatteen ritari pelvoton ja moitteeton.

Hänellä ei ollut aikaa istahtaa. Hän oli tottunut olemaan liikkuvalla jalalla ja hän tahtoi kaikessa kiireessä, palttoo päällä ja kalossit jalassa, asiansa selvittää.

— Mieliä on sellainen, sanoi hän, minun edustamissani kansallismielisissä ylioppilaspireissä, että jos sinä tulet tuohon juhlaan ylihuomenna, voit sinä hyvin helposti joutua ulos ajetuksi.

Tuomas nauroi.

— Vanhan ystävytemme nimessä, lausui maisteri Aavasaksa värähtävällä äänellä, pyydän minä sinua olemaan siihen juhlatilaisuuteen saapumatta. Sinä et tunne situatsionia. Mielet ovat kaikkialla kovin kiihtyneet. Sitäpaitsi tiedät sinä, että meidän pojat ovat jo vanhastaan tottuneet viheltämään.

— Kyllä, hymyili Tuomas. Savikukko on usein kiekunut suurta herätys-osaa Suomen aamukoitossa. Mutta lintu lentää ja laulaa, vaikka sillä enää ei ole päätä eikä kaulaa.

— Älä naura! Ei tarvita muuta kuin merkki ja skandaali on valmis. Ellet tahdo siis antautua sen alaiseksi . . .

— Niin, sanoi Tuomas, mitäs sinä siinä tapauksessa tekisit?

Maisteri Aavasaksa viivytteli vastausta.

— Periaatteessa, lausui hän vihdoin välttämättä vanhan toverinsa silmäystä, minä en ole mikään väkivaltaisten mielenosotusten ystävä. Mutta käy-

tännössä voivat ne toisinaan olla hyvinkin paikallaan.

— Niinkö? hymyili Tuomas. Mutta sehän on jesuiittamoraalia. Minä olen pitänyt sinua tähän saakka järkähtämättömänä aatteen miehenä, joka olisit valmis kaikessa seuraamaan vakaumustasi. Siksi, vaikka en voi hyväksyäkään mielipiteitäsi, jotka minusta ovat naurettavat, minä en ole koskaan tahtonut kieltää sinulta mieskohtaista kunnioitustani. Nyt sitä vastoin . . .

Maisteri Aavasaksa puri huuliaan.

— Sinun kysymyksessä oleva kirjoituksesi, sanoi hän, oli todellakin sitä laatua, että se teki lopun myöskin minun mieskohtaisesta kunnioituksestani. Ilmoitan siis, että minä rauhallisista periaatteistani huolimatta en tule pikkusormellani estämään puoluetovereitani. Mahdollisesti tulen minä päinvastoin heitä tuohon tekoon yllyttämään.

Tuomas myönsi, että tämä oli terve näkökanta. Häväistys ei tulisi olemaan hänen, vaan maisteri Aavasaksan sekä tämän puoluetoverien. Hänen mielestään voisi heidän keskustelunsa nyt päättyä, samoin kuin heidän tuttavuutensakin. Kaikissa tapauksissa tahtoi hän ilmoittaa juhlaan saapuvansa.

Maisteri Aavasaksa seisoi vielä hetken aikaa äänetönnä.

— No niin, lausui hän sitten hiukan epävarmasti helähtävällä äänenpainolla. Tee kuin tahdot. Minä olen vaan tahtonut sinua varoittaa.

Hän ojensi kätensä jäähyväisiksi. Tuomas ei ollut sitä huomaavinaan, meni ikkunan luokse ja avasi ilmareiän ikäänkuin hän olisi tahtonut tuulettaa ulos entisen ystävänsä. Sitten meni hän ovelle ja avasi senkin.

Silloin ymmärsi maisteri Aavasaksa. Hän pyörähti ylpeästi kantapäillään ja osasi opastamatta eteiseen. Mutta hänen silmänsä olivat tavallista soikeammat ja hänen suupielensä olivat omituiseen irvistykseseen vääristyneet, kun hän ovella pysähtyi, kohotti kätensä teatterimaisesti ja lausui juhlapuhujan päätöksellä:

— Minä annan sinulle anteeksi, sillä sinä et tiedä, mitä sinä teet.

Tuomas nauroi täyttä kurkkuaan. Mutta sitten tuli hän heti hyvin totiseksi. Hän sulki oven, mutta ilma kamarissa tuntui hänestä raskaalta ja ahdistavalta. Hän sytytti paperossin, otti jonkun kirjan käteensä ja päätti siirtyä isän huoneeseen.

Ei ollut parempi olla täälläkään. Laipio näytti ikäänkuin laskeutuneen, seinät siirtyneen lähemmäksi toisiaan. Hänen täytyi avata ikkuna täälläkin eikä hän sittenkään saanut mielestään kyllin raitista ilmaa keuhkoihinsa. Hetkisen käveli hän hermostuneena edes takaisin, pysähtyi, teki pari voimisteluliikettä ja istahti vihdoin kirja kädessä uuninkulmaan miettimään.

Siinä isän kirjahyllyn vieressä oli vanhastaan ollut Tuomaan lempipaikka. Hän oli siinä saanut ensimmäisen euroalaisen sivistyksensä, samoin kuin

hän oli saanut kansallisensa ukko Paavon päätykamarissa, kaukana Suomen sydänmaalla.

Tuossa lepäsivät hänen edessään kaikki nuo realistiset, kapinalliset kirjailijat, jotka kerran olivat saaneet aikaan niin suurta meteliä ja myrskyä maailmassa, ranskalaiset keltaisissa sotisovissaan, norjalaiset teräsharmaissa haarniskoissaan. Seisoivat siinä käsi kädessä ja hyvässä asosovussa kaikki nuo erilaatuiset ja eri kehityskulun käyneet henget, joilla jokaisella oli kuitenkin ollut sama päämäärä: yksilöllisen totuutensa täydellinen, häikäilemätön ja perinjuurinen julistaminen. Ibsen ja Björnson, Jonas Lie ja Kielland, Brandes ja Taine, Zola ja Maupassant, Flaubert ja Balzac, Tolstoi, Strindberg, Turgenjew, Dostojewski ja vielä joku muu. Nietzscheen päättyi sarja. Siitä alkoi hänen oma kirjastonsa.

Tuomas oli usein selaillut näitä teoksia. Ensin hän oli lukenut niitä omasta mielenkiinnostaan, sittemmin tutustuakseen tarkemmin isänsä protokollasihteerin nuoruuden ihanteisiin. Hän oli nimittäin jo nuorella ijällä huomannut, että jos ihminen tunnettiin ystävistään, joita hän usein ei itse valitse, hän tunnettiin vielä enemmän kirjoistaan, jotka hän aina on tilaisuudessa itse valitsemaan.

Oli hyvä uneksia siinä uuninkulmassa. Tuomas olikin siinä ensimmäisinä poikavuosinaan nähnyt monta kirkasta ja kullankimaltavaa unelmaa.

Oli ollut siihen aikaan kevättä ilmassa, oli ollut sitä myöskin täällä heidän omassa kodissaan. Tässä

huoneessa oli ollut koolla usein kaikki, mitä suomalaisen kulttuurin alalla oli nuorta ja innokasta. Hän itse oli pyörinyt heidän jaloissaan piimäsuuna pikkaraisna, istunut sittemmin totisena tuolillaan ja painanut kaikki, mitä puhuttiin, suureen ja kummastelevaan lapsensydämeen. Ne olivat vieläkin siellä säilyssä, jokainen leimuava sana ja jokainen rohkea, repäisevä ajatus. Hänen ei tarvinnut muuta kuin sulkea silmänsä, niin tulvehti sieltä häntä vastaan tuhansien kauniiden muistojen sarja, niinkuin päivänousu päältä Karjalan metsien, tuoreiden koivunlehtien lomitse, vilisevien virtojen poikki, ja näytti rakentavan siltansa suoraan taivaasen.

Missä oli nyt tuo lumous?

Sitä ei ollut olemassa. Se oli mennyt niinkuin hänen isänsä protokollasihteerin pyhän innostuksen aika. Helposti saatu oli helposti huilahtanut. Tuomas oli kuulevinaan vielä korvansa juuressa isänsä lausuvan leveällä vatsapohja-äänellään:

— Totuus on asia, jota ei sovi antaa kansalle summakaupalla. Se on anniskeltava varovasti ja vähittäin.

Juuri sitä käsityskantaa vastaan oli protokollasihteerin ynnä hänen nuoret ystävänsä kerran tulissimmin nousseet taisteluun.

Merkkillinen mies tuo isä, ajatteli Tuomas. Hän on näytellyt niin kauan tuota leveää, vatsa-äänistä yhteiskunta-rooliaan, että hän on kokonaan unohtanut oman varsinaisen olemuksensa. Kuitenkin lepäsi kerran uuden ajan marskisauva hänenkin laukussaan.

Oikeastaan pitäisi hänen nyt puhua falsetissa. Hän oli pohjaltaan hieno, tunteellinen mielialojen mies, jonka viisas luonto alkuaan oli varustanut melkoisella, ylempää iskevällä ironialla, turvaksi elämän taisteluun. Mutta sikäli kuin nuoruuden herkkä, runollinen tunne-elämä hänestä kului, pyöristyi itsepuolustavan ivankin kallisarvoinen oka hänessä karkeaksi, tylppäpäiseksi huumoriksi, joka sekin jo viime vuosina oli haihtunut hänestä. Nyt oli hänessä kaikki jo yhtä pyöreätä. Jällelle oli jäänyt ainoastaan eräänlainen mukava, optimistinen levollisuus, peittona suurelle itsekkäisyydelle, sekä ylimalkainen luottamus korkeamman maailmanjärjestyksen toimeenpanevaan voimaan palauttaa maahan se laillisuus, jota hän kyllä katsoi itsensä kutsutuksi säätämään. Perustuslaki-taistelu oli kuitenkin hetkeksi hänet untelosta mielentilastaan hereille ravistanut. Mutta se olikin enää hänen henkisen elämänsä ainoa keidas, jota hän rakasti niinkuin kameeli vesileiliä. Kaikkialla sen ympärillä levisi hänen aivoissaan kuivakiskoisen, hitaasti toimivan virastojärjen ääretön, hedelmätön hiekka-erämaa, jonka karua kuoleman-autiutta vaan joku yhteiskunnallisen ajatuksen pyhiinvaeltava karavaani taikka vahingoniloisen puolue-elämän kitupiikkinen kaktuskasvi joskus vaivaloisesti virkistivät. Pian oli hän oleva kokonaan pyhä. Hiekkameri oli lainehtiva hänen ylitsensä.

— Ja sitten ei hänestäkään enää muuta kuin hyvää, päätti Tuomas ajatuksensa.

Mutta kuinka oli sellainen ylimalkaan mahdollista? Oliko se maailman meno? Pitikö sen siis välttämättä aina olla niin? Oliko siis maailman alusta niin määrätty, ettei kukaan milloinkaan missään voinut pysyä uskollisena oman nuoruutensa autuaille ihanteille? Alkoiko kaunis tarina aina niin oivallisesti, vain sitten päättyäkseen niin pahanpäiväisesti? Vai eikö se ollut koskaan ollutkaan kaunis? Hänkö yksin tässä istui ja ihannoitsi menneiden aikakausien auringoita? Muisteli oman lapsuutensa kultaisia päiviä ja luuli kaikkien muidenkin siihen aikaan aamun kullassa kulkeneen?

Mutta olihan ollut kevättä ilmassa, olivathan torahtaneet korkeamman ihmisyyden taistotorvet. Päivä oli paistanut päälle tuhansien järvien maan. Nuo sittemmin niin sankarillisen kuuluisuuden saaneet „idän pilvet“ olivat jo tosin olleet olemassa, mutta vain sopivan välimatkan päässä, niin etäällä, että ne muodostivat koristeellisen taustan kansan kesäiselle juhlatunnelmalle. Uusista, suomenkielisistä opistoista oli virrannut kaikkialta nuorta, toivorikasta väkeä kansallisen viljelyksen vainiolle, iloista, päivänpaisteista väkeä, jotka eivät ikinä olleet mitään kielitaistelun vaikeuksia kokeneet ja joiden sydämiä ei mikään sorretun kansallisuuden tunto ollut milloinkaan myrkyttänyt. Yhteiskunnalliset epäkohdat eivät olleet vielä paljastuneet, säätyero ei vielä vaaralliseksi kärjistynyt, puolue-elämä ei vielä saanut nykyistä kiihko-agitatorista muotoaan. Itse kansa oli vielä ihanteellinen, puoli-etnografinen, puoli-

muinaistieteellinen, kenties myöskin kielitieteellinen käsite, josta erinomaisesti sopi isänmaallisissa laulujuhlissa innostua ja sen suurelle tulevaisuudelle 9-kertaisia eläköönhuutoja kohottaa.

Siitä sopi olla myöskin kaunotieteellisesti huvitettu, ainakin siellä, missä se vielä eli alkuperäisessä koskemattomassa luonnontilassaan. Sopi huomautella sen sattuvia, kuvailevia murre sanoja, jotka kaikki olivat välttämättä kirjakieleen otettavat, ihailta sen yksinkertaista, korkeata tunne-elämää, jossa herrasväen ihmeeksi oli hienouksiakin, vieläpä myöntää eräänlainen esteettinen merkitys sen kulmikkaille kasvoille, koruttomalle kotitaiteelle ja vaateparren varmalle, pietistiselle tyylikkäsyydelle. Oli tullut muotiin oikea kansan ihannoiminen. Mutta kun kansa useimmissa paikoin vielä oli raakaa ja sivistymätöntä, ei siitä ollut kuin yksi askel raakuuden ja sivistymättömyyden ihanteluun. Tuota viime mainittua seikkaa ei kuitenkaan oltu huomattu vielä. Kansa seiso i loitompana korven rajassa, maalauksellisena, ikäänkuin taitavan teatterijohtajan kädellä järjestettynä statistiryhmänä, sillä aikaa kuin maan sivistynyt sääty ylioppilaineen (niitä oli nyt jo naisyäkin), maistereineen, tohtoreineen, opettajineen, lomakursseineen, isänmaallisine suurmiehineen ja kansallisine kulttuurimuistoineen etualalla teutaroi, deklamoitsi, ojenteli käsiään, osoitti vuoroin vettä, vuoroin rantaa ja lauloi paljastetuin päin Runebergin Maamme-laulua. Tietysti harrastettiin myös kansanvalistusta, tietysti jaettiin myös menneen kan-

sallisen herätyksen vuosisadan kultaista perintöä, mutta ilman mitään omaa itsenäistä ajattelemista, hartaasti ja uskovaisesti niinkuin Herran ehtoollista. Saarnattiin Snellmania, luetettiin kansalle Kalevalaa, levitettiin Vänrikki Stoolin tarinoita ja liehutettiin Suomen lippua. Eikä kenenkään mieleen juolah-
tanut, että kultasäkkiä kantava aasi ei sittenkään aina pääse korkean muurin yli ja että noista kallis-
arvoisista, mutta useinkin ajan kuluttavan hampaan jäytämistä ihanteista oli paljon heitettävä tien-oheen, jos mieli päästä sen ryteikön läpi, jonka kautta jokaisen kehityskelpoisen kansan jokaisessa uudessa miespolvessaan kuitenkin oli kulkeminen.

Tie Suomen suuruuteen ja kunniaan näytti kai-
kille niin tuiki selvältä ja yksinkertaiselta. Siitä oli tuleva verraton sivistysvaltio, joka oli voittava maailman laulullaan, puolustava rajansa kanteleel-
laan; sen väestö oli tuo suorastaan jumalista pol-
veutuva katajainen kansa, jota ei mikään ajan myrsky voinut kukistaa, joka painoi päänsä tuulten alla ja kohosi jälleen ehompana entistään. Totuus, kau-
neus, oikeus, ja kaikki nuo ihmiskunnan suuret, verta, tulta, tuskaa, sanomattomia uhreja ja kärsi-
myksiä vaatineet kultaiset kotkankuvat näyttivät annetun ikäänkuin ilmaiseksi tämän merkillisen kan-
san yhä kasvaville legionille ja johtavan niitä suo-
raan paratiisiin. Ei ollut tarvis vaivata päätään, ei epäillä, ei epäröidä, vain kuulla sydämensä ääntä, vain marssia, vain kulkea kohtisuoraan, katsomatta oikeaan taikka vasempaan, vain eteenpäin, vain

edestä Suomenmaan. Ylöspäin oli hiukan vaarallisempi marssia, sillä siellä voi ihmisparka aina joutua vaaralliseen kollisioiniin taivaallisen isänsä kanssa, joka juuri oli aivan erityisellä tavalla Suomen syrjäiseen kansanrotuun huomionsa kiinnittänyt. Siksi oli ajan tunnussana: eteenpäin!

Verta? Sitä olivat jo esi-isät kyllin vuodattaneet. Tulta? Sitä olivat jo kyllin tuprunneet Narvan, Puolan, Lützenin ja Breitenfeldin kunniakkaat sotakentät. Tuskaa? Kärsimyksiä? Ne olivat siivutetut jo silloin kuin Ison vihan kauhut kestettiin, kun Viapori antautui ja kun Siikajoen, Lapuan, Ruonan ja Revonlahden maailmanhistorialliset voitot voitettiin. Mikä mahdollisesti vielä oli jäänyt kovia päiviä kokematta, sen olivat sitkeäselkäiset Saarijärven Paavot ja suuret hallavuodet 1860-luvulla lopullisesti kuitanneet. Jumalan sormi näkyi Suomen kansan historiassa. Hän oli jo nähnyt niin paljon vaivaa tästä uppiniskaisesta ja öykkäristä Suomen suvusta, että hän hyvin luultavasti ja milteipä täysin otaksuttavasti oli valinnut sen omaksi kansakseen. Oli sentähden pääasia kansalle itselleen pysyä vaan kilttinä, luottaa korkeamman kaitsemukseen eikä huolehtia huomisesta. Sillä niin totta kuin hyvälle lapselle kävi aina hyvin ja pahalle pahoin maailmassa, oli taivas käsittämättömässä viisaudessaan ja armossaan valmistanut tälle kansalle tosin tuntemattoman, mutta aivan varmaan suuren ja loistavan tulevaisuuden.

Moisen ihanan ja autuaallisen mielialan vallitessa Suomen sydämessä oli sen päähän alkanut tunkeutua Länsi-Europasta uusia, vapauttavia ja hedelmöittäviä ajatuksia. Ruvettiin äkkiä puhumaan realismista ja luonnontieteellisestä maailmankatsomuksesta, kehitys-opista ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevästä kirjallisuudesta. Niitä seurasi kirjava sarja käytännöllisiä ja tietopuolisia uudistuksia, jotka kaikki purjehtivat uuden ajan lipun alla ja kaikki vaativat poloisen yksityisen kansalaisen erityistä huomiota osakseen. Tulivat yhteiskoulut, tulivat kansan-opistot, tuli alaston taide ja auktoriteetti-uskon puute. Samaan aikaan saarnattiin yksilön merkityksestä, subjektivisista siveyslaeista, elämän-ilosta ja vapaan arvostelun välttämättömyydestä, jolla erityisesti kolkutettiin kirkon, avioliiton ja virkavaltaisen yhteiskuntajärjestyksen jumalallisia nurkkajuuria. Kaikki tietysti vanhojen, arvokkaiden suomalaisuuden työntekijäin suurimmaksi kauhistukseksi.

Mitä enemmän Tuomas nyt tuota aikaa ajatteli, sitä vieraammaksi hän tunsu itsensä sen onnelliselle optimismille, sen pintapuoliselle positivismin, sen yhteiskunnalliselle utilitarismin ja sen lyhyttukkaiselle nais-emansipationille. Mutta siinä oli ollut siemen myöskin sille individualismin johon hän oli huomannut viime aikoina yhä itsetietoisemmin kallistuvansa. Ihminen oli sen kautta jälleen asetettu kunniaan, vaikka vielä toistaiseksi enemmän yhteiskunnallisena ja kollektivisena kuin yksilöllisenä

ilmiönä. Siinä oli sittenkin ollut ura johonkin uuteen. Siksi hän ei voinut olla sitä aikaa ilman syvää kaipausta ajattelematta.

Sitäpaitsi oli se ollut niin kaunista hänen mielestään. Pietistisistä, talvipuhteisista pirtin-nurkista oli astunut esiin uusi polvi, silmät vielä kaihtaen aurinkoa, mutta hapuilevat kädet ojennettuina kohti kesää ja kukkasia. Ei siis ollutkaan syntiä se kaikki, mitä isät olivat synniksi sanoneet, ei kiellettyä kaikki kaunis, ei rakkaus, ei runous, ei epäily, ei vapaa ajatus, olivat sallittuja kaikki kolme helmasyntiä, ei kirottua elämän koreuskaan, ihminen oli itse oma tuomarinsa, luonto yksin hänen lahjomaton lainsäätäjänsä. Turhaan varoittelivat vanhat. Oli tapahtunut täydellinen löyhtyminen isien ankaroista periaatteista.

Eivätkä nuo uudet ja sekamelskaiset ajatukset olleet häilyneet ainoastaan ilmassa; niille oli pian ilmestynyt näkyväisiäkin lipunkantajia. Oli äkkiä astunut maan julkiseen elämään joukko nuoria, tuiki tuntemattomia miehiä, tuskin parranhaituvaa huulestaan, jotka jonkun Pariisi- tahi Berliini-käyntinsä perustuksella katsoivat olevansa oikeutetut esiintymään kaikki samalla jumalan luomalla julkeudella, kohottelemaan olkapäitään harmaantuneiden, kunnioitettavien kansalaisten elämäntyölle, katselemaan olevia oloja impertinentien rilliensä läpi, arvostelemaan ja irvistelemään. Taivaallisen Herran tuomitsivat he tykkänään viralta pois, epäilivätpä myös itse kristin-opin perustotuuksia, sielun kuolemattomuus oli

heille kauhistus ja Neitsyt Maarian saastuttamaton synnyttäminen vain vanha kirkkolegenda. Lunastuksella ei ollut mitään sijaa heidän mekaanisessa maailmanjärjestyksessään eikä Pyhä Henki käynyt heidän mielestään ulos Isästä eikä Pojasta, vaan nuoresta ja leimuavasta ihmissydämeistä.

Missä olivat nyt nuo miehet?

Hänen isänsä tässä vieressä oli oiva esimerkki.

Tuomas nousi hermostuneena kävelemään. Hän oli itse toisen ajan lapsi, mutta hän ei silti voinut olla menneen sukupolven taistelua mielessään ihaillematta. Hän tiesi myöskin, kuinka tuo taistelu oli päättynyt. Sydän oli ollut päätä voimakkaampi. Valhe-isänmaallisen, valhe-ihanteellisen innostuksen maaperä oli tukahduttanut kaikki syvemmän, korkeamman ja yleis-inhimillisemmän ajattelemisen oraat. Se oli omistanut niistä vaan sen, mikä sille sopi: yhteiskunnallisen edistyksen. Muuten riemuitsi reaktioni kaikkialla, puritanismi näytti vahvemmalta kuin ennen, tekopyhyys seiso i niinkuin seinä ja yksilön arvo oli alempi kuin milloinkaan. Poliittisella alalla oli punainen terrori astunut mustan sijalle. Edistyneimmissäkin henkisissä piireissä käsiteltiin ihmistä vain sosialisena käsitteenä.

Tuomas uskoi tietävänsä myöskin, kuinka tuon taistelun tila oli tuolla ulkona suuressa maailmassa. Sielläkin oli ura aukaistu johonkin uuteen, mutta sielläkin olivat ihmiset omaksuneet uudesta vain sen, mikä ei vaatinut mitään syvempää henkistä vallankumousta. Missä vallitsi miekka, missä risti, missä

militarismi, missä klerikalismi, usein vallitsivat ne myöskin samassa maassa, käyden kumpikin epätoivoista taisteluaan yhä laajentuvia työmieslaumoja vastaan, jotka taas itse olivat yhtä valmiit polkemaan yksilön oikeutta kansan nimessä kuin toiset esivallan ja jumalan nimessä. Tuolla oli arvo paineteilla, täällä pääluvulla, kaikki kansat olivat Heran valittuja, kaikki kysymykset julistetut vain taloudellisiksi, ihmiset olemassa vain yhteiskuntaa varten ja yhteiskunta itse eräitä elottomia, kivettyneitä käsitteitä varten. Missään ei vapaa mies ollut kunniaa eikä yksityinen kansalainen pyhä ja loukkaamaton.

Tuomas taisi nyt myöskin mielestään paremmin arvostella isänsä nuoruuden-kirjaston sisällystä. Paljon ei siitä muka tulisi taiteellisessa suhteessa säilymään, ainoastaan se, mikä siinä oli ollut kaudista tulta, muotoa ja intohimoa. Kaikki se, mikä siinä oli ollut „virtausta“, tulisi virtana häviämään, sen totuudet kuihtumaan, sen mielipiteet lakastumaan. Se oli yleensä liikkunut liiaksi käsitteissä. Se oli luonut sangen vähän suurta ja seppelpäistä taidetta. Mutta se oli pannut ajatuksia liikkeeseen, leikannut pois mätäpaiseita, tappanut basilleja, avarruttanut ihmisyyden aivoja ja näköpiiriä. Se oli tehnyt hiukan enemmän totuutta ja oikeutta maailmaan. Se oli ollut sitä terveellistä lääkärikirjallisuutta, jota aika ja kansakunnat välistä kaipeavat, silloin kuin vanhojen mätänevien maailman-

katsomusten löyhkä saattaa kaiken kauniin ja vapaan henkisen toiminnan maassa mahdottomaksi.

Toisin sanoen: se oli ollut 19:n vuosisadan valistuskirjallisuutta.

Mutta oliko sitä seuraava mikään suuri vallankumous? Millaiseksi oli tämä vallankumous muodostuva?

Suomen Kansallisteatterin korkeat pääty-akunat säteilivät tulijalle jo kaukaa yli Rautatie-torin viileen kevät-illan vaaleansinertävässä hämärässä. Taajojen kansanjoukkojen nähtiin sitä kohden virtailevan. Siellä oli isänmaallisen merkkimiehen muisto vietettävä.

Illan onnistuneen ja arvokkaan ohjelman muodostivat puhe, juhlaruno, ylioppilaslaulu, pari kuvaelmaa, orkesterimusiikki sekä eräät näytökset parhaasta kotimaisesta ja ulkomaisesta draamakirjallisuudesta. Jokainen paikka oli myöty. Liikkeellä oli kaikki, mitä pääkaupungin suomalaisessa sivistys-elämässä oli etevintä ja edustavinta, vieläpä suuri osa ruotsalaisestakin, kuten kuului keskustelukielestä käytävillä ja aitioissa. Kaikkialla tunkeili hännystakkisia herroja ja valkopukuisia naisia, siellä täällä joku oikein suuressa toaletissakin, puheen sorina oli tavaton ja ilma täynnä iloista odotusta, tervehtimistä ja miellyttävää toistensa tapaamista.

Mutta samassa kilisivät sähkökellot keskeyttäen seurustelun, hoputtaen puvustonhoitajattaria ja vaattien vahtimestareita katsomon ovia sulkemaan.

Kaikki kiirehtivät paikoilleen. Alkumarssi raikahti, esirippu kohosi ja lavalle astui juhlapuhuja, eräs tunnetuimpia ja arvokkaimpia isänmaan-ystäviä. Siellä täällä tunkeusi vielä sisälle joku myöhästynyt juhlavieras, paukahti jossakin aition-ovi ja kuului voimakasta, intohimoista hyssytystä. Sitten syntyi vähitellen syvä hiljaisuus.

Tuomas istui vanhempiensa kera eräessä ensimmäisen parven sivu-aitiossa. Hänellä oli täältä erinomainen tilaisuus tarkastella katsomoa.

Tuolla vastapäätä näkyi salaneuvos perheineen. Hän ei yleensä enää huveissa käynyt, mutta saapui kuitenkin mielellään tämäntapaisiin vakavampiin juhlatilaisuuksiin, todistaakseen valistunutta ja tasa-puolista mielenkiintoaan suomenkielisen kansanaineksen parhaimpia sivistysrientoja kohtaan, joihin hän luki taiteen, kirjallisuuden ja teatterin. Ne olivat hänelle suomalaisuuden liikkeen kauniita ja miellyttäviä puolia, samoin kuin sen yhteiskunnalliset ja valtiolliset vaatimukset rumia ja vastenmielisiä. Täten ei hänen platooninen harrastuksensa kansallisuus-asiaan nähden suinkaan sotinut vastaan hänen korkeita, yleis-inhimillisiä ihanteitaan, eipä edes hänen poliittista kantaansa kieli-asiassa, jossa hän sitäpaitsi olikin maanpakolaisuutensa jälkeen täydellisen tasa-arvoisuuden pohjalle kehittynyt.

Samassa aitiossa nähtiin, paitsi Annaa ja Alinea vielä eräs neljäs henkilö, nimittäin lakkautuspalkalla oleva luutnantti Måns Müller, sorakielinen, kiveräviiksinen, diskreetin-näköinen herra, jonka ylä-

hampaat olivat aivan liian suuret, mutta alaleuka taas liian vähän kehittynyt. Totteli muuten toveripiireissään lempinimeä Putte. Hänellä oli jo nyt vakiutunut asemansa Alinen uskollisimpana ihailijana, ei yleensä enää koskaan luopunut hänen viereltään ja luettiin salaneuvoksen lähimpään perhepiiriin kuuluvaksi.

Permannon ensimmäisellä tuolirivillä näkyi eräitä kansallismielisiä valtiopäivämiehiä könöttävän, niiden joukossa ukko Paavo. Hän oli vanha tottunut teatterihabitué, vakinainen vieras, milloin vaan sattui kaupungissa olemaan, kaikissa isänmaallisissa illoissa sekä Shakespearen, Schillerin y. m. maailman suurten mestarien klassillisissa esityksissä, joita hän omasta puolestaan piti täysin kansallisina juhlatilaisuuksina. Niissä taputti hän aina käsiään tuhannen vietävästi, huusi „hyvä“ jokaisen näytöksen jälkeen, viipyi viimeiseen mieheen saakka ovella ja voi toimittaa välistä aivan yksin, kiitos olkoon omien vankkojen kämmeniensä, mitä pyramidillisimpia menestyksiä mitä kehoimmillekin taide-esityksille. Kotimaisissa ensi-illoissa huusi hän aina äänensä käheäksi, vaati voimakkaasti tekijää esiin ja otti mielellään osaa laakeriseppeleeseen, jonka hintaa tekijän ystävät väliaikoina käytävillä ja tupakkapuolella yleisön keskuudessa keräsivät. Muuten oli hänen taidemakunsa sitä romantillisempi, mitä realistisempi ja käytännöllisempi hänen tavalinen elämäkäsityksensä. Taide oli hänen mielestään toista ja elämä toista, — dualismi, joka oli

verrattavissa vain siihen syvään ja ylitsepääsemättömään juopaan, joka hänen kristillisen maailmankatsomuksensa mukaan oli taivaan ja helvetin välille kiinnitetty. Niinpä hän, vaikka hän yksityisesti ei suinkaan ollut mikään maailmallisen prameuden rakastaja, vaati näyttämöltä nähdäkseen loistavia pukuja, kirjavia kulisseeja, kilpiä, miekkoja, kiliseviä kannuksia ja heleäväristä hetalekomeutta loppumattomiin saakka. Yksityisesti hän oli myöskin varsin rauhallinen ja pitkämielinen mies, joka ei koskaan ryhtynyt tekoihinsa ilman tyyntä ja monipuolista harkintaa. Mutta teatterissa piti hänelle olla hirmuista toimintaa, kiihkeitä intohimoja, mylviviä kansankohtauksia, jopa miesmurhiakin, ukkosien, jyrinän ja vanhurskaan taivaan salamoiden todistaessa. Silti hän ei suinkaan ollut tunteeton myöskään hengen vienommille nautinnoille. Raukeat, hiukaisevat kuutamokuvaelmat, pienen soololaulun ja surumielisesti hyrisevän sähkövalon sääestyksellä, olivat hänen henkistä himoruokaansa, petetty ystävyys, poljettu hyve ja viattomasti vainotun valitus taas asioita, jotka eivät koskaan olleet vaikuttamatta häneen syvästi ja ylösrakentavasti. Eipä hän halveksinut edes pientä lihavanlääntää balettikaan, kun se vaan pysyi kaiken kansallisen siivouksen rajoissa — joka taas aina eittämättömästi tapahtui —, tarkasteli suurella mielenkiinnolla teatterin nuorempia naispuolisia jäseniä ja otti aina esiin suuren, yksisilmäisen merikiikarinsa, milloin hovi-poikien pyöreät, isänmaalliset pohkeet näyttämölle

ilmestyivät. Hänen mielipiteensä suomalaisen näyttämötaiteen suhteen oli sama kuin kirkon ja armonvälirikappaleidenkin, nimittäin ettei sen siunauksellinen ja salaperäinen vaikutus suinkaan riippunut papin saarnan hyvydestä taikka huonoudesta; se asui taiteen temppelissä itsessään. Jokaisen, joka ei ollut ihastunut yhtä paljon kuin hän, julisti hän armotta epäkansalliseksi. Niille, jotka hänen kuultensa joskus pyrkivät esityksen heikkoja puolia huomauttelemaan, sanoi hän suoraan, että he nähtävästi olivat kadottaneet kyvyn ylipäänsä nauttia taiteesta. Hänen selkämunansa sai Shakespearen paatos aina täriseämään. Hänen nenäliinansa veti Maria Stuartin liikuttava kuolema aina esille. Hänen mielinäytelmänsä oli kuitenkin Orleansin neitsyt, joka monipuolisimmin tyydytti hänen romantisia, kristillisiä ja isänmaallis-ihanteellisia tarpeitaan ja jota hän uskollisesti kävi katsomassa niin usein kuin sitä vaan esitettiin.

Permannon ensimmäiset tuolirivit ukko Paavon sivulla ja takana olivat täytetyt pelkillä tunnetuilla henkilöillä, siinä professoreita, siinä sanomalehtimiehiä, siinä korkeampain virkakuntain edustajia, kirjailijoita, taiteilijoita, joukossa joku nuhteeton nuori maisteri taikka piikkipartainen varatuomari, jolla vielä oli tulevaisuutensa edessään. Siinä myöskin monta, jolla se jo oli takanaan. Permannon keskipaikoilla, joka yleensä oli opiskelevan nuorison ja heidän mielitiettyjensä hallussa, näkyi maisteri Aavasaksa morsiamineen. Ovensuissa

seisoi taas sankat parvet valko-rusettisia, pitkäkaulaisia ylioppilaslaulajia, jotka siinä omaa ohjelma-numeroaan jännitettyinä odottivat.

Tuomas siirsi silmänsä ensimmäiselle riville, jota samoin kuin suurimmaksi osaksi permanto-aitioitakin vanhat kansallismieliset perheet hallitsivat, mahtavine yhteiskunnallisine rouvineen ja vienosti kukoistavine, kainosti dekolteerattuine tyttärineen. Hän siirsi silmänsä toiselle riville, joka sekin, vaikka tavallisissa oloissa työväen paikka, näkyi tällä kertaa olevan opiskelevan nuorison ja varakkaan porvarissäädyn hoteissa, siellä täällä kuitenkin joku kurkottava seppänaama tai jyrkkäpiirteinen kansan tahdon toimeenpanija. Sieltä erotti Tuomas myöskin vanhan tuttavansa Pertin, Vitikkalan entisen renkipojan, sittemmin torppari-agitaattorin, joka nyttemmin oli eronnut sosialidemokraattisesta puolueesta ja liittynyt yhteen eräiden samanmielisten toveriensa kanssa ajaakseen tarmokkaasti omia iloisia, kommunistisia ihanteitaan. Viimeksi hän oli istunut vangittuna eräästä pankkivarkaudesta, mutta todistusten puutteessa päästetty jälleen hänelle niin kullankalliisen vapauteen.

Kaikki yhteisen kansallisen taiteen korkeain kaarten alla, kaikki kokoontuneina muistamaan ja-lon vainajan sopusointuista elämäntyötä. Se oli todellakin näky, joka oli omiaan jokaista isänmaallista mieltä suuresti ilahduttamaan.

Protokollasihteeri haukotteli. Juhlapuhuja ei ollut vielä oikein päässyt vauhtiinsa, tapaili sanojaan

otti pari kertaa hermostuneena takaisin ja liikkui ylimalkaan liian tuulentupaisissa ilmakerroksissa. Tuomas ei voinut olla jälleen isäänsä syrjäsilmillä tarkastelematta.

Epäilemättä ei siinä istunut mikään laiha-sääriksen entusiasmi-ratsun kaistapäinen kannustaja, vaan tyyni, talttunut keski-ijän mies, jonka mielenrauhaa ei enää muu kuin vastapuolueen poliittinen „kiihoitus“ — se on aina vastapuolue, joka „kiihoittaa“ — voinut levollisesta tasapainostaan järkähyttää. Istui leveän, lainopillisen yhteiskuntajärjestyksen vankka tukipuu, itse sen isänmaallisen veräjän horjumaton pihtipieli, jonka läpi nuoret vasikat vasta pitkän parannuksen, katumuksen ja usein uudestasytymisen peson jälkeen valtion luvatuille virkailitumille lasketaan. Tuomas tunsu itsensä tuiki vähäpätöiseksi hänen vierellään.

Mutta juhlapuhuja oli nyt saanut siivet alleen. Hänen hyvin veistetyt ja tarmokkailla taidepaukseilla varustetut lauseensa kiersivät salia niinkuin pitkät viipaleet ja hänen varma, vakuuttava silmäluontinsa pyyhki parvekkeitä ikäänkuin hän olisi esiintynyt Ison-Britannian ja Irlannin yhdistettyjen kuningaskuntain parlamentissa. Protokollasihteeri ei haukotellut enää. Hänen tyyni, intohimoton katseensa oli kultasankaisten silmälasien takaa kiinnitetty järkähtämättömästi puhujaan. Silloin tällöin nyykäytti hän päätään tyytyväisenä.

— Hän puhuu hyvin, lausui hän puoli-ääneen

Tuomaalle. Juuri niin kuin tämäntapaisissa tilaisuuksissa on kansalle puhuttava.

Puhe päättyi ja palkittiin korvia huumaavilla kättentaputuksilla. Heti sen jälkeen ilmestyivät lavalle ylioppilaslaulajat esittäen „Jos sydän sulla puhdas on“. Vielä pari muuta isänmaallista laulua, kättentaputuksia ja välihetki. Protokollasihteeri nousi vaimoineen. Tuomas seurasi heitä.

Käytävän hälisevässä ihmistungoksessa tunsi hän jonkun koskettavan olkapäätään. Hän kääntyi katsomaan ja näki edessään kehittymättömän alaleuan sekä kaksi ystävällisesti hymyilevää ylähammasta. Se oli Putte.

— Hörrr du brrorrr, sanoi sotilaallisella sorakielellään, minulla olisi sinulle hiukan kahden keskistä puhuttavaa.

He siirtyivät seinävierelle. Putte selitti äänellä, joka ilmaisi suurta levottomuutta, kuulleen suuhun mainittavan, että kansallismieliset ylioppilaat — „dessa förrrbannade finnpojkar“ — aikoivat toimeenpanna jonkun skandaalin Tuomasta prikatakseen. Kentiesi olisi sentähden parasta, että Tuomas, joskaan ei suorastaan pakenisi, johon Putte sotilaana ei suinkaan tahtonut kehoittaa häntä, kuitenkin käytännöllisistä syistä näkyisi niin vähän kuin mahdollista.

— Minä en ole lukenut sinun arrrtikkeliasi, lisäsi Putte, mutta minä olen kuullut mielihyvääkseni, että siinä on ollut karrrvaita pillereitä. Kuten tiedät, en minä yleensä seuraa sanomalehtiä. Mutta

jos sinä, vaikka sivilimiehenä, olet osoittanut urrhoollisuutta, pyydän minä uppseerina kiittää sinua.

Tuomas omasta puolestaan kiitti taas Puttea toverillisesta huolenpidosta ja kysyi kesken kaikkea, millä kannalla hänen suhteensa Alineen oli.

Putten huolestuneet kasvot kirkastuivat päivänpaisteisiksi.

— Iihahaha, hirnui hän tuttavallisesti, imarrtelematta itseäni voin sanoa, etten luullut sen niin helposti käyvän. Mutta rrrrakkaus on kaikkivaltias. Asia täytyy vielä toistaiseksi pitää salassa. Läheisenä sukulaisena olet sinä kuitenkin jo nyt, olematta tunkeileva, tilaisuudessa grratuleeraamaan minua.

Tuomas onnitteli häntä sydämellisesti. Putte kysyi, mihin toimeenpiteisiin hän aikoi ryhtyä persoonallisen turvallisuutensa suhteen.

— En mihinkään.

Putte katsoi häneen ällistyneenä. Mutta sitten kävivät hänen ystävälliset kasvonsa hyvin totisiksi, hän ojensi lämpimästi oikean kätensä Tuomaalle ja lausui vasen käsi miekankahvassa.

— Brrra brrorrr, brra. Sinä olet jurnalisti ja minä minä pidän jurnnalisteista. Mutta jos sinulle täällä jotakin tapahtuisi, niin tiedät kyllä, että ystävyys on lähinnä isänmaata minun korrkkein tunnusanani. Farrväll!

Hän teki kunniaa, kilahutti kannuksiansa ja meni. Tuomas näki hänet jälleen heti kohta virka-

toimessaan, tarjoamassa Alinelle kermatorrttua lämpöön tiskin takana.

Protokollasihteeri oli tavannut appensa ja löytänyt vapaan pöydän-nurkan. Keskustelun lomassa, joka koski illan ohjelmaa, kumartui salaneuvos Tuomaan puoleen ja lausui hänelle puoli-ääneen hyvin merkitsevästi:

— Mainitsiko luutnantti Müller sinulle jotakin?

— Kyllä.

— Ja sinä?

Tuomas kohautti olkapäitään. Häntä alkoi todellakin jo hiukan hermostuttaa tämä huolenpito.

Salaneuvos mursi leivoksen lautasellaan.

— Hm, lausui hän, luonnollisesti minä en voi hyväksyä sinun kaikkea pieteettiä puuttuvia periaatteitasi. Mutta vielä vähemmän voin minä hyväksyä niitä väkivaltaisia keinoja, joista olen kuullut puhuttavan. Kenties olisi parasta, että siirtyisit minun aitiooni. Siellä toivon toki jo virka-arvoni sinua suojelevan.

Tuomas kiitti kohteliaasti. Hän arveli olevansa kyllin turvattu omassaankin.

— Mistä on kysymys? tiedusti protokollasihteeri, joka kumma kyllä ei ollut tähän saakka kuullut asiasta mitään.

Salaneuvos selitti hänelle parilla sanalla situationsionin.

Protokollasihteeri veti otsansa huolestuneisiin kurttuihin. Hän otti asian hyvin vakavasti.

— Sinun on hetipaikalla poistuttava teatterista, lausui hän ankarasti Tuomaalle. Sinun artikkelisi ei todellakaan ollut sen arvoinen, että sen vuoksi tapahtuisi ikävä häiriö isänmaallisessa juhla-illassa. Se ei ollut järkevästi kirjoitettu. Minä myönnän kyllä, että epäkohtia on olemassa, mutta niiden poistamiseksi on olemassa vaan yksi keino, nimittäin laillisuuden, minä tarkoitan täyden laillisuuden palauttaminen.

Tuomas katsoi äitiinsä.

— Entäs sinä, äiti? Pyydätkö sinäkin minua poistumaan?

Maria Antoinette viivytteli vastaustaan.

— Minä arvelen, että isäsi on oikeassa, lausui hän sitten hiljaisesti.

Tämä oli Tuomaalle jotakin odottamatonta. Hän ei tahtonut uskoa omia korviaan.

— Äiti, sinä et voi tarkoittaa, mitä sanot. Pitäisikö minun väistyä, minun, vaan siksi, että jotkut kansallishullut tahtovat sitä? Mahdotonta.

— Sinä teet tietysti niinkuin tahdot. Minä arvelin vaan, että se olisi parasta sinullekin.

— Siis sinunkin mielestäsi on työläs potkia tutkainta vastaan?

Tuomas odotti jännityksellä hänen vastaustaan, silmä terävänä kuin peitsenkärki. Oliko tässä hänellä uusi vihollinen? Eikö siis enää äitikään häntä ymmärtänyt?

Maria Antionette katsoi poikaansa surullisella silmäyksellä. Hän ei jaksanut enää. Ajatus, että

hänen Tuomaansa joutuisi julkisen häväistyksen, kukaties mieskohtaisen väkivallan esineeksi, oli liian kiusallinen hänelle. Hän taipui. Ensimmäisen kerran elämässään hän myönsi, että protokollasihteerin sovitteleva kanta yleiseen mielipiteeseen ja kansan ääneen nähden sittenkin saattoi olla ainoa mahdollinen.

— Niin se lienee, lausui hän hiljaa ja surumielisesti.

Tuomaasta tuntui aivan kuin olisi äiti noilla sanoillaan kieltänyt hänet. Eikä ainoastaan häntä, vaan oman ylpeän olemuksensa, joka oli hänet muista erottanut, oman mykän murheensa ja kärsimyksensä, joka tähän saakka oli äidin hänen silmissään aina niin ihanaksi aateloanut. Tuomas ei tuntenut enää äitiään. Hän huomasi olevansa yksin, niin yksin kuin ihminen maailmassa voi olla. Hänen sydämensä kutistui kivikovaksi. Raudan-raaka kylmyys levisi hänen ympärilleen.

— Minä jään, virkahti hän hampaittensa välistä. Toivon kuitenkin, ettei perhe tule minun tähteni häpeään.

Maria Antoinette katsoi häneen äänettömästi nuhdellen, pitkien silmäripsiensä lomitse. Tuomaasta tuntui jälleen kuin olisi kaksi mustaa joutsenta lentänyt hänen ylitsensä. Vai olivatko ne joutsenia enää? Eikö hän kuullut korppien koikkuviksi?

— Syytä sitten itseäsi, sanoi protokollasihtööri suuttuneesti. Mutta älä luule, että kukaan täällä panee tikkua ristiin sinun puolestasi.

— Minä panen miekkani rristiin, kuului samalla Putten sankarillinen sora-ääni julistavan. Niin kauan kuin minä olen tässä seurassa, ei kukaan ole hänen päästään hiuskarrvaakaan koukistava.

Tuomaan täytyi hymyillä vasten tahtoaankin.

Anna nauroi sydämettömästi ja ilmoitti, että hän jo pitkän aikaa oli halunnut olla mukana jossakin jännittävässä. Salaneuvos antoi ankanan muistutuksen hänelle, huomauttaen että skandaali oli jotakin plebeijimäistä. Ei sopinut hänen tyttärensä iloita sellaisesta. Aline ei sanonut mitään, mutta hänen kasvonsa ilmaisivat suurta levottomuutta. Hän ei nähtävästi oikein luottanut Puttensa suojelukseen.

Protokollasihteeri oli oikeastaan suuttuneempi kuin mitä hänen tavallinen mielen tasapainonsa olisi myöntänytkään. Hän ei ymmärtänyt tuollaista kirottua itsepäisyyttä! Se oli hänen mielestään sekä typerää että kloppimaista. Hän olisi mielellään sanonutkin sen Tuomaalle, mutta hän huomasi tämän tuimasta ulkomuodosta ja rypistyneistä kulmakarvoista, etteivät parhaatkaan sanat tällä kertaa olisi tepsineet mitään. Hän päätti sentähden tehdä sen joskus toisti ja sitä tuntuvammin.

Tuomas puolestaan ei kunnioittanut häntä enää silmäykselläkään.

Syntyi pieni äänettömyys.

Ihmiset tunkeilivat heidän ympärillään. Äkkiä näkyi ikäänkuin ilmestys niiden lomasta ukko Paa-von kunnioitusta herättävä haamu.

Hän oli hetken merkityksen johdosta puettu tärkkikaulukseen ja valkeaan rusettiin; muuten oli hänen musta sortuukinsa sama kuin ennenkin, ei vähemmän tylppäkärkiset anturakengät. Hän tervehti kohteliaasti seuraa.

— Hyvin miellyttävä isänmaallinen tilaisuus, lausui hän.

Myönnettiin.

— Erinomainen ohjelmakin, huomautti hän sitten.

Myönnettiin. Mutta keskustelu ei lähtenyt oikein sujumaan.

— Tuleppa tänne Tuomas, lausui hän lopuksi. Minulla olisi sinulle hiukan kahden keskistä.

— Me tiedämme jo asian, sanoi Tuomas tarjoten tuolinsa hänelle.

Ukko Paavo kohotti kulmakarvojaan.

— Minkä asian? kysyi hän taitavasti.

— Että minua uhkaa vaara tulla tunnetuksi henkilöksi, vastasi Tuomas.

— Yhyy.

Kunnallisneuvos olisi mieluummin puhunut kahden kesken. Mutta kun Tuomas toistamiseen tarjosi tuolinsa hänelle, hän istahti.

— Suon mielellänikin sinulle, sanoi hän, pienen terveellisen nipristyksen. Toivon, että se tulee jonkun verran hävyttömiä mielipiteitäsi justeeraamaan. Mutta onhan tuo sentään häpeä minullekin, jos oma liha tulee tällaisena päivänä julkisesti ristiinnaulituksi. Pyysin sentähden maisteri Aava-

saksaa, että hän jättäisi mielen-osotuksensa toistaiseksi.

— No, ja mitä sanoi maisteri? kysyi protokollasihteeri jännitettynä.

— Hän sanoi, että päivän merkitys on juuri erityisesti kaikkia kansallismielisiä velvoittava.

Salaneuvos huomautti, että hän pesi kätensä Tuomaan mahdollisten harha-askelien suhteen. Poliitikka oli hänen mielestään asia, jota oli taidolla hoidettava. Jos sen mieli koskaan kohota tiplomaatiaksi, joka oli politiikan korkein muoto, oli se säilytettävä harvojen yksityis-omaisuutena. Missään tapauksessa sitä ei ollut jätettävä raakojen kansanjoukkojen, saati sitten kehittymättämän nuorison leikkikaluksi. Nykyajan ylioppilaat rupesivat politiikoimaan liian aikaiseen.

— Poliitikka, vastasi ukko Paavo, on ihmisen korkein tehtävä maan päällä, lähinnä luonnollisesti hänen uskonnollista kutsumustaan. Mutta politiikkaa ei voi olla ilman valistunutta yleistä mielihäntä, ja juuri tämän yleisen mielipiteen valmistamisessa voivat nuoret reippaat ylioppilaat, samoin kuin lämmin kansallismielinen sanomalehdistö, saada paljon hyvää ja oikeata aikaan.

Salaneuvos nielaisi viimeisen murun lautaseltaan. Hän oli valmis.

— Kansallismielinen sanomalehdistö! sanoi hän. Tietääkö herra kunnallisneuvos, mitä se on tuo teidän kansallismielinen sanomalehdistönne? Se on kansalliskiihkoinen sanomalehdistö, epärehellinen,

luikerteleva ja jesuiittamainen prässi, joka on ottanut isänmaallisuuden urakalle ajaakseen omia itsekkäitä, hyvin itsekkäitä pyyteitään. Mitä on n. s. kansallismielinen sanomalehdistö muissa maissa? Minun tarvitsee viitata vain valistuneen Ranskan ja pimeään Venäjän yhtäpitäviin esimerkkeihin.

Kunnallisneuvos kuunteli vain toisella korvallaan, mutta hän kuuli hyvin silläkin. Samalla loi hän levottomia katseita ympärilleen. Salaneuvos oli nimittäin korottanut äänensä eikä ukko Paavo millään muotoa tahtonut kiinnittää yleisön huomiota.

— Yksi ottaa urakalle yhden, toinen toisen asian, lausui hän pitkäveteisesti; yksi perustuslaillisuuden, toinen . . .

— Ei sitä siihen voi verrata, väitti salaneuvos. Tuo on juuri teidän tavallisia yrityksiänne johtaa keskustelu harhateille.

Kansallisuus-aatteelta hän puolestaan ei tahtonut kieltää kunnioitustaan, vielä vähemmän Snellmanilta, joka tosin oli ollut itsekäs, hyvin itsekäs mies, mutta kuitenkin harvinaisen kyvykäs koulu-rehtori. Hän ei vaan voinut hyväksyä sitä tapaa, millä Snellmanin aatteita nykyään suomenkielisen kansan keskuudessa ajettiin.

— Te sanotte suomalaiselle talonpojalle, jatkoi hän, „ole suomalainen, ole niin tuhannen pärkkeleen supisuomalainen!“ Mitä luulette, että tästä talonpojasta, joka ei ole muuta kuin suomalainen eikä ikinä ole ollut muuta kuin suomalainen, mitä luulette hänestä tulevan? Hänestä ei koskaan tule

muuta kuin suomalainen talonpoika. Häh? Te tapatte kaiken kehityksen maasta.

Tämä oli salaneuvoksen klassillinen todistelu suomalaisen kansallisuusliikkeen nurinkurisesta ajamisesta. Mutta ukko Paavo ei ollut vielä lyönyt pöytään viimeistä valttiaan.

— Minä olen itse tosin vaan oppimaton suomalainen talonpoika, alotti hän vaatimattomasti.

Silloin oli piru merrassa, kun ukko Paavo katsoi vaivakseen vedota tähän ankaraan argumenttiin. Tietysti se oli vaan sanantapa taikka pikemmin sotaviekkkaus, jolla hän voi hankkia itselleen erinomaisen strategisen aseman, saada keskustelussa ikäänkuin ala-otteen ja ahdistaa vastustajansa aivan uudelta, odottamattomalta kannalta. Siitä voi sitten aina vähitellen siirtyä hyökkäys-sotaankin ja edetä varovaisesti, niin pitkälle kuin vaatimaton perus-asema myönsi. Eikä se juuri esteitä tehnytkään, sillä ukko Paavo oli tietysti talonpoika vaan nimeksi eikä suinkaan oppimaton. Mutta hänen herrasvastustajansa menivät tavallisesti mitään paha aavistamatta paulaan, ottivat ikäänkuin hyväntahtoisesti häntä opastaakseen, kunnes ukko Paavo äkkiä vetäsi pussin suun kiinni parilla terävällä, toisen sanoista tehdyllä johtopäätöksellä ja loi voitollisen silmäyksen ympärilleen: katsokaa, tässä on säkki, johon oppimaton suomalainen talonpoika on voinut pistää noin suuren ja ylpeän herran! — Tämä taistelutapa teki aina tar-

koitetun vaikutuksensa sekä sanomalehdistössä että säädyn keskusteluissa.

Mutta nyt soivat sähkökellot, väliaika oli loppussa eikä ukko Paavo enää ollut tilaisuudessa erinomaisia johtopäätöksiään vetämään. Hän tyytyi sen sijaan, muut hyvästeltyään, lausumaan Tuomalle seuraavat onnettomuutta uhkaavat sanat:

— Tästä tulee sinulle vielä tupenrapina, poika.

Todellakin näkyi jonkun matkan päässä parvi parrattomia nuoria miehiä, jotka keskenään kuiskutellen kiinnittivät Tuomaasen tuiki lähenteleviä silmäyksiä.

— Entä jos tupessa olisi puukkokin? sanoi Tuomas.

Hän aikoi mennä aitioonsa. Mutta samalla kuuli hän Alinen vielä mainitsevan hänen nimeään.

— Tuomas, sanoi hän. Minä en ymmärrä politiikkaa. Mutta jos katsot olevasi oikeassa, niin pysy paikoillasi!

— Kyllä, sanoi Tuomas. Mutta kuinka sinä olet tullut siihen tulokseen?

— Minä keskustelin asiasta Putten kanssa. Niin, älä naura, hänellä on hyvä sydän ja

— Kyllä, sanoi Tuomas. En minä hänen sydämelleen hymyillytkään.

— No niin, hänen päänsä ei ole parhaita, mutta se riittää minulle. Ja sitten tuntui minusta niin ikävältä, jos sinä luulisit, ettei kukaan meistä sinua ymmärtäisi.

— Ja sitten?

— Ja sitten tahdoin minä tarjota sinulle tämän suklaatitötterön. Ota se! Minä tiedän sinun pitävän suklaatikaramelleista.

— Aline, sinä olet paras nainen taivaan alla. Onnellinen Putte!

— Luuletko todellakin, että tulemme onnelliseksi?

— Kyllä. Minä olen aivan varma siitä.

— Minä olen joskus epäillyt sitä. Kuule, Tuomas, sinunkin olisi mentävä naimisiin.

— Mahdotonta. On olemassa vain kolme naista, joiden kanssa minä ehkä olisin voinut tulla onnelliseksi. Kaksi heistä ovat minun tätejäni.

— Ja kolmas?

— Oli äiti. Mutta hänkin on nyttemmin

— Mitä nyttemmin?

— Rouva protokollasihteeri.

— Tietysti hän on rouva protokollasihteeri. Ei, kyllä minun nyt täytyy mennä. Minä näen, että Anna aikoo vietellä tuolla minun sulhaiseni.

Todellakin näkyi Anna käytävän päässä kei-
mailevan aivan sopimattomasti Putten edessä.

— Näkemiin siis.

— Näkemiin. On niin paljon haittaa nuoremista sisarista.

Seuraavalla väliajalla tuli Emmi.

Tuomas ei ollut nähnyt häntä sitten kuin heidän kihlauksensa oli purkautunut. Hän tarkasteli sentähden muinaista ihannettaan mitä suurimmalla mielenkiinnolla.

Emmin kehitys oli nykyään käynyt jättiläis-askelilla eteenpäin. Hänen siveäsydämissä kyhäyksiiän, aina vaan nimimerkillä „Salon tyttö“, painatettiin jo mielihyvällä pääkirjoituksina kansallismielisessä sanomalehdistössä. Sanottiin hänen sitäpaitsi viimeistelevän laajaa yhteiskunnallista romaania, jonka nimeksi tulisi „Raakuus ja rakkaus“. Yleinen mielipide oli sen suhteen jo ennakolta hyvin suosiollinen.

Hän käytti yhä edelleen mustaa pukua, pitkät kellonvitjat kaulan ympäri kiinnitettyinä. Hänen kasvonsa olivat kenties kalpeammat kuin ennen, mutta hänen silmänsä yhtä siniset ja viattomat.

— Tuomas, lausui hän hätäisesti, älä usko, että minä tahdon sitä. Minä olen pyytännyt ja rukoillut sulhaistani, ettei hän tekisi sitä. Hänen puoluetoverinsa odottavat vaan hänen merkkiään.

— Ja mitä sanoo sulhaisesi?

— Hänen sydämensä vuotaa verta. Mutta hän ei voi. Hänen täytyy periaatteittensa tähden. Ymmärrätkö? Hänen täytyy.

— Minä ymmärrän.

— Sitäpaitsi yllyttää kunnallisneuvos häntä.

— Kuinka?

— Minä kuulin hänen äsken tekevän sitä. Voi, kyllä tämä on niin kauheata!

Ahaa, ajatteli Tuomas. Iso-isä pistää välisti pienen hätävalheenkin.

Mutta ääneen hän sanoi:

— Minä luulen, että sulhaisesi etsii sinua.

Emmi katsoi häneen rukoilevasti.

— Tuomas, minä ajattelin Eikö sinun sopisi poistua? Eihän sinulla ole mitään periaatteita.

— Entäpä minulla olisi joku.

— Sinähän olet jumalankieltäjä. Eihän sellaisilla ole mitään ihanteita. Sinä voit sen tehdä. Tee se minun tähteni, Tuomas.

Tuomas ei enää viitsinyt kuulla häntä. Hän meni kohteliaasti kumartaen.

Tuomas oli päättänyt mennä polttamaan pape-rossin. Mutta tuskin hän oli ottanut jonkun askeleen, kun hän huomasi edessään Pertin.

— Päivää, sanoi tämä. Ei taida herra enää tunteakaan?

Pertti oli nyt puettu niinkuin gentlemanni. Ei juuri hännystäkissa, mutta kuitenkin valkeassa rusetissa, vaatteet mustat ja aivan uudet, saappaat kiilloitetut. Nähtävästi eivät hänen kommunistiset ihanteensa suinkaan olleet vahingoittaneet hänen toimeentuloaan.

Tuomas tuli hyvin iloiseksi nähdessään hänet.

— Päivää, päivää, sanoi hän. Mitä Pertille kuuluu?

Pertin pienet silmät säteilivät hauskan jälleentapaamisen onnellisuudesta.

— Kuulkaa, sanoi hän kuiskuttaen, meitä olisi täällä ylhäällä muutamia „Kansan mahdin“ miehiä. Ei taitaisi tarvita vähän niinkuin voiman lisäystä.

— Mitä Pertti tarkoittaa?

— Meinaan vaan, että jos tarvittaisiin. Kuuluvat täällä alhaalla aikovan ajaa ulos herran. Vähän miestä väkevämpää, ajattelin.

— Minä en ymmärrä.

— Meillä olisi mukana täällä muutamia purkkeja. Ja kotona meillä on vielä enemmän törkyä.

— Mitä purkkeja?

— Sellaisia vaan kukkapurkkeja. Mutta ne kasvavat tulisia kukkia, läpi laipiosta, suoraan taivaaseen. Koetettaisko?

— Pertistä on tullut runoilija?

— Onhan minussa vähän sitäkin vikaa. Yksi hivaus vaan, ja tästä talosta ei pidä kiveä kiven päälle jäämän. Haluttaisko herraa?

— Eikö helvetissä! Minä en ymmärrä muuten, kuinka minun niin erikoisella tavalla on onnistunut voittaa „Kansan mahdin“ suosio osakseni.

— Ooja, me kyllä tunnemme ystävämme. Me olemme lukeneet, mitä herra on kirjoittanut. Se oli justiin niinkuin meidän suustamme sanottu.

— Niinkö?

— Niinkuin nakutettu. Me olemmekin vähän tuumineet tässä valita herran johtajaksemme, entinen kun on kiinni eikä uutta ole vielä ilmestynyt.

— Minun mielestäni Pertti itse on aivan erinomainen siihen toimeen.

— Ei pidä pilkata oppimatonta miestä. Onhan herra vanha aktivisti?

— Kenties minä toistaiseksi sentään pysyn vaan teidän henkisenä johtajananne.

— Niin noh, kuinka vaan herra parhaaksi katsoo. Ei tarvita sitten tinamiitia?

— Ei.

— Revolveri herralla kuitenkin on?

Tuomas kopasi takataskuaan. Se oli todellakin hyvä mieleenjohdatus.

— Täällä on.

— Niin noh, hyvästi sitten. Ajattelin muuten tarjota oman browninkini.

— Näkemiin. Ja kiittäkää minun puolestani „Kansan mahdin“ miehiä. Kenties minä pian liityn heihin.

— Se olisi suuri ilo meille kaikille. Merkkikuti vaan, niin kyllä tullaan.

— Hyvä, hyvä.

— Mutta kyllä tinamiiti olisi ollut tehokkaampi.

Pertti meni ja Tuomas jatkoi matkaansa tupakapuolelle. Alakäytävän ovesa tuli häntä vastaan professori Meyer, joka oli hyvin onneton, että oli myöhästynyt teatterista, saati sitten näin suursuomalaisena juhlapäivänä. Hän kysyi huolestuneena, oliko ohjelma jo pitkälle kulunut.

— Kyllä te ehditte vielä, virkahti Tuomas.

Mutta samalla muisti professori Meyer jotakin.

— Nuori ystäväni, lausui hän pudistaen Tuomasta lämpimästi kädestä. Minä olen lukenut teidän kirjoituksenne. Te esitätte ajatuksenne selvästi ja kirkkaasti. Minä en tahdo sanoa, että teillä olisi mitään suuria ajatuksia. Mutta teillä on käsitteitä. Tiedätteko, mitä on käsite? Se on kai-

ken inhimillisen ajattelemisen pohja ja perustus. Käsité on itsensä kanssa sopusointuinen identisyys, toisin sanoen totaliteetti, jonka momentit ovat itse kokonaisuus, joka on sekä subjektivinen että objektivinen, sekä immanenti että transcendentti olio. Käsité on oikea, käsité on väärä, käsité on pieni, käsité on suuri, käsité on korkea, käsité on matala. Sanalla sanoen: käsité on kaikki. Vahinko, ettei teillä ole filosofista kasvatusta. Mutta sallikaa minun kuitenkin onnitella teitä. Teillä on oikeat ja kirkkaat luonnonkäsitteet.

Tuomas tunsí kylmien väreiden käyvän pitkin selkäpiitään.

Hän saapui vihdoinkin tupakkapuolelle. Hän sytytti paperossin ja katsahti ympärilleen. Hän huomasi heti, että täällä se tapahtuisi.

Tupakkahuone oli täynnä nuoria ylioppilaita. Niiden joukossa erotti hän myöskin maisteri Aava-saksan. Ne näkyivät seisovan suurissa ryhmissä ja tarkastelevan häntä silmää räpähyttämättä.

Tämä oli n. s. ulostuijottaminen.

Tuomas vetäytytyi varovaisuuden vuoksi seinää vasten. Sitten koetteli hän vielä kerran takatas-kuaan. Hän oli nyt valmis. Hän odotti, mitä tuleman piti.

Tuijotusta kesti kotvasen. Kun ei siitä ollut apua, alkoivat nuorukaisryhmät käydä levottomiksi. Joku joukko kulki aivan Tuomaan ohitse ja katsoi häntä silmiin hyvin hävyttömästi.

Ei apua siitäkään. Tuomas poltteli paperosiaan ja antoi katseensa harhailta noin ylimalkaan puolikyynärää ihmisten päiden päällä.

Nyt kuului ensimmäinen vihellys. Sitä seurasi toinen ja kolmas. Nuoret miehet olivat muodostaneet puoli-ympyrän, jonka keskipisteessä Tuomas seiso. Taempana näkyi ihmisiä juoksevan ja kurkistelevan uteliaina saadakseen selville, mitä tapahtui.

Tuomas antoi heidän viheltää. Lopuksi luikkasi hän itsekkin, minkä emätistä lähti. Kohtaus oli hänen mielestään sanomattoman koomillinen.

Syntyi jälleen syvä hiljaisuus. Nyt alkoi parlamentteeraamisen aika. Joukosta astui esille pari nuorukaista, jotka kursailematta tekivät tiettäväksi, että Tuomas oli heille vastenmielinen henkilö. Hänen olisi sentähden paras poistua täältä.

— Ulos! Ulos! kuului samalla voimakas kansanääni kannattavan puhujia.

Tuomas antoi heidän puhua loppuun. Sitten lausui hän tyynesti ja ärsyttävästi:

— Minä en tunne herroja. Mutta jos herrat aikovat esitellä itsensä minulle, sanon minä jo edeltä käsin, että se ei ole oleva minulle mikään miellyttävä tuttavuus.

Nyt kävi kirkuna vallan korvia huumaavaksi.

— Hänet on heitettävä ulos! todisti kansanääni.

Miesjoukko rupesi lähenemään.

Tuomas veti esiin revolverinsa. Se näytti hiukan hämmästyttävän hyökkääjiä.

— Minä ammun, sanoi hän tynesti. Minä ammun jokaisen, joka tulee viittä kyynärää lähemmäksi. Kenties minä nyt saan polttaa paperossini?

Miesjoukko jäi neuvottomana kuuden kyynärän päähän. Se ruoja poltteli vielä! Tämä oli todellakin tuiki sietämätöntä.

Vihellys ja huudot alkoivat uudelleen. Mutta kukaan ei näyttänyt halua ensimmäisenä lähestymään. Sähkökellot soivat, ilmoittaen välihetken loppuneeksi, mutta kukaan ei poistunutkaan. Päinvastoin näkyi puolueetonta yleisöä yhä enemmän virtailevan sisälle. Tieto oli levinnyt teatterissa, että siellä alhaalla tapahtui jotakin. Kaikki kiirehtivät katsomaan.

Tuomas näki jo ovella isänsä protokollasihteerin sekä säikähtyneen salaneuvoksen yhtä säikähtyneine tyttärineen. Vielä paremmin nähdäkseen, kenties myöskin näkyäkseen, hyppäsi hän penkille, aina vaan ase kohti vihollista ojennettuna. Tuossa seisoi ukko Paavo levollisena, tuolla juoksi itkevä Emmi, täällä huusi ja huitoi Putte, koettaen turhaan tunkeutua sankan ihmisjoukon läpi.

Yleisön läsnäolo ärsytti vielä enemmän kiihoittuneita nuorukaisia. Pitikö heidän nyt kaikkien nähdessä häpeällä peräytyä?

Mutta nyt lakkasi meteli niinkuin merkistä. Samalla ilmestyi joukon eteen maisteri Aavasaksan hur-

jistunut hahmo, oikea käsi manaten ojennettuna kohti korkeutta.

— Isänmaan suurten henkien nimessä, lausui hän, Porthanin, Arvidssonin, Lönnrotin, Snellmanin ja Yrjö-Koskisen nimessä, jotka tällä hetkellä ovat koolla tässä huoneessa, käsken minä sinut, Tuomas Vitikka, poistumaan meidän seurastamme. Mene! Sinä olet epäilyksen henki meidän joukosamme. Mene, äläkä koskaan palaja enää! Me odotamme kymmenen sekuntia. Sitten: eteenpäin pojat!

Tuomas ei epäillyt enää. Tässä oli vihdoin se vuorisola, jota hän aina oli itselleen toivotellut, tässä teko, joka jäisi ijäksi täyttymättä, ellei juuri hän, Tuomas Vitikka, sitä tehnyt. Tässä vihdoin tarjoutui hänelle tilaisuus ampua itsensä irti isästään ja äidistään, kodistaan ja konnustaan, isänmaastaan ja omista heikoista ajatuksistaan, kaikesta siitä pienestä, typerästä, mädäntyneestä ja hirvittävästä, jonka hän elämässä näki patoutuneena ympärilleen. Vihdoin oli vapautuksen hetki lyönyt hänelle. Raju riemu täytti hänet. Ensimmäisen keran pitkien alakuloisuuden vuosien jälkeen tunsu hän itsensä todella iloiseksi ja onnelliseksi.

Hän viskasi paperossin suustaan ja huusi äänellä yhtä kaikuvalla kuin maisteri Aavasaksan.

— Minä annan nyt palttua teidän Porthanillenne! Minä annan nyt pirut teidän Arvidssonillenne! Tässä ei nyt määrää Lönnrot eikä Runeberg, vaan minä, Tuomas Vitikka. Romukoppaan kaikki luurangot!

Minä olen nyt sen laivan kapteeni, joka vie ian-
kaikkisuuteen. Halloo! Ketä haluttaa matkaan?
Laiva lähtee, käyntisilta on kohotettu. Tuon tuossa
minä lasken läpi ensimmäiseksi. Tie auki, taikka
yks, kaks...!

Hän tähtäsi maisteri Aavasaksaa suoraan sydä-
meen.

Silloin tapahtui jotakin tragikoomillista. Pari
nuorta miestä pakeni. Heidän jälkeen jättämästään
raosta tunkeutui esiin Tuomaan äiti Maria Antoi-
nette, levitti kätensä maisteri Aavasaksan eteen ja
sanoi:

— Tuomas, älä ammu!

Tuomas katsoi häneen. Silmänräpäyksessä oli
kaikki juhlallisuus kadonnut hänestä. Äiti suojele-
massa maisteri Aavasaksaa! Hän nauroi.

— Hyvä on, sanoi hän. Minä poistun vapa-
ehtoisesti.

Hän hyppäsi penkiltä alas.

Mutta hän tahtoi kuitenkin merkitä mielialansa.
Hän kohotti revolverinsa ja ampui ilmaan. Sa-
malla huomasi hän äidin takaa maisteri Aavasaksan
käden, joka yhä tähtäsi kohti korkeutta.

Hän laukasi. Kuului huutoja ja parahduksia.
Maisteri Aavasaksan käsi oli hervahtanut verisenä
alas. Luoti oli vikuuttanut hänen peukaloaan.

Ihmiset juoksivat hujan hajan. Haettiin järjes-
tyksen valvojia. Yliopiston rehtori saapui parhaiksi
siihen pelastamaan Tuomaan poliisien käsistä. Äiti
oli pyörtynyt. Protokollasihteeri virvoitteli häntä.

— Me väistymme vain väkivallan edestä, lausui maisteri Aavasaksa.

Emmi satoi nenäliinan hänen peukaloonsa. Sitten syöksähti hän Tuomaan eteen nyrkit puristetuin ja huusi:

— Sinä! Sinä!

Tuomas ei nauranut enää. Hänen suuri hetkensä oli auttamattomasti pilattu, muuttunut rumaksi, hullunkuriseksi ja inhoittavaksi. Hän tahtoi päästä niin pian kuin mahdollista pois täältä.

Yleisö väistyi hänen tieltään niinkuin pahantekijän. Joku osoitti häntä sormellaan ja sanoi:

— Me panemme jyrkimmän vastalauseemme. Hän on paljastanut aseensa vasten omia kansalaisiaan.

*

Seuraavana päivänä oli Tuomas kutsuttu yliopiston rehtorin luo. Rehtori, vanha ystävällinen herra, laski ensin leikkiä Tuomaan artikkelista, jonka hänkin oli lukenut, mutta tuli sitten hyvin totiseksi, huomautti, miten väärin Tuomas oli tehnyt häiritiesään järjestystä julkisessa juhla-illassa, sekä selitti, ettei pahaa ollut pahalla vastustettava.

— Teidän olisi pitänyt antaa ajaa itsenne ulos, sanoi hän. Silloin olisi oikeus kokonaan ja jakamattomana ollut teidän puolellanne.

Mutta juuri tätä oikeuskäsitettä oli Tuomas vielä liian nuori ja kypsytön ymmärtämään.

Hän pääsi asiasta puolen vuoden religatsioonilla, lieventävien asianhaarain takia. Heti sen jälkeen hän matkusti ulkomaille.

Maisteri Aavasaksa ei tehnyt mitään edesvastuuvaahtimusta vikuutetusta peukalostaan.

Tuomas viipyi monta vuotta matkallaan. Kun hän vihdoin palasi sieltä, hän ei tullut yksin. Joku Jeannette seurasi häntä.

Mikä Jeannette? Yksi tuhanten joukosta, nime-
tön, heimoton Jeannette, jonka hän eräänä heleänä,
punapilvisenä kevät-iltana oli tavannut suuren parisi-
laisen bulevardikahvilan edustalla. Kun hän sieltä
seuraavan kerran palasi, oli heitä kolme. Pieni rus-
keasilmäinen poika seurasi heitä. Tuomas oli kutsu-
nut hänet vanhan presidenttivainajan mukaan Kaarle
Juhanaksi.

Kotimaassa oli paljon muuttunut. Salaneuvos
oli mennyt isäinsä henkien luo. Samoin oli kuol-
lut ja kuopattu ukko Paavo, joka oli nukahtanut
vahvassa uskossa Herraansa ja Vapahtajaansa, val-
miina taivaltamaan autuaitten asuntoihin samalla
lujalla luottamuksella kuin hän ennen oli Säätytalon
portaita noussut taikka omien peltojensa pientareita
saapastanut. Täytyi olla tavallista tiukempi oven-
vartia, joka voi hänet siltä tieltä käännyttää.

Protokollasihteeristä oli tullut läänin kuvernööri,
samalla tietysti Vitikkalan omistaja, oikea „kansan

mies“, joka hallitsi usein hiukan niskoittelevaa maaherrakuntaansa lujasti, lempeästi ja perustuslaillisesti. Hän jouti nyt enää vain harvoin vanhaan isiensä kotiin pistäytymään.

Hänen vaimonsa oli lihonut ja käynyt samalla puheliaammaksi. Hän ei enää harrastanut mitään itsenäisiä elämän-ihanteita, vaan oli iloinen ja tyytyväinen siihen toimialaan, joka seurasi hänen miehensä yhteiskunnallista asemaa, kuten hyväntekeväisyys, rouvas-yhdistykset ja kaikellaisten koulujohtokuntien jäsenyys. Poliitikasta hän yhä edelleen piti itsensä vaistomaisesti erillään.

Anna oli naimisissa erään hammaslääkärin kanssa. Aline taas oli ollut naimisissa Puttensa kanssa, mutta sittemmin eronnut hänestä, matkustanut ulkomaille jonkun vapaaherrallisen maatilan-omistajan seurassa ja vihitty äskettäin Nizzassa eräasen italialaiseen tykistöupseeriin. Muitakin lemmenseikkailuja kerrottiin hänestä.

Professori Meyer oli nyttemmin kokonaan siirtynyt Suomeen. Hän oli nyt vaihtanut ajalliset ihanteensa lopullisesti iankaikkisiin, oli yksi meidän isänmaallisia merkkimiehiämme, hallitsi kauneuden kapinallisia maailmoita yhtä lujasti ja lempeästi kuin maaherra Antti Vitikka lääniään eikä suinkaan vähemmän järkähtämättömien lakien mukaan. Hänen suuri taideteoksensa Suomen luonnosta ja sen raikaasta, alkuperäisestä kansan-elämästä oli vihdoinkin valmistunut sekä otettu vastaan yleisen ihastuksen sorinalla. Arvostelu ei voinut kyllin kiittää

sen jaloja suhteita, sen hienoa tekotapaa ja sen sisällyksessä ilmenevää jaloa, kansallista ja ihanteellista katsantokantaa, joka ei ollut mikään haihtuvan ja huikentelevan nuoruuden hedelmä, vaan ikinuoruuden ja sellaisena kuolematon. Se olikin tullut kulmakiveksi koko Suomen uudelle, kukoistavalle taiteelle ja kirjallisuudelle, jonka järkähtämätön esteettinen auktoriteetti professori Meyer oli ja jolle ainoastaan joku pieni vastustushaluinen taiteilijaparvi pui housuntaskullista nyrkkiään. Mutta professori Meyer ei ollut heitä varten suurta taide-teostaan tehnytkään. Hän oli tehnyt sen koko maata ja koko kansaa varten, vaikka hän liiallisesta kesävieras-kiitollisuudesta olikin sen Vitikkalan „Suomalaisuuden latoon“ ripustanut. Mutta siten oli siitä tullutkin koko Suomen suurten muistojen Pantheon, johon koko kansa nyttemmin teki toivoretkiään ja jonka neljännessä nurkassa professorin omat, jalopiirteiset kasvot olivat marmoriin kirjastetut.

Pertti istui nykyään linnassa. Hän oli menettänyt toisen kätensä eräässä dynamiittiräjähdyksessä eikä ollut tilaisuudessa tekemään juuri mitään toisellakaan. Kuitenkin hän oli sattumalta pistänyt sen jonkun joutavasta suuttuvan kansalaisen taskuun, joka ei ollut osoittanut tarpeellista kunnioitusta hänen kommunistista maailmankatsomustaan kohtaan, vieläpä toimittanut hänet kiinni vähäpätöisestä ja tuiki naurettavasta taskuvarkaudesta. Asia oli koskenut hyvin kipeästi Perttiin, joka katsoi

täten tulleet mieskohtaisesti häväistyksi, menettäen kaiken ihanteellisen merkityksensä ja maailmanhistoriallisen sädekehänsä. Se oli hänen mielestään pieni ja halpa kosto sen poroporvarillisen yhteiskunnan puolelta, jota kohtaan hän oli rankaisematta niin monta muuta suurta ja rehellistä rikostyötä harjoittanut.

Eipä ollut säästännyt Tuomastakaan hävittävä ja tasoittava aika. Hän oli tosin nyt jäntevä ja toimekkas käytännön mies, joka oli suorittanut Sveitsissä vuori-insinööritutkintonsa ja saanut hyvän paikan erään ranskalais-belgialaisen osakeyhtiön palveluksessa. Mutta hän oli heittänyt järveen viimeisenkin ihanteellisuuden kipinän itsestään, sen jäytävän levottomuuden, joka oli leimannut hänen nuoruutensa, samoin sen ehdottoman yksilöllisyyden ajatuksen, jonka puolesta hän kerran oli aseensa paljastanut. Elämä riitti hänelle nyt jo sellaisenaan. Hän ei tutkistellut enää sen tarkoituksiperiä eikä katsellut sitä minkään pingoitettujen persoonallisuusvaatimuksien prisman läpi. Joskus ajatteli hän vaan hymähtäen sitä aikaa, jolloin hänen oma poikansa, pieni Kaarle Juhana, alkaisi häntä itseään määritellä niillä korkeamman ihmisyyden mittapuilla, joilla hän itse kerran oli elämää ympäriltään tuominut, enin omia vanhempiaan ja sukulaisiaan. Epäilemättä tulisi hän, Tuomas, sillä tuomiolla esiintymään sangen pienenä ja vähäpätöisenä. Tämä ajatus ei kuitenkaan hänelle mitään unettomia öitä tuottanut. Hän tiesi, että niin täytyi olla, jos mieli maailman

milloinkaan mennä tuuman eteenpäin, ja ellei se menisikään eteenpäin, josta Tuomas puolestaan ei ollut niin aivan varmasti vakuutettu, kuului se niihin elämän ikuisiin muotoihin, jotka kuten kevät, kesä, syksy ja talvi hänen ohitsensa vaelsivat. Elämä syvemmässä merkityksessä esiintyi hänelle nyt enää vain suurena tyhjiytenä, joka oli työllä täytettävä. Työn lomassa oli ihmisen sallittava itselleen hiukan huvia, sydämen lämpöä ja elämäniloa, kuitenkin ainoastaan sen verran, ettei se terveyttä vahingoittanut. Se ei ollut jumala paratkoon mikään uusi taikka originelli elämän-oppi. Se oli päinvastoin yhtä vanha kuin taivas. Salomon saarnaaja oli sen jo lopulliseen muotoonsa määritellyt. Mutta mitään sen yleispätevämpää ajatusta ei Tuomaan ollut onnistunut nuoruutensa ilkamoivan epäilyksen käsistä pelastaa.

Hän oli nyt itse täydellinen ranskalainen porporvari, teki työnsä säännöllisesti, vietti hiljaista elämäntapaa, piti huolta huomisesta, kävi joskus teatterissa, toisen kerran varieteessa, aina Jeannetensa kera, pistäytyi välistä pienelle huviretkelle esikaupunkien ihaniin puistikoihin, pani rahaa pankkiin ja oli ylipäänsä sangen onnellinen ja tyytyväinen. Yhteiskunnallisessa suhteessa suosi hän osittaisia parannuksia, kunhan ne vaan kävivät rauhallisesti ja intohimoja herättämättä. Ihmiset olivat hänen mielestään ylimalkaan hyviä. Pahojakin ihmisiä oli tosin, mutta niistä oli paras pitää itsensä erillään eikä jätettävä nenäänsä heidän näppiensä

vedettäväksi. Yleensä katsoi hän, että hänen elämänsä oli syventynyt, samassa määrässä kuin hänen taloudellinen hyvinvointinsa kohonnut ja vaurastunut. Aterialla joi hän aina puoli pulloa viiniä, tosin tuntuvasti vedellä sekoitettuna. Hänen himoruokansa olivat vihannes-omeletit.

Silloin tällöin kävi hän kaukaista kotimaataan katsomassa viettäen aina viikon tahi pari Vitikkalassa, matkaillen Imatralla, Punkaharjulla y. m. luonnon-ihanilla seuduilla; ihaili valoisain kesä-öitten kauneutta, voipa välistä sulaa oikein surumieliseen tunnelmaankin lapsuutensa huolettomia kalaretkiä ajatellessaan. Hänen unelmansa oli kerran asettua kotimaahan. Siitä tuli tosi siten, että hänen isänsä kerran ilmoitti myövänsä tahi vuokraavansa vieraille Vitikkalan, ellei Tuomaan ehkä tekisi mieli ottaa sitä omiin hoteisiinsa. Se tuotti nimittäin liian paljon vaivaa ja huolta maaherralle, joka katsoi velvollisuutensa olevan käyttää kallisarvoinen aikansa kokonaan ja jakamattomasti hänelle uskotun läänin siunaukseksi.

Tuomas oli kotvan tuuminut ja harkinnut asiaa. Hänen järkensä sanoi, että oli sulaa hulluutta jättää edullinen asemansa ja ala, jolla hän oli tehnyt jo monta tärkeää keksintöäkin, vain hautautuakseen Suomen erämaihin. Mutta hänen mielensä oli syvästi kiintynyt Vitikkalaan. Sydän oli ollut päästä voimakkaampi. Hän oli lopuksi kirjoittanut suostuvansa. Hänen lohdutuksensa oli ollut, että myöskin käytännöllinen Jeannette oli hänen aikeensa hyväksynyt. Niin oli päätetty, että Tuomas seuraa-

vana kesänä asettuisi kotimaahansa pysyväisesti ja ottaisi haltuunsa Vitikkalan.

Kesä oli tullut ja Tuomas perheineen saapunut isiensä perintötilalle. Siellä oli hänet vastaan-ottanut maaherra vaimonsa ja alustalaistensa kera. Tuliaskahvi oli juotu rakkaiden muistojen ja vanhojen traditsioiden pyhittämällä paikalla, Vitikkalan mainehikkaassa tiehaarassa, tavarat oli lähetetty edeltäpäin taloon ja nyt nousi myöskin Jeannette saattaakseen lapset nukkumaan. Maaherra, joka vanhana miehenä oli muistanut nuoruutensa taiteelliset taipumukset ja joskus joutohetkinään harjoitteli maalaillemista, seisoi hajasäärin telineittensä takana ja katseli tyytyväisenä sitä kesäistä kahvikikkerikuvaa, jota hän, sangen suurella menestyksellä muuten, oli professori Meyerin taidesuuntaa seuraten koettanut kankaalle kiinnittää.

— Luontoa täytyy katsella temperamentin läpi, lausui hän. Juuri sen ovat realistiset taiteilijat liian usein unohtaneet.

Maaherratar kokosi kahvikalut koriin. Maaherra pisti telineet kainaloonsa ja oli valmis seuraamaan Jeannettea. Mutta samalla muistui hänen mieleensä jotakin.

— Kuulepas Tuomas, sanoi hän, kun sinusta nyt tulee Vitikkalan isäntä, on kaiketi parasta, että annat avioliitollesi kristillisen vihkimyksen. Eipä suinkaan sen vuoksi, että minä näissä asioissa olisin mikään turhantarkka muotojen mies, mutta mi-

nusta olisi se ikäänkuin somempaa. Yksinkertaisen kansankin tähden, näetkös.

Tuomas katsoi vaimoonsa. Jeannetten kasvot olivat silminnähtävästi kirkastuneet. Tämä oli ollut aina hänen salainen unelmansa.

— Olkoon menneeksi, sanoi Tuomas.

Hänen mielestään ei asia kannattanut mitään pitempää keskustelua.

— Ja tuon lapsesi me myös kastamme, sanoi maaherra.

Tuomas katsoi Kaarle Juhanaan, joka mennä piiperti jo kaukana tiellä. Hämärästi muistui hänen mieleensä silloin vanhan presidentin valkopartainen, lumitukkainen hahmo.

— Päättäköön poika itse puolestaan, kun tulee siihen ikään, sanoi hän. Lienee vielä liian aikaista ruveta hänen uskontunnustustaan määrittelemään.

— Kuten tahdot, kuten tahdot, myönsi maaherra hyvänsävyisesti. Ajattelin vaan, että olisi ollut ikäänkuin somempaa.

Hän meni jo Jeannetten kera. Tuomas jäi odottamaan äitiään.

Silloin kuului tieltä kärryjen ratina. Niissä näkyi mies ja nainen sekä puolikymmentä pientä pel-lavapäätä.

— Päivää, päivää, huusivat mies ja nainen jo kaukaa. Hyväpä, että tapasimme teidät tässä. Meillä olisi hyvin tärkeätä asiaa.

Nainen oli Emmi ja mies maisteri Aavasaksa. He olivat menneet naimisiin melkein heti sen jälkeen kuin sulhaisen peukalo oli parantunut. Maisterista oli juuri tulemassa tohtori, väitöskirjalla „Sukupuoli-puhtaus vanhoilla suomalaisilla“, jota hän oli julkisesti yliopiston kateederista puolustanut. Emmi taas oli etevä yhteiskunnallinen merkinainen. He olivat nyt molemmat yksikamarisen eduskunnan jäseniä ja matkustivat vaaliasioissa, kärrynpohja ohjelmajulistuksia puolillaan. Lapset juoksentelivat niitä jakelemassa taloihin ja torppiin tien vierellä.

Tuomas tervehti heitä ystävällisesti ja pyysi vieraikseen. Hänkin näytti kokonaan unohtaneen, että heidän välillään ennen oli jotakin tapahtunut.

— Ei, me emme ehdi, selitti Emmi. Meidän täytyy joutua tänään vielä moneen kylään.

Heillä ei ollut aikaa nousta edes kärryistään.

— Vaalit ovat edessä, selitti maisteri Aavasaksa. Huomenna minä pidän kokouksen kirkonmäellä. Tietysti tekin tulette sinne?

Tuomas sanoi saapuneensa vasta tänään paikkakunnalle ja olevansa siis vieras maan asioille. Hän ei tiennyt, mitkä kysymykset nykyään ylipäänsä ihmisten mieliä kiinnittivät.

Maisteri Aavasaksa teki yhdellä henkäyksellä hänelle selon nykyisestä asemasta.

Sen jälkeen kuin kansanvaltainen yhteiskuntajärjestys oli kaikilla aloilla vahvistunut, tilattoman väestön olosuhteet parannetut, työväen lainsää-

däntö kehitetty ensimmäiseksi Europassa, kaikki muuttaneet nimensä kansallisiksi, koko koululaitos perin pohjin uudistettu, kirkko valtiosta erotettu, raittius voittanut, siveys riemuinnut, tupakkatulli kohotettu, ja naima-kieltolaki julistettu kaikille, jotka eivät käyttäneet valtiollista ääni-oikeuttaan, — oli ylimalkaan sangen vaikea keksiä enää mitään mul-listavia yhteiskunnallisia uudistuksia. Hän oli kuitenkin keksinyt yhden, jota hän puolestaan piti nykyisen hetken kaikkein tärkeimpänä, joskin se samalla viittasi etäiseen tulevaisuuteen. Sitä oli käsitelty jo useilla valtiopäivillä, jotka sen jo olivat periaatteessa hyväksyneet. Kysymys oli enää vain käytännöstä. Itsepintaista vastustusta ja pint-tynyttä rutivanhoillisuutta, joka jumala paratkoon ei vielä kukaan ollut karkonnut kansastamme, oli tosin jonkun verran olemassa, mutta jumalan avulla ja aatteen omalla innostavalla voimalla toivoi puhujan piankin musertavansa. Asia oli lähemmin selitetty painetuissa ohjelmajulistuksissa. Hän pyysi jättää Tuomaallekin yhden niistä.

— Me harrastamme nyt lasten ääni-oikeutta! huusi Emmi, joka ei voinut pidättää itseään, voitonriemuisesti.

— Mitäh? sanoi Tuomas.

— Niin, lausui Aavasaksa juhlallisesti. Se on se suuri asia. Vääryyttä ja sortoa ei ole enää missään muodossa sallittava.

Tuomas näytti yhä yhtä typerältä.

— Valtiollisen ääni-oikeuden ikäraja, selitti Emmi, on nykyään 18 vuotta. Toiset vaativat sitä alennettavaksi 15 vuoteen. Mutta me vaadimme sitä kokonaan poistettavaksi.

— Kokonaan? kysyi Tuomas.

Hän ei vielä tahtonut oikein uskoa korviaan.

— Kokonaan, vakuutti Aavasaksa. Kun on radikaali yhdessä, niin täytyy olla radikaali myöskin toisessa asiassa. Minä en ole koskaan rakastanut mitään kompromissausta.

— Lapset ovat yhteiskunnan perustus, selitti Emmi. Lapset ovat lähempänä luontoa ja sen kautta jumalaa. Herra itse puhuu heidän suunsa kautta. Juuri heidän kauttaan voi jumalan sormi aivan suorastaan, ilman mitään turmiollisia välikäsiä, päästä vaikuttamaan Suomen kansan historiaan.

— Minä pelkään, että he pistävät sormen suuhunsa, sanoi Tuomas. Sitäpaitsi kirkuvat he niin vietävästi. Epäilemättä on se jumalan ääni. Mutta onko se myös oikean ja vanhurskaan jumalan ääni, siitä en minä puolestani ole tähän saakka tullut täysin vakuutetuksi.

— Sinä nyt olet se vanha epäilijä, nauroi Aavasaksa. Lasten sivistävää ja kasvattavaa vaikutusta vanhempiinsa ei kuitenkaan ole kieltäminen. Ajattelepas, minkä määrän todellista lempeyttä, sydämen hyvyttä ja puhdasta, korkeata ihmisyyttä he tulevat tuomaan mukaan sekä yleensä julkiseen

elämään että erittäinkin lainsäädäntöön, joka nyt on vaan julman mies- ja naissuvun käsissä.

— Julman naissuvun? kysyi Tuomas.

Emmi selitti hänelle asian. Naiset olivat jo kokonaan turmeltuneet. Sikäli kuin he olivat saavuttaneet täyden tasa-arvon ja osallisuuden kaikkiin yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin oikeuksiin, olivat he kadottaneet jumalankuvan sydämestään. Suomen kansan siveellinen pelastus riippui nyt enää vain lapsista. He yksin olivat enää kykeneviä hiltsemään naisten yhä kasvavaa vallanhimoa ja vallan väärinkäyttöä.

— Ajattelepas, että me olemme vuosituhansia heitä sortaneet, huomautti Aavasaksa. Eikö jokaista oikeudentuntoista sydäntä kirvele muistaessaan, mitä he ovat meidän määrättömän itsekkäisyytemme tähden kärsineet?

— Sitäpaitsi kuuluu valtiollinen ääni-oikeus ihmisen luonnollisiin ja myötäsyntyneisiin oikeuksiin, selitti Emmi.

Tuomas epäili vielä, kuinka asia tulisi käytännössä muodostumaan. Se oli maisteri Aavasaksan mielestä mitä helpoin asia. Jokainen lapsi vietäisiin vaali-uurnalle. Pienimmät saisivat äänestää kotonaan. He tosin eivät voisi olla mukana mitään itsenäisiä vaali-ohjelmia laatimassa, mutta he voisivat eri puolueiden ohjelmista valita sen, mihin kaitselmus itse heidän kätensä kurkottaisi. Täten vasta voitiin hänen mielestään puhua mistään todellisesta

kansanvallasta. Täten vasta oli oikea kansan-äänestys mahdollinen.

— Mutta huolivatko lapset valtiollisista oikeuksistaan? kysyi Tuomas.

— Kyllä, huusi Aavasaksa säihkyvin silmin. He ovat jo heränneet! He eivät pyydä enää, he vaativat. Kuka uskaltaa kieltää heiltä heidän pyhimpiä ihmis-oikeuksiaan?

Lapset käreissä tappelivat hänen takanaan. Yksi veti toista tukasta, toinen pisteli häntä nuppineullalla peräpakaroihin. Kolmas räjäytti koirapommin, neljäs omansa. Isän täytyi ottaa kahta heistä korvista, äidin uhata kaikkia selkäsaunalla. Seurasi hetkinen yleistä liikuntaa ja mielenkuohua.

— He ovat jo järjestyneet, selitti Emmi tyytyväisenä. He eivät tunnusta enää meidän lakejamme ja laitoksiamme. Heitä ei enää voi pitää kurissa muulla kuin pakkokeinoilla. He ovat jo kypsät valtiolliseen vapauteen.

Tuomas kysyi vielä, tokko etu-oikeutetut luokat, tässä tapauksessa lasten vanhemmat, olivat valmiit luopumaan vallastaan holhottiensa hyväksi.

— Heidän täytyy, sanoi Aavasaksa.

— Oikeudella ja totuudella on sellainen voima, ettei mikään mahti maailmassa voi sitä vastustaa, huomautti Emmi.

— Sitäpaitsi on asialla syvä valtio-oikeudellinenkin puolensa, lisäsi Aavasaksa.

Hänen mielestään ei Suomen itsenäisyys ikinä voinut olla oikein turvattu niin kauan kuin sen

lainsäädäntöä hoiti nykyinen luokka-eduskunta, jonka vaan lasten vanhemmat muodostivat.

— Me tarvitsemme mahdollisimman suuren luvun valtiollisesti kypsyneitä kansalaisia, sanoi Emmi. Se taas on parhaiten ja tehokkaimmin saavutettavissa vain ikärajan poistamisella.

— Nykyinen uusbobrikoffilainen ikäraja, lisäsi Aavasaksa, jättää laajat kansan-ainekset osattomiksi kaikesta yhteiskunnallisesta ja valtiollisesta elämästä.

Tuomas myönsi, että he olivat oikeassa. Hän arveli vaan, etteivät lapset kenties olleet taipuvaisia ottamaan päälleen kaikkia niitä velvollisuuksia jotka valtiollista ja yhteiskunnallista kypsyyttä seuraivat.

Aavasaksa hymyili sääliväisesti.

— Vapaassa yhteiskunnassa, sanoi hän, ei yksityisellä kansalaisella ole muuta kuin oikeuksia. Hänen ainoa ja pyhä velvollisuutensa on vaan käyttää ääni-oikeuttaan.

Mutta sitten katsoi hän kelloaan ja huomasi, että heidän oli lähdeävä. He olivat jo liiaksi viipyneet. Hän ojensi kätensä jäähyväisiksi.

— Toivottavasti sinä ainakin lupaat äänesi meille? kysyi hän levottomasti.

Tuomas lupasi.

— Ja te, rouva maaherratar?

Tuomaan äiti oli seisonut äänettömänä syrjässä edellisen keskustelun aikana. Nyt saivat hänen kasvonsa hiukan hätäntyneen ilmeen.

— Minä puolestani en ole koskaan käyttänyt ääni-oikeuttani, sanoi hän ikäänkuin anteeksi pyytävästi. Maaherran vaimona olen minä katsonut velvollisuudekseni pysyä kaiken puolue-elämän ulkopuolella.

— Jaa, se on hyvin väärin, lausui Emmi ankaraasti. Kukaan ei ole puolueiden ulkopuolella.

— Te annatte huonon esimerkin, säästi Aavasaksa.

— Läänin naiset, lisäsi Emmi, ovatkin jo aikoneet sen johdosta toimittaa teitä vastaan julkisen mielen-osotuksen. Pyydän siis jo ajoissa varoittaa teitä.

He vierivät edelleen. Tuomas jäi äitineen heidän jälkeensä katsomaan.

— Kyllä kai minun on parasta äänestää heitä, lausui vihdoin hiljaa ja alistuvasti maaherratar.

— Kyllä, sanoi Tuomas. Työläs on sinun potkia tutkainta vastaan.

Hän muisti elävästi hetken, jolloin äiti oli kehoittanut häntä kansallisesta juhlatilaisuudesta poistumaan. Nyt oli tullut äidin oma vuoro. Historian Nemesis, ajatteli hän.

— Niin, sanoi äiti, minä menen.

— Minä jään vielä hetkeksi tänne metsään, sanoi Tuomas.

Hänen teki nyt mielensä välttämättä olla yksin. Äiti meni.

Kesän kukoistava rauha levisi Tuomaan ympärille. Tuli kyti vielä kahden kiven lomassa, iltalintu lauloi lehtipuussa. Päivä paistoi vinoon puiden latvain yli ja viimeinen, harhaileva tuulenhenkimeni lepoon metsän tuolle puolen. Maa valmistui vastaan-ottamaan lyhyen, valkean yön aavistelevaa hämärää.

Tuomas veti voimakkaasti ilmaa sieraimiinsa. Hän oli siis nyt Vitikkalan isäntä.

— Maasta olet sinä tullut, ajatteli hän. Nähtävästi pitää minun jälleen maahan kiinni menemän. Se oli siis minun kiertokulkuni korkeammassa ilmakehässä.

Hänen silmänsä sattuivat samalla vanhaan, kiviiseen tienviittaan, jonka taru kertoi suvun harmaan esi-isän Matti Vitikan pystyttämäksi. Tuomaan huomiota oli monta kertaa ennenkin herättänyt sen puoleksi maahan uponnut jalusta, jossa näkyi ikäänkuin jonkun terä-aseella tehdyn merkin jälki. Mutta hän ei ollut koskaan tullut sitä lähemmin tarkastaneeksi.

Merkillinen mies tuo Matti Vitikka, ajatteli Tuomas. Pystytäpäns tuollainen muistopatsas tänne korven keskeen ja vielä siihen aikaan. Ei mahtanut senkään pojan päässä olla kaikki kairat paikoillaan.

Mutta sitten johtui hänen mieleensä, että kiveen kenties oli piirretty vuosiluku tahi joku vanha taikamerkki, jolla voisi olla muinaistieteellistä merkitystä. Koska hän nyttemmin oli Vitikkalan isäntä, oli hänen velvollisuutensa varmaan ottaa selvää maaltaan mahdollisesti löytyvistä kultuurimuistoista.

Hän kumartuikin jo puhdistamaan patsaan jalustaa mullasta ja sammalista. Kyllä siihen sittenkin oli piirretty jotakin. Mitä se mahtoi olla?

Kummallinen on ollut tämä minunkin elämäntaloni, ajatteli hän siinä kiven juurella kykkiesään. Tässä minä nyt tongin saman multaisen maan kamaraa, jolla olen lapsena leikkinyt ja josta nuorena olen itseäni pois uneksunut. Mitä on elämä antanut minulle? Jokseenkin samaa kuin muillekin. Toisin sanoen, ei mitään erinomaista. On naivia kysyä, minne ja miksi. Ei ole mitään tarkoitusta elämällä. Taikka on sillä joka tuokiossa oma tuokiollinen tarkoituksensa.

Hän kaivoi, raaputti ja kalkutteli. Samalla jatkoi hän melankolisia mietteitään. Mutta yhäkkiä ponnahti hän pystyyn kauhistuneena. Hänen polvensa vapisivat, hän ei tahtonut uskoa omia silmiään. Kivessä seiso iavan selvästi suurilla ja kömpelöillä kirjaimilla piirrettynä:

M i n ä.

Sen alla näkyi vielä jotakin, ikäänkuin M. V., merkiten nähtävästi Matti Vitikkaa. Mutta siihen ei Tuomas tällä kertaa sen enempää huomiota kiinnittänyt. Hänen sielunsa täytti vain tuo yksi, suuri sana: Minä. Kuinka se oli tähän tullut? Mikä oli sen siihen kirjoittanut?

Tuomas näki näkyjä.

Siinä se lempo nyt on, ajatteli hän. Nyt kai-kuu se maan sisästä minulle vastaan, kun ei se enää kaiu minun povestani. Tuon tähden minä olen uurtanut ja puurtanut, tuota etsiäkseni pyrkinyt, epäillyt, ajatellut ja ikävöinyt. Olin jo löytä-mäisilläni sen kerran, mutta hukkasin jälleen vaa-tiessani, että muutkin tunnustaisivat minuuteni. Mikä on, se on. Eihän se kaipaa toisen tunnusta-mista. Päivä paistaa, vaikka ei kukaan sitä katse-lisikaan. Yö tulee, vaikka ei kukaan sitä myön-täisikään. Niin on myös kaikkivaltiaan Minän laita. Se voi maata vuosisatoja maan povessa. Kuitenkin tulee se kerran päivän valkeuteen. Ja vaikka se ei koskaan tulisikaan, niin se on siellä, se on valta sinään, se on luonnonvoima sellaisenaan, niinkuin tuli, vesi ja iankaikkiset tähdet. Tahtovatko ne muuttaa elämää? Tahtovatko ne vaikuttaa kehen-kään? Kysyvätkö ne, mitä heistä ajatellaan? Ne vaan ovat.

Mutta kuka oli oikeuttanut Vitikkalan vanhimman asukkaan tuon suuren sanan nimensä edelle kirjoittamaan?

Epäilemättä hänen oma suuri yksilöllisyyden-tunteensa. Hän oli siihen patsaan pystyttänyt ja hän oli ylpeä siitä. Hän katseli sitä ja se oli hänen mielestään sangen hyvä. Piirränpä nimeni tuohon vielä, oli hän ajatellut. Ja oman työnsä ylpeässä, riemuitsevassa tietoisuudessa hän oli sen edelle lisännyt tuon merkitsevän sanan: Minä.

Hän ei tahtonut sekoittua muihin, yhtä vähän kuin hän tahtoi tehdä tietä omalle tilalleen. Voi löytyä muitakin Matti Vitikoita, hän kenties oli ajatellut. Mutta tämän patsaan olen pystyttänyt Minä Matti Vitikka, kaikista muista kylänmiehistä ja ylipäänsä elävistä olennoista ikuiseksi erotukseksi.

Tuomas oli ymmärtävinään mielestään täydellisesti tuon tarumaisen metsäläis-ukon, mitä se oli tuuminut tässä kiven juurta kalkutellessaan. Panenpahan tuohon puumerkkini, oli hymähtäen ajatellut, niin ei sitä ainakaan varas viene. Taikka oli ajatellut: Minä olen Minä enkä tee tietä talooni. Taikka: Tästä alkaa minun sarkani ja tuosta ruunun. Ollaan kumpainenkin omillaan.

Mutta eikö se ollutkin kaiken oikean ja terveen yhteiskunta-opin ensimmäinen aakkonen? Eikö se ollut jokaisen vapaan ihmisen vaatimus omaan jumalaansakin nähden taikka niinkuin Ranskan talonpojat kuuluivat jossakin seudussa rukoilevan: „Nyt, hyvä jumala, älä ole puoleen äläkä vastaan! Tästä minä

kyllä suoriudun omin neuvoinenikin.“ Eikö ollut siinä elämänkin tarkoitusperä, se, jota varten kaikki aikakaudet olivat työskennelleet, jota kaikki maailman-ajatukset säteilivät, jonka ympäri ihmiskunta kiersi ja jonka kajastuksia olivat kaikki uskonnot, jumalat, alttarit ja mielipiteet? Eivätkä ainoastaan mielipiteet, vaan eläimet, puut, pensaat ja kaikki mitä niissä oli, aina siihen harmaasen kiveen saakka, joka oli ihmisen vanhin veli? Missä olivat rajat rajattomalla minuudella? Eikö se ollut itse iankaikkisuus? Oliko koko avaran taivaan alla mitään pyhempää, kauniimpaa ja korkeampaa kuin tuo suuri, multainen ja sammaleinen sana: Minä.

Mutta miksi muistivat niin harvat ihmiset sitä? Pitikö siis kivien huutaa uutta uskontoa maailmaan? Tokko riitti se sittenkään? Tokko lakkasivat ihmiset koskaan etsimästä elämän tarkoitusperiä ulkopuolelta itseään?

Ihmiset tunsivat vain oman pienen minänsä. Siksi he olivat julistaneet itsensä kansallisiksi ja yhteiskunnallisiksi käsitteiksi. Se ikäänkuin edes hiukan suurensi heitä omissa silmissään. Mutta he eivät tunteneet ihmiskunnan suurta Minää, joka voi hämäränä vaistona olla yksinäisen metsä-asukkaan poveen kätkeytyä.

Tuomas tunsu hänet tällä hetkellä. Hänkin tahtoi pystyttää muistopatsaan itselleen, ei samasta aineesta kuin vanha Matti Vitikka, vaan lihasta ja luusta, lujasta kuin harmaa kivi, joka lepää maassa rauhallisena, mutta lyö tulta, jos siihen isketään.

Hänkin tahtoi tästä lähtien olla yksinomaan ja ainoastaan Minä I:nen, Vitikkalan herra ja hallitsija.

Vai oliko hän juuri ensimmäinen? Kenties hän ennemmin oli dynastian loppu? Kenties oli suku jo tehnyt kiertokulkunsa, sen äärimmäiset päät toisiaan koskettaneet?

Mutta olihan hänellä poika. Siitä oli se kenties lähtevä jälleen eteenpäin, tekevä matkan rajattomasta metsä-yksilöllisyydestä, kautta kaikkien yhteiskunnallisten muotojen, jälleen yhtä rajattomaan kultuuri-yksilöön, joka ei kaivannut enää mitään lakia ja esivaltaa, sentähden että sillä oli laki ja esivalta itsessään. Se jäi pojan asiaksi. Tuomas puolestaan oli päivämatkansa päättänyt.

Oman minuutensa kaikkien voimien väsymätön ja monipuolinen viljeleminen oli tästä lähtien tuleva hänen korkeimman ja hiljaisimman huolenpitonsa esineeksi.

Mutta heti kuin hän oli mielessään päässyt tähän suureen ja ankaraan tulokseen, rupesi häntä jälleen hymyilyttämään. Mitä uutta mystiikkaa tämä oli? Eikö ollut parempi, kun hän nyt kerran oli Vitikkalan isäntä, että hän viljelisi vain omia maallisia vainioitaan?

Ja vitkaan ja varovasti peitti hän takaisin multaan Matti Vitikan suuren tunnussanan.

Hän kulki kiirein askelin kohti kotiaan. Metsä loppui. Aukeni hänen eteensä ihana, ilta-auringon maalaama taulu, jonka etäiset, sinertävät vuorenselät olivat puitteisiin asettaneet. Oli talo korkealla

vaaranrinteellä, siinä monet punakattoiset rakennukset. Pohjoispuolella saarsi sitä sankka havumetsä, joka jatkui loivaa vaaranrinnettä alaspäin ja haihtui kesäisen auringon laskua kohden silmän kantamattoon. Mutta idästä, lännestä ja etelästä näkyivät laajat viljavainiot ja niitut, kimalteli alempana kirkas Poutajärvi, siinä sataiset lehtisaaret ja luodot. Se oli Vitikkala, hänen heimonsa vanha perintötila, johon lukemattomat salaiset siteet hänet yhdistivät.

Hän ei oijustanut metsän rajasta pikku piennartietä suureen, tilavaan ylärakennukseen, jossa maaherra asui, vaan vaelsi kivi-aitojen viittaamaa, leveätä lehtokujaa ja saapui talon valtaisalle paasiportille, jonka kahden puolen korkeat, harmaasta kivistä hakatut pylvääät tekivät kunniaa. Siinä otti hänet vastaan Vitikkalan vanha, hallava vahtikoira, mainehikas ja arpi-uljas Hurri, joka nuoruudessaan oli useamman kuin yhden viirunaamaisen häntäheikin tappotantereet verellä kirjoittanut. Syvää kunnioitusta herättävä murina todisti, ettei äijällä ollut onni tuntea tulijaa.

Kartanolla ei näkynyt ketään. Navetan ovesa vaan häilähti joku notkuva, pitkälettinen piikatyttö. Sauna näkyi lämpiävän. Pari puolikasvuista poikaa painoi uteliaisuudesta nenänsä litteäksi pirtin lasiin.

Mutta jo näkyivät ylärakennuksessa huomanneen hänet. Maaherra viittasi kädellään ikkunasta. Portaille ilmestyi hänen tummahipiäinen Jeannettensa. Kaarle Juhana nähtävästi nukkui jo.

Tuomas sanoi puoli-ääneen:

— Hurri!

Jo putosivat suomukset takkuisen vanhuksen näköpäästä. Hän tunsi tuttavansa. Hyppäsi ensin suoraan hänen rintaansa vasten, oli vähällä kaataa hänet, hyväili ja hamuili häntä nuollakseen, pienet tihrusilmät ilosta tipahtamaisillaan. Päästi sitten kumean karjahduksen, haukkui, huusi, kiisi pitkin pihaa, ristiin rastiin, niinkuin tuli takapäessä, tar-rasi tuuheaan häntätupsuunsa, ulvoi ja pyöri niinkuin väkkärä samalla paikallaan. Se oli Hurrin suuri intiaanitanssi, jolla hänen oli tapana korkein ja ylitsevuotavaisin ilonsa ilmoittaa.

Nyt vasta tunsi Tuomas olevansa kotona.

Samalla hymyili hän hiljaa ja surumielisesti, kenties hiukan itse-ivallisesti. Se olikin ainoa aatteellinen peru, minkä kova elämä oli jättänyt ker-ran niin tuimalle Tuomas-epäilijälle. Hän oli nyt niin tyyni ja rauhallinen kuin järven aalto, jonka yli kesän viimeisen vapaan yön jäähileet helisevät.

Hän huomasi olevansa Tuomas-hymyilijä.

Kustannuksellamme on ilmestynyt ja saadaan kaikista kirjakaupoista sekä maaseutuasiamiehiltämme:

Eino Leino

== Runokirja ==

Valikoima tekijän laulurunoudesta. 3: 50.

Valikoima, joka sisältää yli 100 tekijän parhaimpia runoja, antaa hyvän kuvan tämän nuoren, etevän runoilijamme merkityksestä suomalaisessa kirjallisuudessa.

Eino Leino

Päivä Helsingissä. Pilakuva. 1: 85.

Naamioita. Sisältää 5 eri näytelmää: Väinämöisen kosinta, Hiiden miekka, Pentti Pääkönen, Lydian kuningas ja Meiram. 3: 25.

Kaunosielu. Kuvaus. 1: 75.

Sota valosta. Viisinäytöksinen näytelmä. 3: 50.

Kivesjärveläiset. Kertovainen runoelma. 2: 50.

Tuonelan joutsen. Näytelmäruno. 1: 25.

**Kustannusosakeyhtiö OTAVA,
Helsinki.**

Hinta 3:—